

Izv.prof. dr. sc. Jelena Lončar

GEOGRAFSKE OSNOVE GLOBALIZACIJE

Nastavna skripta

Izvor: jmbr.ca

Zagreb, 2018.

Sveučilište u Zagrebu

Prirodoslovno-matematički fakultet

Geografski odsjek

Nastavna skripta u okviru kolegija *Geografske osnove globalizacije* za sljedeće smjerove - Preddiplomski sveučilišni studij *Geografija*; smjer: **istraživački**, Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij **Geografija i povijest**; smjer: Nastavnički, Preddiplomski sveučilišni studij **Znanosti o okolišu**, Diplomski sveučilišni studij *Geografija*; smjer **Nastavnički**.

Jelena Lončar

Geografske osnove globalizacije

Akademska godina 2018/2019.

© Sva prava pridržana, 2019.

Skripta je namijenjena studentima isključivo za osobnu uporabu

Recenzija:

Doc. dr. sc. Ružica Vuk

Geografski odsjek, PMF

Sveučilište u Zagrebu

PREDGOVOR

Globalizacija je fenomen o kojem se u medijima, javnosti, ali i akademskoj zajednici počinje sve više pisati, diskutirati i istraživati tijekom 1990-ih godina, a naročito početkom 2000-ih. O tome svjedoči i neprekidan porast broj stručnih i znanstvenih članaka, knjiga i analiza. Razlog tomu je što je globalizacija sveobuhvatan proces koji utječe na gotovo sve aspekte našeg života i kojem se teško „oduprijeti“. Prisutna je u našoj svakodnevnicu putem glazbe koju slušamo, filmova koje gledamo, odjeće koju nosimo, hrane koju jedemo, knjiga koje čitamo itd. Globalizacija je proces koji je više nego ikada utjecao da se ljudi na svjetskoj razini povežu, razmjenjuju svoje ideje, mišljenja i stavove te shvate u čemu se razlikuju, a što im je zajedničko, što je naročito izraženo nakon snažnog razvoja informacijsko-telekomunikacijskih tehnologija. Globalizacija je, dakle, proces koji je u značajnoj mjeri oblikovao naš pogled na svijet.

Stoga je i svrha kolegija Geografske osnove globalizacije upoznati studente sa raznim aspektima koje globalizacija obuhvaća (ekonomski, politički, kulturni, ekološki i dr.) te približiti problematiku i obilježja svakog pojedinačnog aspekta, kako bi se bolje razumjeli određeni procesi koji oblikuju našu svakodnevnicu. Također je cilj ta znanja primijeniti u radu s učenicima (za one studente koji će raditi i osnovnim ili srednjim školama), koristiti ih u razumijevanju procesa i pojava u svakodnevnom životu, ali ponajviše - potaknuti na promišljanje o tome kako i na koji način i sami možemo biti čimbenici pozitivnih promjena kako na lokalnoj i regionalnoj, tako i na nacionalnoj i globalnoj razini te tako dati svoj doprinos svijetu u kojem živimo.

Skripta je namijenjena studentima kao nastavni materijal koji prati sadržaj predmeta (uz preporuku dodatne literature iza svakog poglavlja, za one koji žele pročitati i naučiti više), a metodološki je osmišljena na način da se studenti najprije upoznaju s odabranom terminologijom vezanom uz globalizaciju, zatim slijedi analiza pojedinih aspekata globalizacije, a završava se s aniglobalizacijskim pokretima i promišljanjima o globalizaciji. Cilj je da ova skripta pridonese što lakšem savladavanju znanja iz navedenog predmeta.

SADRŽAJ

1. **Što je to globalizacija?**
 - 1.1. Definicija globalizacije
 - 1.2. Geografija i studije o globalizaciji
2. **Počeci globalizacije**
 - 2.1. Globalizacijski diskursi
 - 2.2. Suvremene teze – hiperglobalisti, skeptici i transformalisti
3. **Međunarodne organizacije**
 - 3.1. Organizacije civilnog društva u Hrvatskoj
4. **Aspekti globalizacije**
 - 4.1. *Ekonomski aspekt globalizacije*
 - 4.2. Trijadizacija gospodarstva
 - 4.3. Karakteristike suvremenog gospodarstva
 - 4.4. Nova geo-ekonomija
 - 4.5. Promjena ekonomske „karte“ svijeta
 - 4.6. Utjecaj tehnologije na globalnu ekonomsku transformaciju
 - 4.7. Svijet nakon fordizma
 - 4.8. Transnacionalne kompanije (TNC)
 - 4.8.1. Transnacionalne proizvodne mreže
 - 4.8.2. Internacionalni strateški savezi
5. *Politički aspekt globalizacije*
 - 5.1. Demokracija i globalizacija
 - 5.2. Odnos države i globalizacije
 - 5.3. Država u globaliziranoj ekonomiji
6. *Kulturološki aspekt globalizacije*
7. *Demografski aspekt globalizacije*
 - 7.1. Migracije
 - 7.1.1. Trendovi u migracijama
 - 7.1.2. Migracijski tokovi u EU
 - 7.1.3. Migranti
 - 7.2. Svjetska urbanizacija
 - 7.2.1. Globalni megagradovi

- 7.2.2. Metodologija indeksa globalnih gradova
- 7.2.3. Gradovi u nastajanju – metodologija
- 8. **Globalizacija i države u razvoju**
- 9. **Globalno vs. lokalno**
- 10. **Globalizacija i pitanja okoliša**
- 10.1. Održivi razvoj
- 11. **Anti/alter globalizacijski pokreti**
- 12. **Republika Hrvatska u procesu globalizacije**
- 12.1. Završne misli o globalizaciji

1. ŠTO JE TO GLOBALIZACIJA?

1.1. Definicija globalizacije

Termin globalizacija je neologizam koji korijen ima u latinskoj imenici *globus*, a znači – lopta, krug, dok pučki izraz za grčki termin *sphaira* znači – kugla (Zemlja). Kao pridjev znači – cjelokupan opći, ukupan, koji pripada svima. Odnosi se na čitav planet Zemlju, nešto što je univerzalno, cjelokupno, planetarno. Usporedo s terminom 'globalizacija' u romanskim jezicima pojavljuje se termin 'mondijalizacija' (*mondialisation*), također od lat. *mundus*, a znači – svijet. Termini se često, premda to i ne mora biti, upotrebljavaju kao istoznačnice (TADIĆ, 2011).

Engleskom terminu *globalisation* odgovaraju njemački termin *Globalisierung*, kao i primjerice, talijanski termin *globalizzazione*, dok se u francuskom standardizirao istoznačan termin *mondialisation*. Svatko može birati čijem (ili kakvom) će se stavu i vrednovanju prikloniti, ali jedno je evidentno: globalizacija je postala ireverzibilnim procesom. Prešavši kritičan prag (a moglo bi se raspravljati u kojem se to trenutku doista dogodilo), globalizacija se profilirala kao povijesno uspostavljena historijska nužnost (VELJAK, 2008).

Do sada su predložene brojne definicije globalizacije, ali se ne nazire neko općeprihvaćeno određenje. Znatni dio empiričke literature djeluje bez ikakva teorijskoga koncepta (MESIĆ, 2002). U normativnom smislu neki globalizaciju povezuju s napretkom, prosperitetom i mirom, drugi pak globalizaciju doživljuju kao nazadovanje, katastrofu i propast. Kako god taj pojam bio definiran, on pokreće i stvara ubrzane i značajne kvantitativne i kvalitativne promjene u svim segmentima suvremenog društva i životu čovjeka. Ona se tiče svih nas. Globalizacija je bila doživljena kao povijesno nezabilježeno 'ubrzanje vremena' čime je naznačena mogućnost revolucionarne promjene ukupnih društvenih i političkih odnosa. Označena je kao proces u kojem se mogu stvarati uvjeti za novi humanizam, i kao jedan od temeljnih načina kojim se na svjetskoj razini može osigurati čovjekova ravnoteža i obogaćivanje njegove osobnosti (JAGIĆ, VUČETIĆ, 2012).

Globalizacija je dakle, vrlo fluidan i fleksibilan koncept. U jednoj od vodećih knjiga o globalizaciji (*Global Transformations*), britanski politolog David Held i dr. ističu transformacionalističko viđenje globalizacije:

„Globalizacija je proces (ili skup procesa) koji utjelovljuje transformaciju prostorne organizacije društvenih odnosa i promjena – u terminima ekstenzivnosti, intenzivnosti, brzine i utjecaja – generirajući transkontinentalne ili interregionalne tokove i mreže aktivnosti, interakcija i moći“.

Društveno-geografska istraživanja također se nadograđuju na transformacionalistički i sociološki rad, iako i druge discipline utječu u znatnoj mjeri na geografska istraživanja o globalizaciji. Na osnovi te činjenice mogla bi se izdvojiti još jedna definicija globalizacije:

„Globalizacija je skup procesa koji stvaraju lokalno-lokalne i osobno-osobne mreže koje prelaze teritorijalne/nacionalne granice i šire se na globalne proporcije“. Može se stoga tvrditi da je globalizacija u stvarnosti i po svojoj prirodi geografska te stvara nejednakost i promjenjivost (MURRAY, 2006).

Konvencionalna definicija globalizacije podrazumijeva proces otvaranja i liberalizacije nacionalnih finansijskih tržišta i njihova stapanja u globalno tržište kapitala. No danas se češće pod tim pojmom podrazumijeva "međunarodna integracija" dobara, tehnologija, rada i kapitala pa se može govoriti o globalizaciji u širem smislu (DUJŠIN, 1999).

Iako je sam termin 'globalizacija' starijeg datuma, uveden je u upotrebu šezdesetih godina 20. stoljeća, stvarni početak debatâ o globalizaciji puni zamah zadobija tek od kraja osamdesetih i početka '90-ih godina prošlog stoljeća. Unatoč golemoj literaturi o globalizaciji, koja se publicira u posljednja skoro tri desetljeća, još uvijek nema uvjerljive teorije globalizacije, pa čak ni sistematske

analize njenih osnovnih karakteristika. Teškoću ne predstavljaju samo različiti pristupi analizi globalizacije već i različite klasifikacije tih pristupa (KALUĐEROVIĆ, 2008).

Pojam globalizacije izveden je od riječi "global" što znači ukupnost, a globalizam je način gledanja na zbivanja u globalu. Globalizacija bi tako podrazumijevala socijalni proces koji teži sveobuhvatnosti i jedinstvenosti svijeta (TUREK, 1999). Kad se govori o globalizmu, tu je još i proširena teorija koja globalizam tumači argumentima suvremene mikroelektronske revolucije (RODIN, 1999). Zahvaljujući globalizaciji odnosi među ljudima i zemljama postaju sve intenzivniji, a ljudi počinju globalno razmišljati i svijet u cjelini drugačije shvaćati.

Prema Nizozemcu J. N. Pieterseu, profesoru globalnih znanosti i sociologu (2009, u GABRIĆ, JAKOVAC, 2016), globalizaciju bi trebali sagledati kroz proces hibridizacije, koja stvara globalni *mélange*. Naime, Pieterse pod pojmom globalizacija smatra sve procese kojima su narodi svijeta uklopljeni u jedinstveno svjetsko/globalno društvo. Stoga globalizaciju možemo shvatiti kao pluralnu te će tada ona obuhvatiti ekonomiju, ekonomsku internalizaciju, širenje trgovine, međunarodne odnose, razvoj globalne politike, sociologiju, globalnu komunikaciju i tako dalje. No, možemo je shvatiti i kao politiku ili pak kao neželjenu posljedicu. No Pieterse (2009) problematizira pogled modernitet/globalizacija, jer on nije samo geografski uzak već i povijesno plitak. Globalizaciju stoga definira kao intenzifikaciju svjetskih društvenih odnosa koji povezuju udaljene lokacije na takav način da su lokalna događanja oblikovana događajima koji su se dogodili miljama dalje i obrnuto.

Globalizacija ima i određene zahtjeve – stalno ulaganje u znanje, tehnologije, istraživanje i razvoj. Tko jednom počne zaostajati u procesu globalizacije ili se na vrijeme ne uključi u suvremene procese, bitno zaostaje. Današnji se svijet sve više "otvara" i "smanjuje" i otuda je stvorena već dobro poznata uzrečica o svijetu kao "globalnom selu". Globalizacija se kao ideja odnosi na "smanjivanje" svijeta, ali i na jačanje svijesti o svijetu kao cjelini (Robertson, cit. u MILARDOVIĆ, 1999). Za globalizaciju se može ustvrditi da je jedna od posljedica razvoja znanosti, suvremene tehnologije, tržišne ekonomije, demokracije. Globalizacija je omogućila i slobodno kretanje kapitala, roba, informacija i ljudi kroz širenje i ukidanje granica. Ekološka, kulturološka i društvena strana globalizacije često se zanemaruju u odnosu na njezinu političku, a osobito ekonomsku dimenziju, ali u novije vrijeme i one dobivaju sve veći prostor.

Treba primjerice spomenuti i antiglobaliste, borbe za ljudska prava, prava životinja (Greenpeace npr.) i sl. Teoriju globalizacije osmislio je osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća Ronald Robertson. Na temelju te teorije mogao je opisati pojave koje imaju nadnacionalno i svjetsko značenje. Osim Robertsona brojni autori govore o globalizaciji i pridaju joj različita značenja. Tako Ulrich Beck (MILARDOVIĆ, 1999.) smatra da se "slama jedinstvo nacionalne države i nacionalnog društva", dok je globalizacija proces koji "stvara socijalne povezanosti i prostore". Beck piše o čak osam tipova globaliteta od kojih su najvažnija prva četiri. Tipovi globaliteta prema navedenom autoru su:

1. gospodarski tip,
2. tehnološki tip,
3. univerzalne vrijednosti,
4. globalna kulturna industrija,
5. policentrična svjetska politika,
6. svjetsko osiromašenje,
7. globalno razaranje i uništavanje čovjekova okoliša,
8. transkulturalni konflikt.

Za razliku od Becka, svjetski poznati sociolog A. Giddens tvrdi da postoje samo četiri dimenzije globalizacije:

- svjetska kapitalistička ekonomija,
- sistem nacionalnih država,
- svjetski vojni poredak i
- međunarodna podjela rada (PAŽANIN, 2009).

Postoji i podjela koja je nastala kao plod isticanja različitih ključnih aktera globalizacije, na tzv. »globalizaciju odozdo« (razni antiglobalizacijski pokreti, osobito ljevičarski) i »globalizaciju odozgo« (gdje se kao pokretači globalizacije navode transnacionalne organizacije ili snažne nacionalne države poput SAD, ili savezi moćnih država koji se konstituiraju u jezgru tzv. svjetske vlade) (KALUĐEROVIĆ, 2008).

Globalizacija je proces koji je započeo i koji se više ne može zaustaviti. Prije svega tu je sve veća interakcija među sudionicima međunarodne trgovine, globalno umrežavanje financijskih tržišta i već spomenuta rastuća moć multinacionalnih korporacija. Očevici smo i stalnog informacijskog i komunikacijskog razvoja, razvoja globalne kulture i policentričnosti svjetske politike. Danas se globalizacija doživljava kao svijet bez granica. Sve što se stvara počinje se odražavati globalno. Tako danas postoje globalni proizvodi, moda, potrošači pa i građani. Globalizacija se, dakle, može čak shvatiti kao jedna etapa razvoja civilizacije. Ona dakako, ima pozitivne i negativne strane. Na kulturalnom, na političkom, gospodarskom i religijskom (misije) području, globalizacija ima neke zapažene rezultate. Velika politička globalizacija ostvarena je osnivanjem Ujedinjenih naroda; preko te političke organizacije ulogu upravljanja svijetom imaju i »mali« i »veliki« narodi. Osim UN-a, značajna je globalna politička struktura i Europska unija. Ona želi objediniti europske države i stvoriti veliku moćnu političku zajednicu država i naroda koja bi uz SAD, Kinu i Rusiju mogla biti ravnopravan partner u određivanju svjetske politike.

Tu je i napredak znanosti, pomoć u opskrbi hranom siromašnima ili u slučaju velikih prirodnih katastrofa itd. Nažalost, postoje i neke opasnosti globalizacije. Veliki i „moćni“ narodi u „napasti su“ da iskorištavaju gospodarski potencijal manjih naroda, kako bi ih podvrgli svojim ekonomskim i političkim opcijama. Za „male narode“ postoji opasnost da se potpuno integriraju s velikima. Svjesno ili nesvjesno, globalizacija briše razlike među narodima i ljudima, u odnosu na njihovu povijest, jezik i kulturu tj. u odnosu na sve što jedan narod čini narodom i što treba i dalje čuvati. Negativni trendovi mogu se lako uočiti na gospodarskom, političkom, socijalnom, kulturalnom, etičko-ekološkom i religijskom području (KARLIĆ, 2009).

Europljani su stvorili prvu doista svjetsku kulturu (Spybey, cit. u MILARDOVIĆ, 1999). Stvaranjem kolonijalnih carstava pojedinih europskih država u prostoru izvan geografskih granica Europe, mnogi su narodi došli pod utjecaj europske kulture (MILARDOVIĆ, 1998). Dakako, europske se zemlje u pogledu kulture uvelike razlikuju, međutim pod utjecajem općeg napretka europsku se kulturu počelo poistovjećivati s modernizacijom, industrijalizacijom i urbanizacijom. Važnu ulogu u tome odigrala su putovanja i komunikacije jer su upravo oni omogućili uspostavu europske kulture kao prve globalne kulture. Europska dominacija i uspostavljanje svjetske trgovine započeli su najprije jedrenjačkom plovidbom, a učvrstili su se razvojem parobroda i željeznice te kasnije suvremenim vrstama komunikacija. Za vrijeme kolonijalizma europske su države u Novi svijet prenosile i svoje državne, gospodarske i političke institucije. Budući da su njihove kolonije bile samo aneksi matičnih zemalja, a europske države imale pod političkim i gospodarskim nadzorom mnoštvo takvih država, s vremenom su one postale prava carstva. Tako je i izgled naselja doseljenih Europljana u prekomorskim zemljama gotovo identičan onim u matičnim zemljama. Npr. u Latinskoj se Americi i danas govori španjolski, odnosno portugalski, jer je to bio jezik europskih kolonizatora, a i kultura i način života su vrlo slični. U isto je vrijeme Europa, još od rimskog razdoblja, bila razjedinjena, a europske države u neprestanim sukobima i ratovima. Čak i nakon raspada kolonijalizma i kolonijalnih carstava te osamostaljenja kolonija, veze koje su te zemlje imale s Europom ostale su i dalje vrlo jake.

Prva od država koja je izborila svoju samostalnost, bio je SAD (1776.), ali je engleski jezik i dalje ostao službeni i tek u novije vrijeme, doseljavanjem ljudi iz Latinske Amerike, na važnosti sve više dobiva i španjolski jezik. Naravno, i prije velikih geografskih otkrića i osnivanja europskih kolonija u drugim dijelovima svijeta također su postojale interkontinentalne veze. Kao primjeri mogu se navesti trgovina u vrijeme starog Rima pomorska trgovina u Kineskom moru i Indijskom oceanu i sl., ali tada nije bilo gospodarske razmjene pod dominacijom jedne kulture kao što se to zbilo prevlašću Europljana na globalnoj sceni.

1.2. Etimologija i povijesni pregled koncepta globalizacije

Termin globalizacija, kao što je već utvrđeno, ne predstavlja iznimku u mnogim od izraza čija konstrukcija značenja većinom ostaje nedovoljno razvijena i nerazjašnjena. Glavni zadatak etimologije je istraživanje povijesti riječi te odnos i strukture u koje riječ ulazi (Hrvatska enciklopedija, n.d). Neodređenost pojmova može proizvesti zbrku i kaos u stvarnosti. I danas se mnoge pojmove vezane uz globalizaciju često koristi u krivom kontekstu, stoga treba biti pažljiv prilikom uporabe odgovarajućih termina poput „globalizma“, „globaliteta“, „globalizacije“, „globalnog“ i „globala“ (KALUĐEROVIĆ, 2008).

Paić, Ž. u knjizi „Globalizacija“ (MILARDOVIĆ, 2001) za globalizaciju kaže: „Globalizacija nije zatečeno stanje, već proces kojemu je imanentno gibanje spram nekog (ne)određenog cilja.“ Globalan znači sveopći, općesvjetski, sveobuhvatan. Ove pojmove lako se može zamijeniti i pogrešno koristiti. Svima je zajednički korijen riječi i značenja su im usko povezana, ali razlika postoji. Do sada su napisane mnogobrojne knjige, rječnici, enciklopedije, članci, internetske stranice i drugi izvori znanja na temu globalizacije, no u većini njih ne postoji nikakva proširena rasprava o povijesti ili etimologiji ovog koncepta. Danas se sve više pokušava razriješiti taj problem, na način da se u svakom radu na ovu temu, započinje naizgled obaveznim paragrafom ili nekoliko njih koji definiraju koncept, određuju ga povijesno te se naglašava da se sada sveprisutno koristi (JAMES I STEGER, 2014). Da se koncept globalizacija u sve većoj mjeri koristi i da je sveprisutan pokazuje nam tablični i grafički prikaz u daljnjem tekstu.

Tab. 1. Upotreba riječi globalizacija u izabranim bazama

Baze/pretraživači	Rezultati prilikom korištenja riječi <i>globalizacija</i>
Google	5.200.000
Factiva	355.838
ASAP	7.737
ISI Web of Knoledge	8.970
Ebsco	17.188

Izvor: James i Steger, 2014.

Unatoč golemoj literaturi o globalizaciji koja se publicira u posljednjih nekoliko desetljeća, još uvijek nema uvjerljive teorije globalizacije, pa čak ni sistematske analize njenih osnovnih obilježja (KALUĐEROVIĆ, 2008). Toliko je puno objavljenih i lako dostupnih rezultata, podataka koji nam govore o globalizaciji, a opet malo onih koji se bave njenim podrijetlom i samim značenjem, odnosno

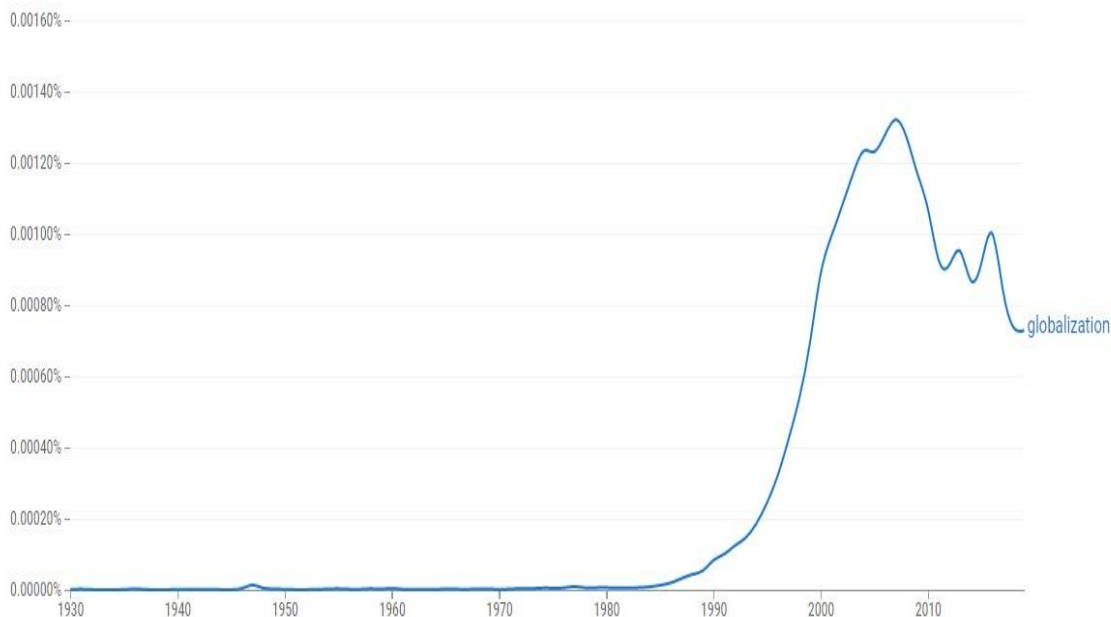
onih koji određuju pojam u cijelosti. Svi radovi ograničeni su na pristup samom fenomenu i njegovim značajkama, dok je uistinu malo radova koji se bave konstrukcijom termina globalizacija

„Globalizacija“ je u akademskim i popularnim diskursima počela intenzivnije jačati tek od početka 1990-ih godina, dok su zamisli o „globalnom“ i „globusu“ poznate već stoljećima prije. Na primjer, sve do ranog 16. stoljeća mnogi kartografi, filozofi i drugi intelektualci upravo korištenjem kozmografske slike globusa ostvaruju međusobne diskusije. No, sve do 20. stoljeća doživljaj globalnog se nije uvelike mijenjao, pa se prve naznake uočavaju u prvim desetljećima 20. stoljeća. Primjer za to su medijske i komunikacijske industrije, novine, reklame, filmovi, slike. Tako su brojne novine u čitavom svijetu, ali prvenstveno u Ujedinjenom Kraljevstvu, Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi, koristile termin globus u svojim naslovima. Neke od njih su *The Boston Globe*, *The Globe* (London) i *Globe and Mail* (Toronto). Pridjev „globalno“ postaje sve više prisutan u raznim aspektima svakodnevnog života, od vijesti do industrije zabave, te se termin koristi sve više.

Što se tiče same jezične uporabe termina globalizacija, on se također javlja u prvim desetljećima 20. stoljeća. Kao prva značajna godina može se uzeti 1916. godina, kada se Paul Otlet zalaže za poduzimanje snažnih „koraka mondijalizacije“ u industrijskoj potrazi za pronalaženjem i iskorištavanjem prirodnih resursa. Tu izraz „mondijalizacija“ ima bitno drugačije znače od današnjeg izraza „globalizacija“. I kasnije zbog toga dolazi do problema prijevoda. Razdoblje u kojem dolazi do jasnog definiranja i kraja dotadašnjeg miješanja pojmova (kao sinonima) događa se 1980-ih, kada mondijalizacija dobiva ekvivalentni i precizan izraz na engleskom „mundialization“, a ne „globalization“. Za 1980-te bitno je spomenuti rad Theodorea Levitta koji je bio usko povezan s idejom globalizacije u ekonomiji. On je 1983. objavio ugledni rad u kojem je popularizirao „globalizaciju“, no on nije iskovao tu riječ, iako ga neki vežu uz taj termin. Primjer korištenja koncepta u suvremenijem smislu dao je Meadows koji 1951. svojom analizom globalizaciju stavlja u odnos s ostalim važnim terminima poput industrijalizacija, lokalizacija, univerzalizacija i vesternizacija.

Prema tome, u razdoblju od 1920-ih do 1960-ih godina polako je napredovao jezični pomak od „globusa“ i „globalnog“ prema upotrebi riječi „globalizacija“ na drugoj razini značenja. Zanimljiva je činjenica da sam izraz globalizacija ulazi u opće rječnike tek u 1960-im godinama 20. stoljeća. Prvi put se spominje 1961. godine u *Merriam-Websterovom novom međunarodnom rječniku*. U akademskim krugovima termin se nije smatrao bitnim sve do polovice ili čak početka 1980-ih godina, iako je poznato da se povremeno rabila i ranije. Od sredine 1980-ih, globalizacija postaje jedan od najcitiranijih pojmova u *Social Science Citation Indexu* (James i Steger, 2014). *Social Sciences Citation Index* daje pregled više od 3.200 časopisa iz područja društvenih znanosti za razdoblje od 1900. do danas (Portal elektroničkih izvora za hrvatsku akademsku i znanstvenu zajednicu, 2021). U to vrijeme i rasprave o globalizaciji dobivaju puni zamah.

Termin globalizacija počeo se intenzivno koristiti tek od 1990-ih. U tim godinama literatura o globalizaciji je postala mnogobrojna te se smatra da je riječ o novoj znanstvenoj paradigmi (JAMES I STEGER, 2014). Ovaj nagli porast, koji traje preko dva desetljeća, javlja se jer upravo tada mnogi akademici pokušavaju objasniti značenje globalizacije i njezine različite aspekte i tumačenja u odnosu na ekonomiju, politiku, kulturu i dr. Tada se javljaju i mnoge definicije koje se još i danas koriste i koje su aktualne upravo zbog širokog značenja i upotrebe globalizacije, odnosno njezinog utjecaja na sve aspekte čovjekova života.

Sl. 1. Korištenje pojma globalizacija u znanstvenoj literaturi od 1930. do 2010. godine

1.3. Osobe koje se vežu za razvoj i oblikovanje termina globalizacija

Hannah Arendt bila je njemačko-američka politička filozofkinja koja je 1958. godine objavila knjigu „*The Human Condition*“, smatrala je da je događaj iz 1957. zauvijek promijenio ljudsko stanje kada je sovjetski satelit Sputnik u orbiti Zemlje prenosio slike Zemlje koje nisu viđene nikad prije. Nikada nije upotrijebila izraz „globalizacija“ u svojoj knjizi, ali je opisala lansiranje satelita kao događaj „važan kao bilo koji drugi u povijesti“. Govorila je o nastajanju globalnog društva „čijim članovima na najudaljenijim točkama svijeta treba manje vremena za susret nego prije jedne generacije“ (James i Steger, 2014).

Francois Perroux, francuski politički ekonomist, također je upotrijebio izraz svojevrsni termin „globalizacija“ 1962. godine. Kod njega je pojam „globalizacija“ sličniji suvremenom značenju tog pojma povezanom s formiranjem sve povezanih ekonomskih tržišta na svjetskoj razini. Perroux izrazito upućuje na *mondialisation de certains marches* (globalizacija nekih tržišta) – i to čak znatno prije već spomenutog Theodorea Levitta. No, kako je Perroux je napisao originalni esej na francuskom jeziku, izraz preveden s francuskog glasio je *mondialization*, koji se vrlo često povezuje s pojmom internacionalizacije.

Marshall McLuhan bio je profesor engleske književnosti, filozof, teoretičar komunikacija i književni kritičar. Vjerojatno je najpoznatiji po tome jer je prvi je upotrijebio izraz „globalno selo“. Time je upozorio da se svijet „smanjuje“ zbog novih komunikacijskih tehnologija. To „smanjivanje“ svijeta uvelike je evoluiralo od tog vremena, a najviše u zadnjih 20-ak godina zbog raširenosti korištenja Interneta.

Theodor Levitt, američki ekonomist i profesor, u svom članku iz 1983. „*The Globalization of Markets*“ je popularizirao izraz „globalizacija“, te općenito u 1980-ima „prožeo“ globalizaciju ekonomskim značenjem (The Harvard Gazette, 2006). On je, dakle, od velike važnosti za razvoj koncepta globalizacije i zasigurno jedna od prvih osoba koja se mora spomenuti kada govorimo o globalizaciji u ekonomiji. No, on nije izmislio pojam, niti je pojam izveden iz ekonomije i poslovanja te iako on nije tvorac tog izraza, svakako je zaslužan je za razvoj navedenog koncepta (JAMES I STEGER, 2014).

Roland Robertson, sociolog, smatra se začetnikom teorije globalizacije. U jednom istraživanju usredotočio se na to kako je religija postala modul za uređenje društava i odnosa među društvima.

Kako je njegovo razmišljanje sazrijevalo, zaključio je da su procesi koji oblikuju te odnose jedinstveno globalni. Tim je zaključkom u svoj rad uveo pojam globalizacije. Prema tome, Robertson je bio možda prvi sociolog koji je radio i sustavno promišljao o konceptu globalizacije u suvremenom razdoblju. Svoje razumijevanje koncepta počeo je razvijati već početkom 1980-ih, a 1992. objavio je jednu od prvih cjelovitih knjiga na tom području, „Globalizacija: društvena teorija i globalna kultura“.

1.4. Geografija i studije o globalizaciji

Globalni doseg interneta nije mogao učiniti geografiju nevažnom. Bežične tehnologije povezuju virtualan i fizički svijet više nego ikada, ali usprkos tome geografija nije „mrtva“, kako neki autori sugeriraju, daleko od toga. Usprkos internetu kao „paralenom svemiru“, njegovi korisnici žive u stvarnom svijetu gdje se ograničenja geografije još primjenjuju. A ta se ograničenja proširuju i *online*. Nalaženje informacije važne za neko određeno mjesto ili lokaciju povezanu s nekom drugom informacijom nije uvijek lagano.

Prvi put pojam globalizacija spomenut je sredinom 1960-ih, da bi u široku upotrebu ušao sredinom 1990-ih. Društvena geografija nudi okvir za razumijevanje kompleksnosti globalizacije na najmanje 3 načina:

- Disciplina se bavi prostorom te posebno interakcijama procesa, struktura i činioca različitih razina analize.
- Društvena geografija je „ljudski“ diskurs globalizacije – globalizacija nije konstruirana niti odozgo niti odozdo; već je preinačena intrakcijama između ljudi i institucija na različitim razinama.
- Društvena geografija je svojstveno, sama po sebi eklektična – geografi se bave ekonomskim, kulturnim i okolišnim procesima te njihovim prostornim utjecajima, a time i djelovanjem ljudi. Globalizacija uključuje promjene u svakoj od ovih sfera.

Taylor i dr. (2002) iznose 4 načina na koji su geografija kao disciplina i globalizacija međupovezane:

- Geografija i globalizacija,
- Geografija u globalizaciji,
- Geografije globalizacije,
- Geografije za i protiv globalizacije (MURRAY, 2006).

Geografija i globalizacija imaju „globalnu tradiciju“ što je bilo očito i prije uspona globalizacije kao koncepta u društvenim znanostima. To stavlja geografiju u snažnu poziciju u postavljanju globalizacije kao povijesne perspektive. Geografija je „osnovana“ kao alat za istraživanje svijeta, u velikoj mjeri kako bi zadovoljila potrebe Zapadnog imperijalizma. Nakon 2. svj. rata regionalna geografija je potisnula globalizam, što se ponovno promijenilo u 1960-ima pojačanom brigom za globalno. Taj novi fokus povezao je 3 pitanja: *prvo*, zabrinutost za globalni fizički i ekološki okoliš; *drugo*, istraživanja povezana s međunarodnom podjelom radne snage i ulogom multinacionalnih kompanija; *i treće*, rastuća zabrinutost za povećanje globalne nejednakosti. Sadašnja evolucija discipline okarakterizirana je značajnim uključenjem u globalna pitanja.

Geografija u globalizaciji ima važnu ulogu u utvrđivanju značenja i mjerenja globalizacije. Države, teritoriji, sela i druga mjesta pred izazovom su „prostora tokova“ gdje znanje i drugi oblici informacija preleze preko elektronskih, ali i drugih mreža. Ali „prostori tokova“ nisu izbrisali mjesta – npr. „svjetski grad“ je i dalje čvor u mreži iako u njoj danas zauzima drugačije mjesto.

Geografije globalizacije - glavni doprinos geografije bio je osigurati empiričke podatke i teorijske konstrukte koji objašnjavaju da uvriježeni mit o tome kako globalizacija homogenizira svijet, u principu nije točan. Svijet danas karakteriziraju veće nejednakosti nego ikad, a geografska preokupacija razlikama je ono što su geografi prirodno predisponirani istraživati. Pod kolonijalnom

globalizacijom nejednakost je stvorena kao dio neizbježnog procesa „davanja goriva“ imperijalnim ekonomijama.

Geografije za i protiv globalizacije – globalizacija je od početaka na mnoge načine osporavana. I nedavni protesti protiv nje, nisu ništa novo u povijesti – otpor kolonijalnoj vlasti u Indiji, pojava sindikalnih udruživanja u SAD te anti-dužničke agende u Latinskoj Americi, samo su neki od primjera. Geografija je imala ulogu u dokumentiranju pojave takvih protestnih pokreta. *Moralna uloga* geografije je također i sugeriranje načina kako bi se razvila bolja tzv. alternativna globalizacija tj. globalizacija odozdo. Sve u svemu, društvena geografija odigrala je ulogu u objašnjavanju prirode, korijena i utjecaja globalizacije, ali na duži rok mora ići u smjeru sugeriranja rješenja koja mogu funkcionirati (MURRAY, 2006).

1.5. Razlike između globalizacije i globalnih studija

Steger, M. B. i Wahlarab, A. (2017.) ističu kako su se globalni studiji pojavili početkom 1990-ih kao transdisciplinarno područje koje se bavi proučavanjem mnogih dimenzija globalizacije. Iako se globalizacija proučava u okviru mnogih znanosti i disciplina - sociologije, ekonomije, geografije, političkih znanosti, povijesti i sl. – ipak nije primarni dio njihovih istraživanja. Ove znanosti bave se samo nekim njenim konceptima i „dijelovima“ npr. društvenim u sociologiji, resursima u ekonomiji, prostorom u geografiji ili prošlošću u povijesti.

Globalni studiji stvorili su stoga poseban akademski okvir odn. kontekst za proučavanje globalizacije. Oni obuhvaćaju različite pristupe i metode koje doprinose transnacionalnoj analizi svijeta kao jednog interaktivnog sustava. Također proučavaju transnacionalne procese, interakcije i tokove iz perspektive široke istraživačke mreže – u odnosu na „uska“ istraživanja pojedinih disciplina. Globalni studiji mogu se promatrati kao posljednje poglavlje faze modernizacije odn. konačni prekid s razdobljem koje je započelo industrijskom revolucijom.

Globalni studiji lako bi se mogli „zamijeniti“ s disciplinama kao što su međunarodni odnosi ili međunarodni studiji, pa i druge slične discipline, ali među njima postoji značajna razlika. Dok se međunarodni odnosi bave granicama, narodima, državama, ratovima i ravnotežom sila, a međunarodni studiji međunarodnim sustavima, realizmom struktura, državnim strukturama i sigurnosti, globalni studiji primarno su orjentirani na kulturu, identitete, interese, ekologiju, ideologiju i sl. Treba svakako spomenuti i sličnosti sa drugim područjima istraživanja koji se bave jezicima, poviješću, nacionalnom sigurnošću, moderenizacijom i razvojem (Steger, Wahlarab, 2017).

Preporuka za daljnje čitanje:

Harary, Y. N. (2018): *21 lekcija za 21. stoljeće*, Fokus komunikacije, Zagreb

Kukoč, M., ur. (2011): *Filozofija i globalizacija*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb

Lončar, J. (2005): Globalizacija – pojam, nastanak i trendovi razvoja, *Geoadria*, vol. 10. no. 1, p. 91-104.

Ishodi učenja:

- Znati objasniti početke razvoja globalizacije kao procesa.
- Shvatiti različite dimenzije globalizacije i aspekte u kojima se globalizacija odražava i u kojima je utjecala na promjene u svakodnevnom životu.
- Razumjeti uzročno-posljedične veze između geografije i globalizacije tj. njihov međuodnos.

2. POČECI GLOBALIZACIJE

Proces globalizacije fundamentalno mijenja način na koji se ljudi, dobra i informacije kreću i međusobno djeluju, a neki autori govore čak i o „kraju geografije“ (s obzirom da napredak tehnologija i komunikacije nije ovisan o prostoru). Geografija kao i druge društvene discipline, ističu s druge strane, da lokalna sredina, institucije i ljudi itekako imaju utjecaj na globalne procese. Neki govore i o prostorno-vremenskom „smanjivanju“ (*space-time shrinking*) u kojem dominira tehnološki determinizam (MURRAY, 2006).

Fenomen globalizacije, kao što je već navedeno, nije sasvim nova pojava. Ljudi su ga pokušavali ostvariti već tijekom povijesti: drevna carstva (egipatsko, asirsko, babilonsko, grčko, rimsko) pokušavala su na određen način objediniti svijet. Posebice je Rimsko carstvo (nekoliko stoljeća prije i poslije Krista) imalo golem uspjeh u stvaranju globalizacije, to jest objedinjavanja velikog dijela poznatog svijeta u jednu moćnu političku, gospodarsku, religijsku i kulturalnu zajednicu. Drugi autori naglašavaju da je globalizacija u nekim svojim vidovima sofisticirana inačica hegemonizma i imperijalizma koja nas odvodi natrag u vrijeme feudalizma, kada su moć i bogatstvo bili u rukama malobrojne elite, što je možda ipak ponešto pretjerano viđenje. Svakako, ne treba zaboraviti da je globalizacija prije svega produkt zapadne ideologije liberalizma (KARLIĆ, 2009).

Pojavi procesa globalizacije pogodovala je naročito situacija nakon Drugoga svjetskog rata, osobito u Europi. Europske zemlje, neke tada u potpunosti razorene, ali novčano potpomognute od SAD-a (KREŠIĆ, 1996), započinju proces međusobnog povezivanja. Jedan od ciljeva tog povezivanja bio je izbjeći daljnja međusobna neprijateljstva i stvoriti Europu u kojoj će sve države međusobno surađivati i pomagati se. Takva politika u Europi bila je nakon toga pokretač sličnih procesa i drugdje u svijetu. To je na kraju dovelo do stvaranja svijeta kakav je danas. Kada se govori o nastanku globalizacije svakako se mora spomenuti GATT (*General Agreement on Tariffs and Trade*) i značenje što ga je imalo smanjenje trgovačkih carina među državama. Ono je, uz ostalo, pridonijelo njihovu jačem međusobnom trgovinskom povezivanju. GATT je osnovan 1947. i temeljio se na klauzuli o najvećim pogodnostima. Iz nje proizlaze tri temeljna načela: načelo recipročnosti, načelo liberalizacije i načelo nediskriminacije. *Načelo recipročnosti* odnosi se na to da trgovačke olakšice koje potpisnice GATT-a priznaju jedna drugoj, moraju biti jednake za obje strane. Kasnije je to načelo ublaženo u korist zemalja u razvoju. *Načelo liberalizacije* podrazumijeva postupno smanjivanje carina i drugih ograničenja, a *načelo carinske nediskriminacije* da se dvostruke carinske olakšice između dviju potpisnica moraju primijeniti na sve članice GATT-a. Carinske stope također se ne smiju jednostrano povećavati (Natek i Natek 2000, u LONČAR, 2005).

U godini osnivanja GATT-u su pristupile 23 države, a kasnije se taj broj neprestano povećavao. GATT je 8. prosinca 1994. preimenovan u WTO (*World Trade Organization*) na kraju urugvajskog kruga pregovora i ministarske konferencije u Marakeshu. WTO je počeo djelovati 1995., a financira se doprinosima potpisnica prema njihovu udjelu u trgovini među članicama. U članstvu su 134 države. Još jedan pojam koji je uz globalizaciju sve više u upotrebi, jest i pojam *transnacionalizacija*. Rast i sve veće ekonomsko značenje transnacionalnih korporacija i transnacionalnih tijekova roba, kapitala, informacija te znanja na svjetskom tržištu i globalnom ekonomskom prostoru, najbitnija je odlika transnacionalizacije (DRAGIČEVIĆ, 1996). O njoj se i sve više govori sa stajališta nacionalne države koja se pojavom transnacionalizacije uglavnom mora odreći dijela svoje suverenosti radi uključivanja u iznadnacionalne saveze kao što su NATO ili EU.

Posljedice globalizacije mogle bi se svrstati u sljedeće kategorije:

1. nova iskustva, ali i lomovi na društveno-političkoj, gospodarskoj, kulturnoj, etičkoj i religioznoj razini – *dramatični procesi i promjene*;
2. ubrzano interesno povezivanje i umrežavanje različitih društvenih subjekata – *integracijski procesi*;

3. pojava i porast utjecaja transnacionalnih čimbenika na političkoj, gospodarskoj (porast utjecaja multinacionalnih kompanija), finansijskoj (sve veća važnost međunarodnih tržišta kapitala) i kulturnoj razini – *transnacionalizacija*;
4. gubitak ili smanjenje političke važnosti granica nacionalnih država – *internacionalizacija*;
5. pojava novog načina promišljanja o različitim problemima (interesne skupine poput G-7 i Svjetski gospodarski forum koji se okuplja u Davosu), ali i nova ekološka svijest posebno u raspravi o klimatskim promjenama i o onečišćenju okoliša, novi oblici partnerstva radi ostvarenja različitih ciljeva na svjetskoj ili kontinentalnoj razini – *globalizirajuća svijest* i *ekologizirajuća svijest*;
6. prosvjedi koji prate okupljanja G-7 (ali i WTO-a, MMF-a, i dr.), Svjetski gospodarski forum – protuglobalizacijski procesi i prosvjedi – *antiglobalizacija* (ŠIMIĆ, 2009).

2.2. Globalizacijski diskursi¹

Pro-globalizacija

Ovaj diskurs drži da je širenje tržišne ekonomije, konkurentnost, slobodna trgovina i zapadna demokracija – dakle globalizacija kako se trenutno prakticira – važan progresivan trend. Kapitalizam se promatra kao moralno dobro koje promovira ekonomski rast i efikasnost te vodi globalnoj dobrobiti za sve. Ovaj je pogled povezan sa MMF²-om i njegovim sestrinskim institucijama, Svjetskom bankom i WTO³-om. U većini slučajeva, ovakav stav podupiru nacionalne vlade, naročito one koje drže najjaču poziciju u globalnoj kapitalističkoj ekonomiji, poput SAD-a i V. Britanije. Čak i desno-orijentirani mediji podupiru ovakvo gledište. Pro-globalisti često shvaćaju globalizaciju kao nastavak logike modernizacije i napretka i nešto što je neizbježan dio ljudske evolucije. Naglašavajući ovaj stav, koristi se i ideja tehnologije kao pogonske sile napretka. Politički je stav da „nema alternative“ ovom procesu te da građani i države moraju naučiti sudjelovati u njemu. Ovaj je shvaćanje globalizacije povezano s *hiperglobalističkim* stavom.

Anti-globalizacija

Ovaj diskurs smatra kako je globalizacija prijetnja lokalnom društvu i okolišu te podsjeća na kolonijalno razdoblje povijesti. Neki tvrde da su oni koji nose najveći teret marginalizirane grupe, posebno one u nerazvijenom svijetu. Prema njima globalizacija, ne da smanjuje, već povećava razlike u procesima koji se neće nužno moći preokrenuti. Anti-globalisti tvrde da pro-globalisti smatraju globalizaciju neizbježnom jer je ona u interesu onih koji je promoviraju – poslovnog sloja, industrijalaca i bogatih zemalja. Političke posljedice idu u smjeru revolucije, a protiv institucionalnog i korporativnog kapitalizma.

Alter-globalizacija

Predstavnici ovog diskursa tvrde da globalizacija nije predodređena i ne slijedi zadani evolucijski razvoj. Ona je posljedica ljudskog djelovanja te određenih političkih izbora. Politički domašaj ovog pogleda je reformistički, građani i države imaju ulogu u otporu i njenom reguliranju, a alternativne i napredne globalizacije su moguće. Kao takva, globalizacija može imati i pozitivne i negativne ishode ovisno o tome kako je konstruirana. Glavni je zadatak, dakle, izabrati *prirodu* globalizacije kroz ljudsko djelovanje – ali je ne uništiti. Ovaj pogled je najuže vezan s transformacionalističkom školom mišljenja.

¹Murray, 2006

² Međunarodni monetarni fond

³ World trade organization (Svjetska trgovinska organizacija)

2.3. Suvremene teze – hiperglobalisti, skeptici i transformalisti⁴

Prema hiperglobalistima novo doba povijesti je pred nama i ono je u potpunosti bez presedana. Ohmae (1999) npr. smatra da su „tradicionalne države postale neprirodne, čak i nemoguće jedinice u globalnoj ekonomiji“. Prema ovom argumentu svjetska ekonomija nema granica i karakterizira je jedno globalno tržište koje djeluje kroz transnacionalne mreže proizvodnje, trgovine i financija. S obzirom na to, nove forme upravljanja koje se nalaze iznad i ispod postojećih nacija-država, postaju sve značajnije. Hiperglobalistička teza zagovara nastanak novih transnacionalnih klasnih saveza, stvarajući nove globalne elite koje dijele ideologijsku pripadnost neoliberalizmu i konzumerizmu. Neki to vide kao dokaz prve zaista „globalne civilizacije“, koja širi ne samo neoliberalni konzumerizam već i liberalnu demokraciju i nove oblike globalne vlasti. Radikalni hiperglobalisti priznaju samo pojavu „globalne tržišne civilizacije“.

Skeptici koji preispituju samo postojanje globalizacije temelje svoj stav na širokom rasponu empirijskih podataka kako bi potkrijepili svoje mišljenje da današnja svjetska ekonomija nije ništa više međupovezana nego li je to bila u prošlosti. Dapače, oni ističu da je u doba Zlatnog standarda⁵ krajem 19.st. svjetska ekonomija bila čak i više povezana nego danas. Tokovi radne snage, investicija i trgovine – da je stav hiperglobalista točan – bili bi u potpunosti bez ograničenja. To je danas još daleko od stvarnosti jer prije svega radna snaga, ostaje ugl. nemobilna. Za skeptike nacionalne vlade ostaju središnji akteri u stvaranju i reguliranju globalne ekonomije. Ono što oni smatraju jest da imamo *internacionaliziranu* političku ekonomiju koja je fragmentirana u moćne ekonomske blokove, od kojih su najmoćniji Europa, Ist. Azija i SAD. Proces regionalizma prema skepticima, oponira globalizaciji. Skeptici također tvrde da su kapitalističke nacionalne vlade, prvenstveno one iz skupine G-8 primarni dizajneri nove globalne ekonomije. Ova izabrana skupina zemalja inzistira na slobodnom tržištu tvrdeći kako je to potrebno u kontekstu neizbježne globalizacije, ali istovremeno one su i najveći protekcionisti na slobodnom tržištu, pa skeptici stoga gledaju na globalizaciju kao na „agendu“ ili „projekt“ koji je interesu dominantnih država. Neo-marksisti vide globalizaciju kao drugu fazu u širenju Zapadnog imperijalizma gdje njihove vlade djeluju kao činoci monopolskog kapitalizma. Skeptici također preispituju i pojavu globalne „civilizacije“ i novog globalnog „civilnog“ društva. I diskurs o homogenizaciji globalne kulture je po njima, samo dio zapadnog povijesnog projekta dominacije započetog u doba kolonijalizma.

Transformacionalisti ističu da je globalizacija stvarna i da duboko restrukturira i transformira društvo. Ova promjena šira je od povijesne tranzicije koja izaziva mišljenje hiperglobalista da je globalizacija u potpunosti nova. Transformacionalisti ističu da je globalizacija povijesni i geografski rezultat ljudskog djelovanja i kao takva nema predodređen ishod. Uloga nacija-država je prema njima promijenjena iako ne i nužno smanjena. Suvremena globalizacija nije ništa drugačija od one u prošlosti. Nacionalne politike nisu više pod utjecajem samo nacionalnih vlada već i pod utjecajem nadnacionalnih i međunarodnih institucija. Pojava transnacionalnih društvenih pokreta temeljena na novim identitetima koji stvaraju vezu između sub-nacionalnih grupa preko granica, izazov je državama

⁴Murray, 2006

⁵Monetarni sustav u kojem je jedna valutna jedinica imala pokriće u zlatu. Izdvajaju se različite karakteristike ovog sustava:

- Kod monetarnog sustava s optjecajem zlata, u optjecaju se nalazi zlatni kovani novac kao zakonsko sredstvo plaćanja; banknote - novčanice moraju u određenom dijelu biti pokrivene zlatom - imati zlatno pokriće, te se na zahtjev zamijeniti u zlato. U Njemačkoj i drugim državama bio je ovo slučaj do izbijanja svjetske krize.
— Kod stvarnog zlatnog monetarnog sustava, zlatni kovani novac se ne nalazi u optjecaju, ali zato banknote - novčanice imaju u određenom dijelu zlatno pokriće.
— Kod zlatnog deviznog monetarnog sustava za pokriće banknota u optjecaju koristi se pored zlatnog i devizno pokriće (Bretonvudski sporazum), <http://www.moj-bankar.hr/>

odozdo. U tom pogledu suverenitet je danas manje teritorijalno definirana barijera, a više resurs za pogađanje, karakteriziran kompleksnim transnacionalnim mrežama.

Tab. 2. Tri teze o globalizaciji – shematski prikaz

	<i>Hiperglobalisti</i>	<i>Skeptici</i>	<i>Transformacionalisti</i>
Što se događa?	Globalna era	Povećani regionalizam	Međupovezanost bez presedana
Glavne karakteristike	Globalna civilizacija bazirana na globalnom kapitalizmu i upravljanju	Regionalizam čini svijet manje povezanim nego u 19. st.	Velika intenzivnost i brzina globalizacije
Glavni proces	Tehnologija, kapitalizam, ljudska domišljatost	Nacije-države i tržište	Moderne sile u skladu
Uzorci diferencijacije	Pad razlika u dobrobiti tijekom vremena kako se tržišta ujednačavaju	Struktura jezgra-periferija koja vodi većoj globalnoj nejednakosti	Nove mreže inkluzivnosti/ekskluzivnosti koje su puno kompleksnije od starih uzoraka
Konceptualizacija globalizacije	Svijet bez granica i savršena tržišta	Regionalizacija, internacionalizacija i nesavršena tržišta	Smanjenje prostor-vrijeme i nove interakcije
Implikacije za naciju-državu	Smanjena ili nevažna	Ojačana, čak još i važnija	Promjenjeni uzorci upravljanja i novi državni imperativi
Povijesni put	Globalna civilizacija temeljena na novim transnacionalnim elitama i klasnim grupama	Neo-imperijalizam i sukobi civilizacija kao rezultat regionalnih blokova i neliberalne agende	Neodređen, ovisi o djelovanju nacija-država i civilnog društva
Središnja pozicija	Trijumf kapitalizma i tržište nad nacijom-državom	Moćne države koje kreiraju globalizacijsku agendu kako bi ubrzale njihovu dominantnu poziciju	Transformacija vlasti na svim razinama i nova mreža moći

Izvor: Murray, 2006.

Prema geografskom viđenju tradicionalni model „jezgra-periferija“ s varijantama kao što je podjela „Sjever-Jug“ je zastarjela.

Preporuka za daljnje čitanje:

Europska komisija (2017): *Dokument za razmatranje o svladavanju globalizacije*, <http://ec.europa.eu>

Grinin L., Kotorayev A. (2018): *Origins of Globalization in the Framework of the Afroeurasian World-System History*, <https://www.researchgate.net>

Ishodi učenja:

Objasniti različite diskurse koji se pojavljuju u tumačenju i odnosima prema procesu globalizacije. Razumjeti i znati navesti različita shvaćanja i viđenja globalizacije kao procesa u sadašnjosti i u budućnosti.

Objasniti zašto se pojavljuju navene razlike u tumačenju pojave globalizma i globalizacije.

2.4. Faze razvoje globalizacije

Prema Michie, J. (2017) profesoru s Oxforda koji se u svojim istraživanjima bavi inovacijama i razmjenom znanja, razvoj globalizacije možemo podijeliti u nekoliko povijesnih odn. ekonomskih razdoblja. To su:

- a) Razdoblje prije Prvog svjetskog rata
- b) Međuratno razdoblje, 1918.-1945.
- c) Razdoblje od 1945.-1975. godine
- d) Razdoblje od 1975.-1985. godine
- e) Razdoblje od 1985.-2008. godine i
- f) Razdoblje od 2008. do danas

Period prije Prvog svjetskog rata obilježava razdoblje u kojem je V. Britanija bila glavna ekonomska i politička svjetska sila. Međunarodni monetarni sustav bazirao se na zlatnom standardu vezanim uz britansku funtu. U tom razdoblju dolazi do velikog rasta trgovine, javljaju se multinacionalne kompanije i korporativna ulaganja, ali i borba za kolonije koja dovodi do „mrvljenja” Afrike što završava početkom Prvog svjetskog rata.

U međuratnom periodu tj. između 1918. i 1945. godine Europa i svijet su svjedoci ekonomskog raspada Njemačke. Dotadašnja carska Rusija prelazi u socijalistički/komunistički način privređivanja i vladavine, mijenja ime u Savez sovjetskih socijalističkih republika te izlazi iz kapitalističkog poretka. Najznačajniji događaj koji potresa financijski svijet tadašnjeg kapitalizma jest pojava Velike gospodarske krize u SAD-u 1929. g. Na političkom planu dolazi do pojave fašizma u Njemačkoj, Italiji, Španjolskoj i Portugalu. U Britaniji javlja se Churchillov pokušaj ponovnog uvođenja zlatnog standarda. Unatoč rastu međunarodne trgovine proces globalizacije ne jača.

U periodu nakon 1945. pa do 1975. godine može se govoriti o tzv. zlatnom dobu kapitalizma jer je tada uspostavljen stabilan međunarodni monetarni sustav vezan uz američki dolar. Osnovani su UN, Svjetska Banka i MMF na principima koje i danas poznajemo. Države u svijetu postaju usmjerene na postizanje pune zaposlenosti, a u Europi dolazi do stvaranja države blagostanja. Bilježi se stabilan rast u svim aspektima globalizacije.

Između 1975. i 1985. godine javlja se novi međunarodni ekonomski poredak pri čemu je naglasak na stabilnosti cijena sirovih materijala (sirovina). Na ekonomskom polju dolazi do veće intervencije države u ekonomiju, a ima i više javnog vlasništva i planiranja. Dolazi do procesa kretanja u smjeru suprotnom od *lessez-faire* (slobodnog tržišta bez ikavih ograničenja).

Razdoblje između 1985. i 2008. godine vrijeme je neoliberalne ekonomije, deregulacije politika i privatizacije. Obilježje ekonomije postaje takvo da nema kontrole nad financijskim tokovima, a dolazi i do pojava špekulativnog poslovanja. Riječ je o razdoblju nestabilnosti te financijskih i ekonomskih kriza diljem svijeta, čiji vrhunac nastupa 2008. g. pri čemu dolazi do globalne financijske krize. Godina 2009. početak je svjetske recesije prvi puta nakon 1929. g.

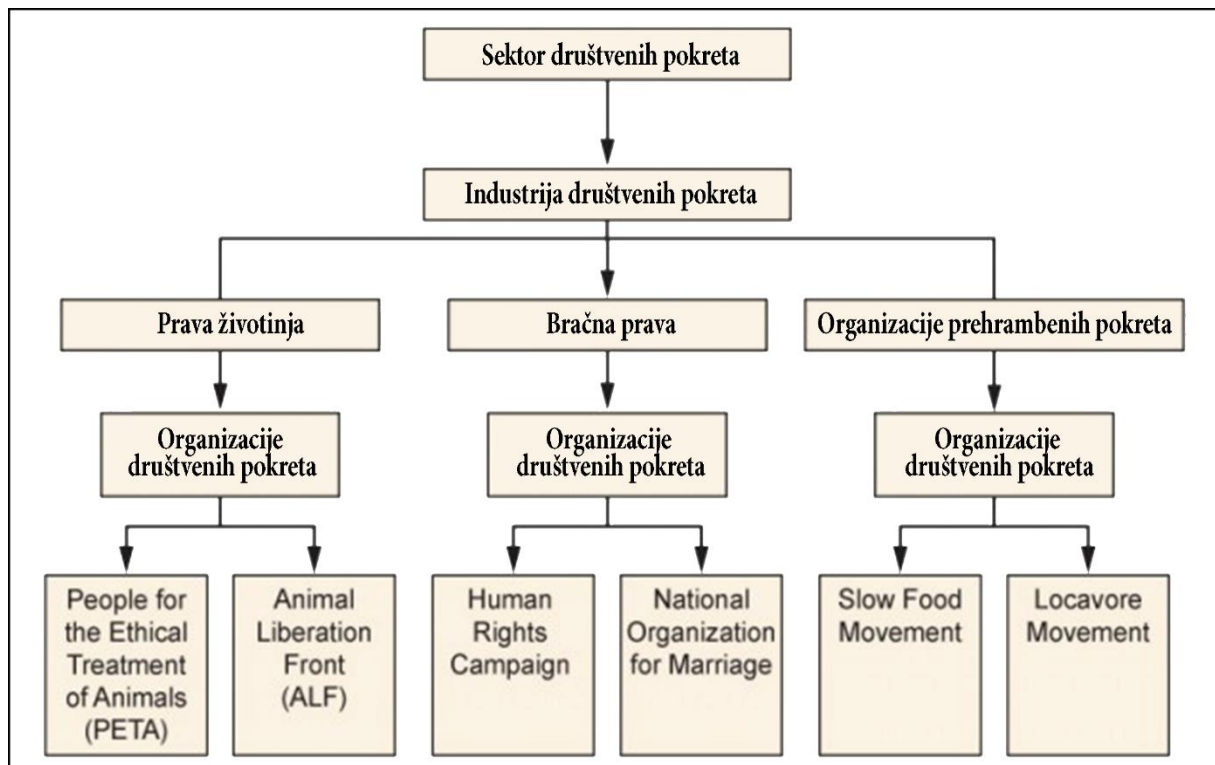
Zadnje razdoblje u razvoju globalizacije, tj. nakon 2008. godine, na političkom planu obilježava izlazak Ujedinjenog Kraljevstva iz EU. S ozirom na posljedice rata u Siriji dolazi do demografskog egzodusa s tog područja te 2015. godine započinje migracijska i izbjeglička kriza. Na svjetskoj razini javlja se porast nejednakosti između bogatih i siromašnih što je najočitije u porastu prihoda bogatih. Dolazi do nepotpune reforme bankarskog sustava, a globalizacija i dalje ostaje nestabilna.

Prema nekim autorima u globalizacijskom procesu ništa se nije promijenilo u odnosu na prošlost – a tu se podrazumijevaju nove tehnologije, uključujući komunikacije i promet, rast trgovine, pojava globalnih kompanija, masovne migracije, pa čak i svjetski ratovi. Ono što promijenilo je forma, odn. oblik same globalizacije. U odnosu na „kontroliranu globalizaciju“ iz perioda zlatnog doba kapitalizma (1945.-1975.) danas imamo neoliberalan ili *free for all* neobuzdani kapitalizam. Njime dominiraju monetizacija, deregulacija, privatizacija, smanjenje poreza za korporacije i bogate i sl. (Michie, 2017.)

3. MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE

Brzo širenje transnacionalnih veza nagnalo je države na uspostavljanje različitih oblika međunarodnog upravljanja i regulacije. Jedna od najvažnijih promjena u 20. stoljeću bila je velika institucionalizacija međunarodnih odnosa. »Kretanje prema institucijama« počinje poslije Prvog svjetskog rata osnivanjem Lige naroda. Poslije Drugog svjetskog rata osnivaju se UN, a važne institucionalne odluke donesene su u Bretton Woodsu 1944. koje su dovele do osnivanja MMF-a i Svjetske banke. Osnovane su mnogobrojne organizacije da reguliraju područja poput telekomunikacija, meteorologije, poštanskog prometa i dr. Danas postoje stotine takvih organizacija različitih vrsta. To je prouzročilo izrazitu napetost između ideje suvereniteta države, u središtu koje se nalazi nacionalna politika i nacionalne ustanove, te prirode odlučivanja na međunarodnoj razini. Većina tih organizacija prema stupnju postignute integracije spada u tzv. tradicionalne međunarodne organizacije. One nisu ovlaštene donositi obvezujuće odluke neposredno primjenjive na države članice i pojedince. Njihove ovlasti i nadležnosti izričito su nabrojene u osnivačkom ugovoru i ograničene na određeno područje djelovanja. Države imaju pravo napustiti međunarodne režime (TUCAK, 2007).

Što se tiče nevladinih organizacija (engl. *Non-Governmental Organizations - NGO*) otkako su sudjelovale na *summitu* UN-a 1992. g., predstavljene su kao početak globalnog civilnog društva. Naziv „nevladina organizacija“ dolazi iz UN-ovog rječnika, a odnosi se na definiciju koja se vezuje uz države i međunarodne „vladine“ organizacije koje predstavljaju osnovu UN-ovog sustava. U posljednjih 25 godina 20.st. takvi pokreti znatno su se razvili, a trebali bi biti neovisni o državama i političkim strankama. NGO su više ili manje specijalizirane udruge (zaštita ljudskih prava, okoliš, mir itd.) koje mogu činiti grupe stručnjaka s ograničenim brojem ljudi ili masovni pokreti, a katkad i oboje. Neke od ovih organizacija odmah su se organizirale na svjetskoj razini npr. *Amnesty International* i to su „međunarodne nevladine organizacije“. Pojam nevladinih organizacija pokriva dakle, vrlo različite skupine, a imaju i veliku ulogu u obliku socijalne mobilnosti, ali ih se ne može poistovjetiti s „novim socijalnim pokretima“ koji se prepoznaju u antiglobalizmu. Pojam „socijalnih pokreta“ odnosi se nemasovne pojave, svojstvene svakom društvu, na skupine okupljene zbog jednog ili više ciljeva, koje se ističu kao akteri na nacionalnom ili internacionalnom političkom planu. Nevladine organizacije su ponekad sastavnice samih pokreta (masovne nevladine organizacije), mogu biti u ulozi eksperata-simpatizera ili parazita (Gongos, Mongos). Isto tako nevladine organizacije su ponekad ograničene na svoje vlastito polje bez interakcija s pokretima.

Sl. 2. Shematski prikaz strukture sektora društvenih pokreta

Izvor: <https://opentextbc.ca/introductiontosociology/chapter/chapter21-social-movements-and-social-change/>

Broj NGO-a je od početka 1990-ih do početka 2000-ih porastao za oko 50 % i to najviše u Istočnoj Europi te srednjoj i J Aziji, dok Bliski istok i Sj. Afrika i dalje zaostaju (RAVLIĆ, 2006).

Sl. 3. Mreža NGO-a za očuvanje bioraznolikosti i održivog razvoja u Srednjoj i Istočnoj Europi

Izvor: <http://www.ceeweb.org/>

Najvažnije svjetske međunarodne organizacije⁶

a) Ujedinjeni narodi (United Nations) su međunarodna organizacija čiji su članovi suverene države. Ona je skoro univerzalna po članstvu, nadležnostima i globalnim ciljevima. Okrenuta je, u prvom redu, očuvanju međunarodnog mira i sigurnosti, razvoju prijateljskih odnosa među državama, promicanju međunarodne suradnje na rješavanju problema ekonomskog, socijalnog, kulturnog i humanitarnog karaktera, uključujući zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. U tu svrhu stvorena je široka mreža međunarodnih organizacija koje imaju status specijaliziranih agencija UN ili se uklapaju u sistem UN. Sjedište Tajništva UN je u New Yorku, dok su pojedini dijelovi sistema locirani po cijelom svijetu kao npr. u Ženevi, Beču, Rimu, Nairobiju, Haagu, Ateni, Tokyju i Kopenhagenu. Danas UN imaju 193 članice.

Na temelju Odluke Opće skupštine Ujedinjenih naroda od 22. svibnja 1992. Republika Hrvatska od toga je datuma postala članicom Ujedinjenih naroda, te na temelju pristupa i stranka Povelje Ujedinjenih naroda te Statuta Međunarodnog suda. U razdoblju od 01.01.2008. do 31.12.2009. bila je nestalna članica Vijeća sigurnosti UN. Agencije UN-a koje djeluju u Hrvatskoj su: Fond Ujedinjenih naroda za djecu (UNICEF), Program UN-a za razvoj (UNDP), Agencija ujedinjenih naroda za izbjeglice (UNHCR), Svjetska zdravstvena organizacija (WHO), Međunarodna organizacija za migracije (IOM) i Ured Svjetske banke (WB).

b) NATO - Organizacija Sjevernoatlantskog sporazuma predstavlja savez 29 država iz Sjeverne Amerike i Europe koje su se obvezale da će ispunjavati odrednice Sjevernoatlantskog sporazuma potpisanog u Washingtonu 4. travnja 1949. godine. U skladu sa Sporazumom, osnovna uloga NATO-a jest očuvati mir i sigurnost političkim i vojnim putem u zemljama članicama. Politički, NATO promiče demokratske vrijednosti i suradnju oko sigurnosnih i vojnih pitanja, kako bi se izgradilo povjerenje i, dugoročno, prevenirao konflikt.

⁶ Preuzeto: Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, www.mvep.hr

Vojno, NATO je posvećen mirnom rješavanju sporova. Ako diplomatski napori ne uspiju, tada se upravljanje krizom provodi vojnim snagama, temeljem članka 5. Washingtonskog sporazuma, kojim se predviđa da oružani napad na jednu ili više država članica znači oružani napad na sve članice Saveza. Ova vrsta akcije može se provesti i pod mandatom UN-a, samostalno ili u suradnji s drugim državama i međunarodnim organizacijama. Savez služi kao forum za raspravu državama iz Europe i Sjeverne Amerike o sigurnosnim pitanjima od općeg značaja, poduzimajući zajedničke mjere glede traženja odgovora na ta pitanja.

Transatlantski odnosi sjevernoameričkih i europskih članica Saveza su temelj NATO-a. Ove države dijele iste osnovne vrijednosti i interese te su predane očuvanju demokratskih načela, čineći sigurnost Europe i Sjeverne Amerike nedjeljivom. Savez se obvezao na obranu država članica u slučaju agresije ili opasnosti od agresije, vodeći se načelom da napad na jednu ili više članica znači napad na sve.

NATO je organiziran kao međudržavna organizacija, unutar koje svaka država članica zadržava pravo na svoju samostalnost. Sve odluke NATO-a donesene su zajednički, konsenzusom. Najvažnije tijelo za donošenje odluka NATO-a jest Sjevernoatlantsko vijeće, u kojem su zastupljeni predstavnici svih članica Saveza na razini veleposlanika, ministara, te šefova država i/ili vlada. Svaka država članica sudjeluje ravnopravno u procesu odlučivanja bez obzira na veličinu, politički, vojni ili ekonomski značaj. Saveznici stoga zadržavaju pravo na prostor za samostalno djelovanje, uz poštivanje zajedničkih odluka i akcija. Međutim, jednom usvojene savezničke odluke omogućavaju zajedničku i usklađenu akciju ojačanu političkom solidarnošću. To je očitovano i u odluci o pružanju pomoći Sjedinjenim Američkim Državama donesenoj nakon napada 11. rujna 2001. godine. Po prvi puta u svojoj povijesti, NATO se pozvao na članak 5. Washingtonskog sporazuma.

NATO nema vlastite operativne oružane snage, osim onih koje mu pružaju članice ili države partneri u svrhu provedbe određene misije. Savez raspolaže brojnim mehanizmima koji mu to omogućuju - procesima obrambenog planiranja i planiranja uporabe resursa koji čine temelj suradnje unutar Saveza, provedbom političkih obvezivanja za jačanje sposobnosti te vojnom strukturom koja objedinjuje funkcije organizacije za planiranje multinacionalnih snaga sa sveobuhvatnim NATO sustavom zapovijedanja i upravljanja vojnim snagama koje su mu dodijeljene. Drugim riječima, pod zapovjedništvom strateških zapovjednika NATO-a, organizacija osigurava zajedničko planiranje, uvježbavanje i operativno raspoređivanje snaga država članica sukladno zajednički dogovorenim procesima planiranja snaga. Ukratko, jedna od važnih uloga NATO-a jest biti katalizatorom pri stvaranju snaga koje bi zadovoljile zahtjeve i omogućile zemljama članicama sudjelovanje u operacijama upravljanja krizama u kojima ne bi mogle samostalno sudjelovati.

Dijalog i suradnja sa državama nečlanicama pomogli su u prevladavanju hladnoratovskih podjela te u širenju sigurnosti i stabilnosti izvan granica NATO-a. Savez nastoji proširiti suradnju s Ukrajinom i ostalim državama partnerima – od kojih su neke postale članice – kao i sa državama Mediteranskog dijaloga te šireg Bliskog Istoka. NATO također produbljuje suradnju s drugim međunarodnim organizacijama, poglavito s Europskom unijom, s kojom razvija strateško partnerstvo. Strukture i mehanizmi NATO-a osiguravaju okvir za razne oblike suradnje, koji čine sastavni dio svakodnevnih aktivnosti Saveza.

Strateški koncept NATO-a iz 2010. godine kao temeljne zadaće Saveza navodi kolektivnu obranu, upravljanje krizama i kooperativnu sigurnost. Tijekom pet desetljeća nakon Drugog svjetskog rata, Savez je uspješno spriječio eskalaciju Hladnog u 'vrući' rat. Pod NATO-ovim sigurnosnim kišobranom stanovništvo europskih zemalja, Kanade i SAD-a uživa u prednostima demokratskog izbora, vladavine prava i gospodarskog rasta. Uloga odvratanja Saveza temelji se na odgovarajućem spoju nuklearnih i konvencionalnih sposobnosti, koje čine temeljni element NATO-ove strategije. Istovremeno, države članice su posvećene kontroli naoružanja, razoružanju te neproliferaciji oružja za masovno uništenje.

Krizno upravljanje - Savez je učestalo djelovao kako bi podržao međunarodni mir i sigurnost. Godine 1995. pridonio je završetku rata u BiH i implementaciji mirovnog sporazuma. Godine 1999. NATO je

pomogao u zaustavljanju masovnih ubojstava i protjerivanja na Kosovu, gdje su snage Saveza nastavile služiti do danas pod mandatom UN-a. Godine 2011. NATO je proveo UN-ov mandat za zaštitu stanovništva Libije. Od 2009. do 2016. godine, NATO-ovi brodovi i zrakoplovi patrolirali su morima ispred Roga Afrike, kao dio širih međunarodnih napora u borbi protiv pomorskog piratstva. Od 2016. godine, NATO daje podršku pomažući u rastućoj migrantskoj krizi u Europi. Brodovi Saveza doprinose kroz obavještajnu djelatnost, nadzor i izviđanje, podržavajući međunarodne napore za zaustavljanjem trgovine ljudima i nezakonitih migracija u Egejskom moru. U više navrata, snage NATO-a dostavile su potrebnu pomoć, uključujući i SAD-u nakon uragana Katrina te Pakistanu nakon potresa u listopadu 2005. godine.

Kooperativna sigurnost - Prijetnje kao što su terorizam, piratstvo, proliferacija oružja za masovno uništenje i kibernetičko ratovanje ne poznaju granice. Iz tog razloga, NATO je razvio globalnu mrežu sigurnosnih partnera, koja obuhvaća preko 40 država svijeta, kao i međunarodne organizacije uključujući EU, UN, OESS i Afričku uniju. Saveznička misija Odlučna potpora u Afganistanu uključuje 13 partnerskih zemalja. U NATO-ovoj operaciji na Kosovu sudjeluje 8 partnera. Osim partnera koji sudjeluju u NATO-vim misijama i operacijama, Savez je, od ranih 1990-tih, razvio široku mrežu partnerstava; uključujući Euro-atlantsko vijeće za suradnju, Mediteranski dijalog, Istanbulsku inicijativu za suradnju, kao i mnoge partnere diljem svijeta poput Australije, Japana i Južne Koreje.

Politika „otvorenih vrata“ NATO-a (*Open Door Policy*) jedna je od temeljnih politika Saveza. Naime, svaka europska država koja može doprinijeti sigurnosti i načelima Saveza može biti pozvana da mu se pridruži. Naravno, na državi samoj jest da odluči želi li zatražiti članstvo. U sedam navrata, između 1952. i 2017. godine, ukupno 17 europskih država odlučilo je zatražiti članstvo i bile su primljene. Posljednja među njima bila je Crna Gora, koja čini 29. članicu Saveza.

Još tri države aspiriraju na članstvo u NATO-u: Bosna i Hercegovina, Makedonija te Gruzija. Svaku od aspirantica, odnosno njezinu spremnost za članstvo, Savez prosuđuje prema njezinim vlastitim postignućima. Naravno, prije pristupanja bilo koje države, potrebno je implementirati širok raspon političkih, gospodarskih i sigurnosnih reformi.

c) Vijeće Europe (*Council of Europe*) - najstarija je europska organizacija sa sjedištem u Strasbourgu. Obuhvaća 47 država članica (sve europske države osim Bjelorusije), a glavni joj je cilj jačanje suradnje i jedinstva na europskom kontinentu, promicanjem ljudskih prava i temeljnih sloboda te demokracije i vladavine prava. Uz ova tri ključna stupa koja predstavljaju temeljne vrijednosti Organizacije, Vijeće Europe bavi se i nizom specifičnih društvenih tema kao što su socijalna isključenost, rasna, nacionalna i druga netrpeljivost, trgovina ljudima, nasilje nad ženama, prava djece, bioetika, terorizam, zaštita kulturne i prirodne baštine te drugi suvremeni izazovi europskih društava. Trenutno je Vijeće Europe posebno angažirano u borbi protiv svih oblika netolerancije i diskriminacije pod geslom „živjeti zajedno u Europi 21. stoljeća“, pri čemu osobitu pažnju pridodaje zaštiti ljudskih prava osjetljivih društvenih skupina poput Roma, izbjeglica, migranta i LGBT osoba. Razvojem politike susjedstva, Vijeće Europe nastoji ojačati politički angažman i promicanje europskih vrijednosti i standarda izvan granica europskog kontinenta, posebno u kontekstu tzv. arapskog proljeća.

Konvencijski sustav

Vijeće Europe jedinstveno je po svojem djelovanju te nadzoru i suradnji s državama članicama u pogledu njihove primjene. Do sada je VE usvojilo više od 200 pravnih instrumenata (konvencija i protokola) iz raznih područja, no najvećim dostignućem smatra se Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (usvojena 1950., na snagu stupila 1953.). Konvencija utvrđuje listu prava i sloboda koje su države dužne svakome jamčiti. Konvencijski sustav zaštite temelji se na principu supsidijarnosti, što znači da države članice imaju primarnu odgovornost za zaštitu ljudskih prava te prevenciju i ispravljanje eventualnih povreda. Europski sud za ljudska prava nadzorni je organ Konvencije koji utvrđuje je li država, prema pojedinačnim pritužbama, prekršila neka od prava zajamčenih Konvencijom, a kao stalno tijelo djeluje od 1998. godine. Treći stup Konvencije je Odbor

ministara koji kao kolektivno političko tijelo nadzire izvršenje presuda. U strasburškom sustavu zaštite ljudskih prava Europskoj konvenciji komplementarne su Europska socijalna povelja te Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, koje se također odlikuju jakim nadzornim mehanizmom. Također ističe se i nova tzv. treća generacija pravnih instrumenata VE poput Konvencije o suzbijanju trgovine ljudima, Konvencije o zaštiti djece od seksualnog nasilja i Konvencije o sprječavanju borbi protiv nasilja nad ženama i obiteljskog nasilja.

Povijest

Vijeće Europe utemeljilo je 5. svibnja 1949. u Londonu deset europskih država, želeći učvrstiti demokraciju, vladavinu prava i zaštitu ljudskih prava na europskom kontinentu kako se strahote dvaju svjetskih ratova ne bi ponovile. U studenome 1950. u Rimu je usvojena Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, u skladu s kojom je 1959. utemeljen Europski sud za ljudska prava. Završetkom Hladnog rata, Vijeće Europe se nametnulo kao glavni politički forum za trajni dijalog i suradnju sa državama istočne i srednje Europe koje su izabrale demokratski oblik upravljanja državom.

Istodobno su utvrđena zajednička načela u pogledu zaštite manjina, aktivne podrške procesu demokratske tranzicije te jačanja mehanizma promatranja ispunjavanja preuzetih obveza u zemljama članicama. Novi prioriteti suradnje, s naglaskom na jačanje socijalne kohezije i zaštitu sigurnosti građana, određeni su na Drugom sastanku na vrhu 1997. godine u Strasbourgu. Radi ubrzanja dotadašnje procedure koja je prolazila dva tijela, Komisiju i tek onda Sud za ljudska prava koji je povremeno zasjedao, dogovoreno je osnivanje jedinstvenog, stalnog Europskog suda za ljudska prava koji je počeo s djelovanjem 4. studenog 1998. godine. Na Trećem sastanku na vrhu 2005. u Varšavi, zacrtane su glavne smjernice aktualnog djelovanja: promicanje zajedničkih temeljnih vrijednosti (ljudska prava, demokracija i vladavina prava), jačanje sigurnosti građana Europe, izgradnja humanije Europe bez podjela te jačanje suradnje s drugim međunarodnim organizacijama (EU, UN, OESS).

Struktura i način funkcioniranja

Odbor ministara (OM) glavno je izvršno tijelo donošenja odluka te svojevrsni čuvar temeljnih vrijednosti Vijeća Europe. Okuplja ministre vanjskih poslova država članica. Odbor ministara na godišnjem sastanku u svibnju revidira stanje europske suradnje u mandatu Vijeća Europe i bavi se pitanjima od političke važnosti. Temeljne zadaće Odbora ministara uključuju: održavanje političkog dijaloga, nadzor poštivanja obveza članstva i primanje novih članica, zaključivanje pravno obvezujućih instrumenata i sporazuma kao i usvajanje političkih preporuka državama članicama te nadzor izvršenja presuda Europskog suda za ljudska prava. Članice Organizacije abecednim se redom svakih šest mjeseci izmjenjuju u predsjedanju Odborom ministara. Odbor ministara u praksi djeluje i donosi odluke na razini Odbora ministarskih zastupnika kojeg čine stalni predstavnici/veleposlanici država članica. Odluke se prethodno usuglašavaju na razini izvjestiteljskih grupa/*ad hoc* radnih grupa/tematskih koordinacija, čiji se rad temelji na radu i izvještima (tehničke) razine stručnih tijela, odnosno nacionalnih predstavnika ili nezavisnih stručnjaka u stručnim odborima.

Parlamentarna skupština (PSVE) glavno je savjetodavno tijelo Vijeća Europe te od svog osnutka 1949. godine djeluje kao pokretačka snaga Organizacije, stojeći iza mnogih njezinih ključnih inicijativa i postignuća. Okuplja predstavnike nacionalnih parlamenata 47 država članica Vijeća Europe koji izravno predstavlja više od 800 milijuna Europljana. PSVE ima 636 člana: 318 zastupnika i 318 zamjenika, a svaka država je, ovisno o broju stanovnika, zastupljena s 2-18 članova, koji reflektiraju odnos političkih snaga u nacionalnom parlamentu. Prema političkim grupacijama, trenutno većina mjesta u PSVE pripada Europskoj pučkoj stranci (EPP), zatim Socijalistima (SOC), Europskim demokratima (EDG), Savezu Liberala i demokrata za Europu (ELDE) te Ujedinjenoj europskoj ljevici (UEL). PSVE se sastaje četiri puta godišnje na jednotjednim plenarnim sjednicama u Strasbourgu, a tekstovi koje usvaja – preporuke, rezolucije i mišljenja – služe kao smjernice Odboru ministara, nacionalnim vladama, parlamentima i političkim strankama. Uz nadzor ispunjavanja članstvom

preuzetih obveza, u nadležnosti je Parlamentarne skupštine, između ostalog, izbor sudaca Europskog suda za ljudska prava (po jedan sudac iz svake države), izbor glavnog tajnika i njegovog zamjenika te izbor povjerenika za ljudska prava. PSVE svake godine bira predsjednika iz redova svojih članova. Predsjednik PSVE-a služi jednogodišnji mandat, koji može biti obnovljen još jednom.

Kongres lokalnih i regionalnih vlasti kao savjetodavno tijelo Vijeća Europe djeluje od 1994. godine (do tada Konferencija lokalnih vlasti Europe), a sastoji se od Doma lokalnih vlasti i Doma regija. Sastaje se dva puta godišnje na plenarnim (svibanj) i sezonskim (proljeće ili jesen) zasjedanjima. Glavna zadaća Kongresa je nadzor stanja lokalne i regionalne demokracije u državama članicama, o čemu države redovno podnose izvješće temeljem Europske povelje o lokalnoj i regionalnoj demokraciji.

Tajništvo VE kao administrativno tijelo brine se za učinkovito djelovanje Organizacije i odvijanje programskih aktivnosti, zapošljava oko 2.000 službenika iz svih zemalja članica, a na čelu mu je glavni tajnik kojemu je povjereno strateško upravljanje programskim aktivnostima i proračunom te nadzor nad funkcioniranjem Tajništva i Organizacije općenito.

Posebno mjesto u strukturi Vijeća Europe pripada *Povjereniku za ljudska prava* kao nezavisnoj instituciji zaduženoj za promicanje zaštite ljudskih prava u državama članicama. Povjerenik institucionalno djeluje od 1999. godine, sa zadaćom podizanja svijesti o ljudskim pravima te promicanja razvoja nacionalnih struktura za zaštitu ljudskih prava. Svoje aktivnosti provodi putem dijaloga s vladama, odnosno posjeta zemljama članicama i izdavanja tematskih preporuka.

Republika Hrvatska u Vijeću Europe

Republika Hrvatska punopravna je članica Vijeća Europe od 6.11.1996. godine. Nakon što je u godinama nakon primitka u članstvo postupno usvojila potrebne standarde te ispunila pristupne obveze (monitoring Parlamentarne skupštine u odnosu na RH zaključen je 2000., a tzv. post-monitoring dijalog 2003. godine), RH danas uživa položaj aktivne članice koja primjenjuje usvojene standarde te konstruktivno sudjeluje u programima i aktivnostima Organizacije.

Odnos Hrvatske s Vijećem Europe razvija se prvenstveno putem aktivnog sudjelovanja u programima i aktivnostima ove organizacije, s posebnim naglaskom na promicanju specifičnih tematskih interesa koji pridonose prepoznatljivosti države kao članice Organizacije. U tom smislu, Hrvatska se nastavila profilirati na području obiteljskog prava, osobito u pogledu promicanja prava djece.

Republika Hrvatska je ratificirala 93 instrumenta Vijeća Europe (<http://conventions.coe.int/>), a daljnja dinamika temeljit će se na pristupanju onim relevantnim ugovorima koji imaju specifičnu „dodanu vrijednost“ u odnosu na postojeće međunarodno pravo. Nakon donošenja zakona o potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji (tzv. „Istanbulska konvencije“) 13. travnja 2018., poduzimaju se daljnje aktivnosti u provedbi procesa ratifikacije. Hrvatska je i članica 13 (od ukupno 14) parcijalnih sporazuma Vijeća Europe.

d) Svjetska trgovinska organizacija (*World Trade Organization*) - Svjetska trgovinska organizacija (WTO) osnovana je 1. siječnja 1995. godine i danas broji 164 država članica. Sjedište WTO-a je u Ženevi, a glavni ciljevi organizacije su regulacija, nadzor i liberalizacija svjetske trgovine, kao i osiguravanje pravnog okvira za provođenje pregovora o trgovinskim sporazumima te rješavanje sporova među državama članicama. Pravni temelj WTO-a je *Marakeški sporazum* o osnivanju Svjetske trgovinske organizacije, koji je zamijenio GATT (Opći sporazum o tarifama i trgovini) iz 1948. Ministarska konferencija najviše je WTO-ovo tijelo koje može donijeti odluke o svim pitanjima vezanim uz multilateralni trgovinski sustav, a u pravilu se održava jednom u dvije godine. Posljednja ministarska konferencija održana je u prosincu 2017. godine u Argentini.

Pregovori u okviru WTO-a jedinstveni su u odnosu na druge multilateralne pregovore jer se interesi država članica artikuliraju kroz *ad hoc* pregovaračke skupine. WTO članice sudjeluju u radu različitih pregovaračkih skupina (neke od njih i u više skupina) kako bi što učinkovitije zaštitile svoje interese.

Države članice WTO-a sudjeluju s 97% u svjetskoj trgovini.

RH i WTO

Republika Hrvatska postala je 140. članica WTO-a 30. studenoga 2000. godine. Članstvo Hrvatske u WTO-u predstavljalo je temelje integriranja hrvatskog gospodarstva u europsko i globalno tržište, s ciljem povećanja efikasnosti i konkurentnosti te povećanja izvoza. Nadležno tijelo za koordinaciju aktivnosti koje proizlaze iz hrvatskog članstva u WTO-a je Ministarstvo vanjskih i europskih poslova.

Na WTO-ovim internetskim stranicama mogu se iščitati trgovinski profili svih WTO-ovih članica, dobiti informacije o carinama u primjeni (*applied*) ili završnim obvezujućim stopama carina (*bound tariffs*), podaci o trgovini uslugama, uključujući rasporede specifičnih obveza u trgovini uslugama koje su članice preuzele. Sve ove informacije mogu biti od koristi hrvatskim tvrtkama, poduzetnicima, pojedincima, ali i svima drugima koji su na bilo koji način uključeni u provedbu trgovinskih odnosa s inozemstvom.

Od 1. srpnja 2013. godine hrvatske trgovinske interese u WTO-u zastupa Europska komisija, a Republika Hrvatska svoje stavove predstavlja i usuglašuje u strukturama EU-a kao samostalan i ravnopravan partner. Stajališta Europske unije prema pitanjima suradnje s WTO-om dogovaraju se u okviru rada Odbora za trgovinsku politiku, a usvaja ih Vijeće EU-a za vanjske poslove u trgovinskom formatu (*Foreign Affairs Council – Trade*).

3.1. Organizacija civilnog društva u Hrvatskoj⁷

Organizacije civilnog društva (udruge) nazivaju se dobrovoljnim, neovisnim, neprofitnim, nevladinim ili trećim sektorom. U svijetu se govori o nevladinom sektoru (NVS), no pri tome postoji opasnost da se udruge pretvore u oporbu vlasti i zato udruge nisu treći sektor i ne može se govoriti o apsolutnoj nepovezanosti vlade i udruga jer vlada (bez obzira na političku orijentaciju) ulaže sredstva u rad neprofitnog sektora, no to ne utječe na aktivnosti same organizacije. Udruge zapravo moraju surađivati s vladom i u idealnim uvjetima postići da ona odgovorno ispunjava svoja obećanja.

Neke političke opcije, posebice na lokalnoj razini na udruge gledaju kao na opoziciju aktualnoj vlasti i funkcija *watch dog*-a (psa čuvara) se u javnosti percipira kao negativna, no evidentno je da civilno društvo igra važnu ulogu osobito u državama mlade demokracije kao što je Hrvatska.

S obzirom da dobar dio programa socijalne države počiva na inicijativama udruga, njihova važnost za funkcioniranje države je neupitna. Jedno od važnih načela na kojima se temelje suvremena društva je načelo supsidijarnosti koje vezujemo uz udruge na sljedeći način. Načelo supsidijarnosti, u svojoj osnovi, znači da se aktualni problemi trebaju rješavati tamo gdje nastaju, na najnižoj razini, a tek ako ta niža socijalna jedinica nije u mogućnosti sa svojim resursima riješiti problem, onda se obraća višoj distanci. Dakle, ta neka osnovna jedinica bio bi pojedinac. On se pak u rješavanju svojih problema referira na svoju užu socijalnu okolicu, no najefikasniji način za postizanje napora je kroz udruživanje s drugim građanima sličnih ili istih interesa.

Dva osnovna organizacijska oblika civilnog društva su zaklade i udruge. „Identificirajući društvene probleme/potrebe i povezujući ih sa resursima, zaklade mogu služiti kao dodatak ili nadopuna vladinih politika. Također mogu utjecati na razvoj međusektorskog partnerstva povezujući poslovne krugove, nacionalnu vlast, lokalnu vlast i nevladine organizacije u zajedničkom unapređivanju općeg dobra. Zakon definira zakladu kao imovinu namijenjenu da služi ostvarivanju neke općekorisne ili dobrotvorne svrhe. Dobrotvorna svrha se odnosi na potporu osobama kojima je potrebna pomoć, dok se općekorisna svrha odnosi na unapređenje kulturne, prosvjetne, znanstvene, duhovne, ćudoredne, športske, zdravstvene, ekološke i bilo koje druge društvene djelatnosti, općenito. Zakon, ujedno, razlikuje zaklade i fundacije. Fundacije su organizacije slične zakladama sa ključnom razlikom;

⁷ Tomašić Ž. (2015), www.rozpj.hr/index.php/14-intermezzo/248-civilno-drustvo-u-hrvatskoj

ograničenjem u postojanju na pet godina“ ([https://udruge.gov.hr/UserDocImages/UserFiles/File/filantrop%20-%20cro\(1\).pdf](https://udruge.gov.hr/UserDocImages/UserFiles/File/filantrop%20-%20cro(1).pdf)).

Postojanje zaklada poznato je još od najranijih vremena. Najkraće rečeno, to su organizacije bez vlasnika čija sredstva su namijenjena ispunjavanju javne svrhe. Zaklade se razlikuju po različitim kriterijima, pa mogu biti javne ili privatne, prema namjeni postoje obiteljske i crkvene zaklade, potom se razlikuju po načinu financiranja, svojim programima itd. Vezano uz zaklade, u novije vrijeme razvija se pojam *corporate citizenship* koji naglašava da su i korporacije obvezne svojim mjerama djelovati u smjeru poboljšanja kvalitete života na području na kojem su smještene. Još jedan od novih oblika zakladništva su i zaklade lokalnih zajednica (*community foundation*) čije djelovanje je usmjereno na poboljšanje kvalitete života u određenoj lokalnoj zajednici i najbolji je način da se osigura poštovanje načela supsidijarnosti.

Razvoj institucija civilnog društva u Hrvatskoj je relativno neistraženo područje. Prvi takvi oblici bile su zaklade i bratovštine u srednjem vijeku. U drugoj polovici 19. stoljeća bogati stanovnici započinju inicijative za otvaranje bolnica, sirotišta, škola i sl. U 20. stoljeću prisutan oblik civilne organiziranosti su zaklade. Važnu ulogu u razvoju civilnog društva na našem teritoriju dale su crkvene organizacije koje su u skladu sa svojim naukom pomagale one u potrebi. Može se reći da su u tom vremenu bogatiji građani prepoznavali postojanje socijalnih potreba i bili dobročinitelji onih u potrebi.

Kao jedan od oblika razvoja civilnog društva u Hrvatskoj su i zaklade čije postojanje se bilježi još u 15. i 16. stoljeću. U to vrijeme zaklade su bile u domeni crkvenih institucija. Potom je brojno hrvatsko plemstvo osnivalo zaklade, osobito namijenjene siromašnim studentima. Pod kraj 19. i početkom 20. stoljeća brojne zaklade su osnovane na području kulture, zdravstva i slično i imale su važnu ulogu u općem razvoju tih segmenata. 20. stoljeće obilježile su brojne stipendijske zaklade. Kao i općenito civilno društvo, nakon Drugog svjetskog rata, zaklade prestaju postojati.

Socijalizam je donio kontrolu aktivnosti civilnog društva jer je država imala monopol nad svim zbivanjima, a sloboda udruživanja se prakticirala kroz nametnute oblike *Socijalističkog saveza radnog naroda* ili političke partnere kao što je bio npr. *Savez socijalističke omladine*, a donekle se zadržao oblik udruživanje preko društava (udruga) kao što su razna sportska društva iako su bili pod nadzorom države. Osamostaljenjem Hrvatske ponovno oživljava djelatnost zaklada, ponajprije onih osnovanih od strane hrvatskih iseljenika. Danas, kada je evidentno postojanje većeg broja zaklada u Hrvatskoj, kao dominantan problem je loš zakonski okvir za osnivanje i razvoj zakladništva, brojne administrativne prepreke, potom neadekvatna suradnja s medijima i slično. Društvena odgovornost gospodarstva u Hrvatskoj je prisutna, ali tek u povojima i uglavnom je riječ o ulaganjima u sport i obrazovanje.

Promjene u civilnom sektoru nastupaju nakon 1990. godine kada je Hrvatska doživjela svoje osamostaljenje, kad se deklarirala kao socijala država, a to je dobra podloga za razvoj organizacija civilnog društva. Prvo su se pojavile udruge humanitarnog karaktera jer je aktualna problematika bila izazvana ratom. Godine 1992. sukladno tom razvoju donesen je *Zakon o humanitarnoj pomoći*. Godine 1993. Vlada je donijela socijalni program koji promovira načelo supsidijarnosti u socijalnoj politici, ali se ne dotiče područja organizacija civilnog društva. Godine 2002. započinje s radom *Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske*.

No, na relaciji Vlada-neprofitni sektor postoje veliki problemi u komunikaciji jer vladajući ne prepoznaju potrebe ovoga sektora i smatraju normalnim, uplitanje u njihov rad. Drugi problem u djelovanju udruga su građani koji „naviknuti“ u prošlosti da im uvijek netko drugi rješava probleme i nalaže što da rade, općenito ne prepoznaju vrijednost volontiranja, te ga rijetko prakticiraju. Isto tako, neke tendencije u decentralizaciji koje kreću sa više instance stvaraju pasivan stav građana za sudjelovanje u civilnom društvu. Dok se u pravilu, organizacije civilnog društva financiraju iz članarina, donacija, dotacija, prodaje usluga te iz sredstava lutrije, u provedbi nastaju brojne nepravilnosti kao primjerice netransparentnost kriterija dodjele sredstava iz državnog proračuna. U tu svrhu, 2003. godine je osnovana Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva čije bi aktivnosti

trebale spriječiti te probleme. Razvoj kombiniranog modela socijalne politike koji podrazumijeva zajednička nastojanja Vlade i građana u saniranju socijalnih problema nailazi na brojne prepreke u realizaciji.

Zaokupljeni velikim političkim previranjima u Hrvatskoj, građani ne pokazuju velik interes za organiziranjem u udruge. Prema nekima, Vlada je bojeći se jačanja civilnog sektora birokratskim zaprekama, a posebno „brigom o transparentnosti trošenja sredstava“ uredbama i podzakonskim rješenjima nametnula civilnom sektoru birokratsku zavrslamu. Zbog svega toga, većina udruga nema profesionalnu strukturu ili je ona minimalizirana zbog nedostatka sredstava, što ih čini vrlo krhkim za javno djelovanje. Činjenica je da je civilni sektor platio i velik danak ekonomskoj krizi, jer je bio prvi, koji osjeća teret recesije. Jedino sektor humanitarnog djelovanja, potpomognut međunarodnom zajednicom jača i usmjerava prema brojnim sugrađanima koji su se našli pod udarom krize, a u zadnje vrijeme fokus djelovanja se koncentrira na izbjegličku krizu.

Udruge nisu proračunski korisnici niti spadaju u javni sektor. One su, baš kao i privatna poduzeća, pravne osobe privatnog prava. Njih nije osnovala država kako bi djelovale u interesu birača ili poreznih obveznika. One su nastale slobodnim i dobrovoljnim udruživanjem građana koji su se odlučili angažirati oko zajedničkih ciljeva. Ključna razlika između njih i trgovačkih društava u privatnom vlasništvu nije ta da jedni troše javni novac, a drugi ne, već da neprofitne organizacije ne djeluju kako bi ostvarile profit.

Brojne privatne organizacije, što uključuje i trgovačka društva i udruge, među ostalim primaju i javni novac. Jedan od instrumenata javnog financiranja, među ostalim i udruga, su javni natječaji za programe i projekte temeljem javnih potreba koje formuliraju javni davatelji potpora (ministarstva, gradovi, općine, vladini uredi i slično). Za namjensko trošenje tog novca, udruge i druge neprofitne organizacije polažu račune davateljima potpora putem sustava opisnog i financijskog izvještavanja koji je detaljno propisan. Sami javni davatelji potpora obveznici su fiskalne odgovornosti, čime se osigurava namjensko, svrhovito i zakonito trošenje javnih sredstava, pa i onih transferiranih neprofitnim organizacijama. Istovremeno, mnoge privatne neprofitne organizacije financiraju se na drugačije načine: članarinama, donacijama građana i privatnog sektora, sponzorstvima, gospodarskim djelatnostima i slično. Udio javnog novca u ukupnim prihodima udruga je oko 10%. Međutim, dok su sve neprofitne organizacije, bez obzira na izvore njihovih sredstava uključene u pojednostavljeni sustav fiskalne odgovornosti, nikakav sličan sustav ne postoji za privatna trgovačka društva.

Često se značajno smanjuje fleksibilnost redovitog poslovanja udruga, te se uvjetuje organizacijama izdvajanje značajnije količine sredstava i vremena za servisiranje dodatnih administrativnih potreba te dodatno ulaganje u osposobljavanje osoba angažiranih u radu organizacija. Istovremeno, te dodatne obaveze ni na koji način ne uzimaju u obzir razlike u strukturi, programskom djelovanju i izvorima financiranja kao ni ukupnim kapacitetima organizacija, stavljajući identičan set strogih pravila (smišljenih za javni sektor) pred iznimno heterogenu skupinu privatnih pravnih osoba, čija je jedina zajednička odlika status neprofitnosti.

3.1.1. Zaklade u Europi

Što se tiče ovih oblika civilnog udruživanja u Europi „zaklade su u Zapadnoeuropskim državama doživjele nagli rast 1980-ih godina. Razlozi za takav preporod povezani su sa političkom stabilnošću i ekonomskim napretkom kao rezultatom uspona neoliberalne koncepcije države. Do neke mjere, uspon zaklada pokazuje odmak od socijalne države i shvaćanje da država ne može skrbiti za sve socijalne, kulturne i obrazovne potrebe društva. Nedavno, usred decentralizacije, razvoja društveno odgovornog poslovanja, deregulacije tržišta i privatizacije, te uspona srednje klase, zaklade su doživjele jači razvoj.

U Europi su mnoge zaklade osnovane od strane institucija, vlada i same Europske Unije sa ciljem unapređenja daljnje suradnje između europskih država. To su zaklade poput Europske kulturne zaklade, Europske zaklade za znanost, Europske zaklade za socijalnu politiku, Europske zaklade za društvenu kvalitetu, itd. Godine 1989. je osnivanje Europskog zakladnog centra doprinijelo širenju i učvršćenju filantropske kulture i zaklada širom Europe. Europski zakladni centar je 2001. godine procijenio da u Europi postoji oko 200 000 zaklada. Broj zaklada varira od države do države, ovisno o fleksibilnosti pravnog okvira za zaklade. Centar je nedavno razvio prijedlog zakona za zaklade u Europi kako bi pomogao europskim zemljama da unaprijede pravne uvjete. Prijedlog je namijenjen kao preporuka za sastavljanje i izmjenu zakona koji se odnose na zaklade sa ciljem poticanja razvoja zakladnog sektora u Europi.

Pored tradicionalnih oblika zaklada, naglo se umnožavaju i zaklade lokalnih zajednica u Europi i svijetu. Mnogi smatraju da zaklade lokalnih zajednica nude optimalan razvoj zajednice jer su sposobne izgraditi društveni i financijski kapital kroz investiranje donatora u lokalne zajednicu. Zaklade lokalnih zajednica se brzo razvijaju u Srednjoeuropskim zemljama kao što su Poljska i Slovačka. One su sredstvo mobiliziranja zajednice i razvojnih planova gdje se građani udružuju na vlastitu inicijativu kako bi investirali i unaprijedili život u zajednici“ ([https://udruge.gov.hr/UserDocImages/UserFiles/File/filantrop%20-%20cro\(1\).pdf](https://udruge.gov.hr/UserDocImages/UserFiles/File/filantrop%20-%20cro(1).pdf)).

Preporuke za daljnje čitanje:

Cogan, J. K., Hurd, I., Johnstone, I. (2016): *The Oxford Handbook of International Organizations*, Oxford University Press

Hurd, I. (2018): *International Organizations - Politics, Law, Practice*, Cambridge Core, <https://www.cambridge.org>

McKenzie, D. (2010): *A World Beyond Borders: An Introduction to the History of International Organizations*, University Toronto Press

Ishodi učenja:

Razumjeti razlike između neformalnih (poput društvenih organizacija) i formalnih institucija te njihovu ulogu u formiranju globalizacijskih tijekova.

Shvatiti ulogu međunarodnih organizacija poput UN-a, Vijeća Europe, Svjetske trgovinske organizacije i NATO saveza na globalne procese i odnose među državama.

Znati objasniti funkcioniranje tj. djelovanje navedenih organizacija.

4. ASPEKTI GLOBALIZACIJE

4.2. Ekonomski aspekt globalizacije

4.3. Trijadizacija gospodarstva

Za razliku od klasične (kapitalističke) slobode tržišta, globalizacija teži prema potpuno slobodnoj razmjeni proizvodnih čimbenika, posebice kapitala i rada. Ovako zamišljeno globalno društvo imalo je i svoje ideološke pretpostavke: individualizam, apsolutna sloboda pojedinca i konkurencija koja vodi općem dobru (KARLIĆ, 2009). Kao što je već istaknuto, od Drugoga svjetskog rata tj. polovice 20. stoljeća, europske zemlje počele su se više okretati jedne prema drugima. Porast međusobne suradnje u Europi započeo je osnivanjem Europskog udruženja za ugljen i čelik, a onda i

Europske ekonomske zajednice (EEZ), Europske zajednice (EZ) i naposljetku Europske unije (Atlas Europe, 1997., u LONČAR, 2005).

Ti događaji potaknuli su i druge dijelove svijeta da se integriraju. Da nije osnovano zajedničko europsko tržište, ne bi bilo ni Sjevernoameričkog sporazuma o slobodnoj trgovini (NAFTA) niti njemu sličnih sporazuma. EU je, dakle, mnogima bila „nahnuće“ za vlastito udruživanje. Može se reći da su regionalni trgovački blokovi zapravo stepenica prema globalnom gospodarstvu. Današnje gospodarstvo razvija se u tri pola – Zapadnoj Europi, SAD-u i Istočnoj Aziji (KREŠIĆ, 1996).

Takav razvoj gospodarstva može se stoga nazvati i trijadizacijom. Postojanje tri pola jasno je vidljivo u međunarodnim odnosima, osobito u proizvodnji skupe komunikacijske i informatičke opreme koja se ponajprije odvija na relaciji Sjeverna Amerika – Europa – Istočna Azija. Zbog visokih troškova potrebnih za razvoj te opreme, zanemareni su mnogi ostali dijelovi svijeta. Međuovisnost SAD-a, Zapadne Europe i Istočne Azije vrlo je jaka i očito da je tu jezgra globalne ekonomije. Njihova razmjena proizvoda i usluga iznosi milijarde dolara. No i u toj trijadi postoje razlike. U njoj Europa ima povijesno prvenstvo i tradicionalnu kulturnu razinu, SAD raspolažu dominantnim prirodnim i kapitalnim dobrima, a Japan se npr. ističe marljivošću, iznimnom proizvodnošću i tehnološkim inovacijama (KREŠIĆ, 1996). Koncentracija moći i bogatstva još je veća u jezgri tog sustava, tj. članicama grupe G-8. Te države drže preko 90% proizvodnje visoke tehnologije u svijetu i globalne računalne moći, a ujedno su i najveći ulagači u istraživanje i razvoj. Oko ovog trokuta bogatstva i moći ostali je dio svijeta umrežen na način da organizira vlastita gospodarstva s obzirom na određeni pol ili dominantnu regiju. Svaki od tri pola ima, prema tome, svoje područje utjecaja ili podsustav (DUŽANEC, 1997).

Mnogi od ovih blokova imaju defenzivni karakter te nastoje ostvariti koristi u veličini trgovine stvarajući velika tržišta za svoje proizvođače i štiteći ih, barem djelomično, od vanjske konkurencije. Regionalni trgovački blokovi relativno su novi fenomen te imaju važnu ulogu u stvaranju globalnog ekonomskog krajolika od sredine 19. st., ali njihova osnova i njihova priroda promijenila se tijekom vremena pa se mogu razlikovati 4 trgovinska „vala regionalizacije“:

- Tijekom druge plovice 19. st. postojalo je nekoliko trgovinskih ugovora naročito u Europi, npr. *Zollverein* koji je stvorio carinsku uniju između austrijskih i nekoliko nordijskih zemalja.
- Nakon 1. svj. rata pojavio se novi val regionalnih ugovora npr. Francuska carinska unija (Francuska sa državama iz svojeg carstva) te *Commonwelthov sustav* preferencija.
- Nakon 2. svj. rata pojavljuju se dva vala regionalizacije – prvi od 1950.-1970-ih koji je obilježen stvaranjem EEC i EFTA-e, te drugi stvaranjem trgovinskih blokova u zemljama u razvoju.
- Od 1980-ih na ovamo – četvrti val pojavio se u drastično izmjenjenim geopolitičkim uvjetima tj. s padom SSSR-a. Glavni akter regionalizacije bio je SAD, a obilježen je ekonomskom međuzavisnošću i multiralnošću (unutar okvira GATT/WTO) (DICKEN, 2003).

Presudno razdoblje za zemlje Zapadne Europe bilo je poslije Drugoga svjetskog rata kada SAD s njima započinju svoje intenzivno političko i ekonomsko povezivanje. Americi je tada trebalo savezništvo kako bi se mogla oduprijeti ojačanom komunizmu, a ratom porušenoj Europi novčana pomoć kako bi se podigla iz ruševina. Zapadnoeuropske države su pomoć dobile putem *Marshallova plana* koji je potaknuo njihov gospodarski uspon. Napretkom u znanosti i tehnologiji te padom cijena rastao je životni standard stanovnika tih zemalja pa su one postale model i ostalim državama. Od tada su one saveznici koji odlučuju o sudbini drugih i čija riječ u međunarodnim odnosima ima golemo značenje.

Tipovi regionalnih regionalnih integracija, s obzirom na stupanj ekonomske i političke integracije:

- Slobodno trgovinsko područje – uklonjene su sve trgovinske barijere među državama, ali one imaju individualne trgovinske odnose sa zemljama ne-članicama.
- Carinska unija – države članice djeluju u sklopu slobodne trgovine ali imaju i zajedničku vanjsku trgovinsku politiku prema ne-članicama unije.

- Zajedničko tržište – unutar njega, uz navedene pogodnosti, dozvoljava se i slobodno kretanje faktora proizvodnje (kapitala, rada i sl.) među državama članicama.
- Ekonomska unija – najviši je oblik regionalne ekonomske integracije, tj. gotovo politička unija. Šire ekonomske politike su harmonizirane i podvrgnute nadnacionalnoj kontroli (npr. EU).

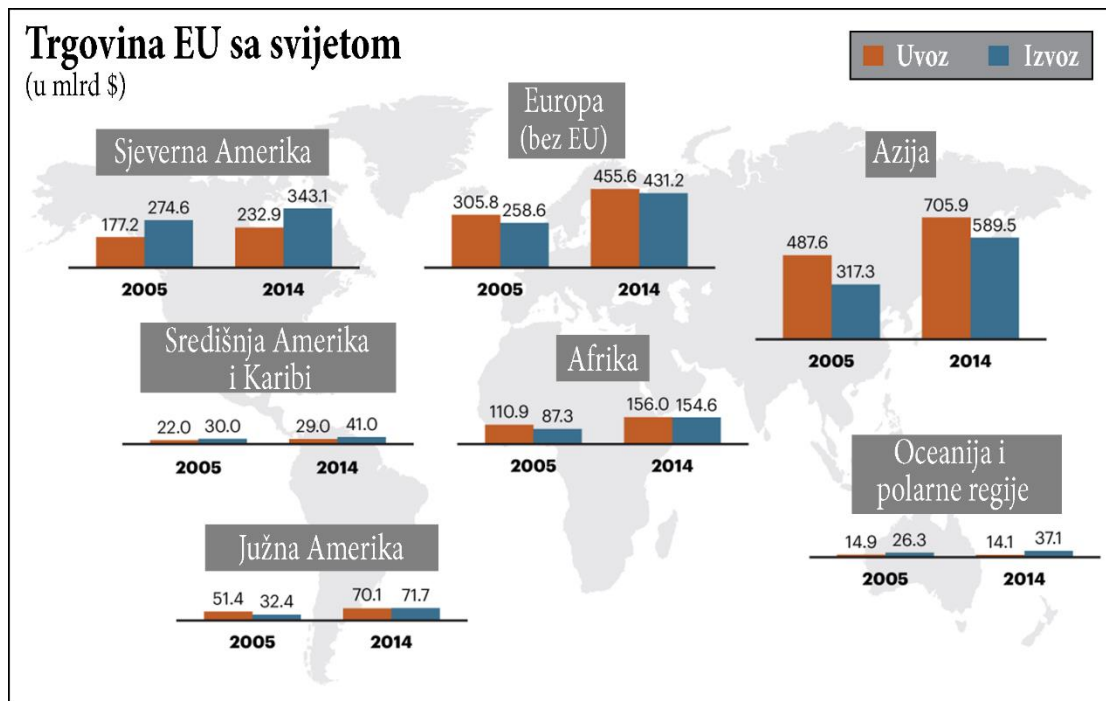
Broj regionalnih trgovinskih ugovora dramatično je porastao – samo do 2001. g. prema WTO-u, bilo je oko 170 regionalnih trgovinskih ugovora koji su obuhvaćali gotovo 40 % ukupne svjetske trgovine. Najveći dio tih ugovora spada u prve dvije navedene kategorije regionalnih udruživanja tj. slobodno trgovinsko područje i carinsku uniju.

Tab. 3. Glavni regionalni ekonomski blokovi

<i>Regionalna grupa</i>	<i>Članstvo</i>	<i>Datum osnivanja</i>	<i>Tip udruživanja</i>
EU	28 europskih zemalja	1957. (EEZ), 1992. (EU)	Ekonomska unija
NAFTA (North American Free Trade Agreement) – od kraja 2018. g. The United States – Mexico – Canada Agreement (USMCA)	Kanada, SAD, Meksiko	1994.	Slobodno trgovinsko područje
EFTA (European Free Trade Association)	Island, Norveška, Lihtenštajn, Švicarska	1960.	Slobodno trgovinsko područje
MERCOSUR (Southern Cone Common Market)	Argentina, Brazil, Paragvaj, Urugvaj	1991.	Zajedničko tržište
ANCOM (Andean Common Market)	Bolivija, Kolumbija, Ekvador, Peru, Venezuela	1969., ponovo 1990.	Carinska unija
CARICOM (Caribbean Community)	Antiqua i Barbuda, Bahami, Barbados, Belize, San Kristobal, Dominica, Grenada, Gijana, Jamajca, Monserrat, St. Kits i Nevis, St. Lucija, St. Vincent i Grenadini, Trinidad i Tobago	1973.	Zajedničko tržište
AFTA (ASEAN Free Trade Agreement)	Bruneji, Kambodža, Indonezija, Laos, Mijanmar, Malezija, Filipini, Singapur, Tajland, Vijetnam	1967. (ASEAN), 1992. (AFTA)	Zajedničko tržište

APEC⁸ (The Asian-Pacific Economic Cooperation Forum)	Rusija, Japan, J.Koreja, Tajvan, Vijetnam, Filipini, Brunej, Kina, Indonezija, Malezija, Tajland, Papua Nova Gvineja, Australija, N. Zeland, Kanada, SAD, Meksiko, Peru, Čile	1989.	Regionalni ekonomski forum
--	---	-------	----------------------------

Izvor. DICKEN, 2003.

Sl. 4. Trgovinski odnosi u svijetu

Izvor: www.atkearney.com

Pojam globalna trijada prvi je prije 35 godina upotrijebio Japanac Kenichi Ohmae kako bi opisao trendove na makrorazini u svjetskoj ekonomiji. Ovakav je pristup od početka imao široku primjenu i prihvaćenost naročito unutar poslovnih krugova. Ovaj pojam može se primjeniti i danas, s obzirom da na spomenute 3 regije otpada 81 % svjetskog proizvodnog outputa te 81 % svjetskog trgovinskog izvoza. Dominacija je na ovom području prisutna i što se tiče direktnih stranih ulaganja. Mnogi donosioci odluka u polovnom svijetu vjeruju da će ove tri regije i nadalje imati najveći utjecaj na odluke koje se tiču naših života (DICKEN, 2003).

4.3. Karakteristike suvremenog gospodarstva

Suvremeno gospodarstvo razlikuje se od starog u 12 međusobno povezanih gledišta (MILARDOVIĆ, 1999), a to su:

- Znanje – omogućila ga je informacijska tehnologija, prelazak s fizičkog na intelektualni rad koji postaje osnova za stvaranje viška vrijednosti;
- Digitalizacija – novo gospodarstvo je digitalno gospodarstvo, prelazak s analognih tehnologija, povećanje komunikacije među ljudima;

⁸ Neki ga nazivaju akronimom za „A Perfect Excuse to Chat“ (Savršen izgovor za čavrljanje)

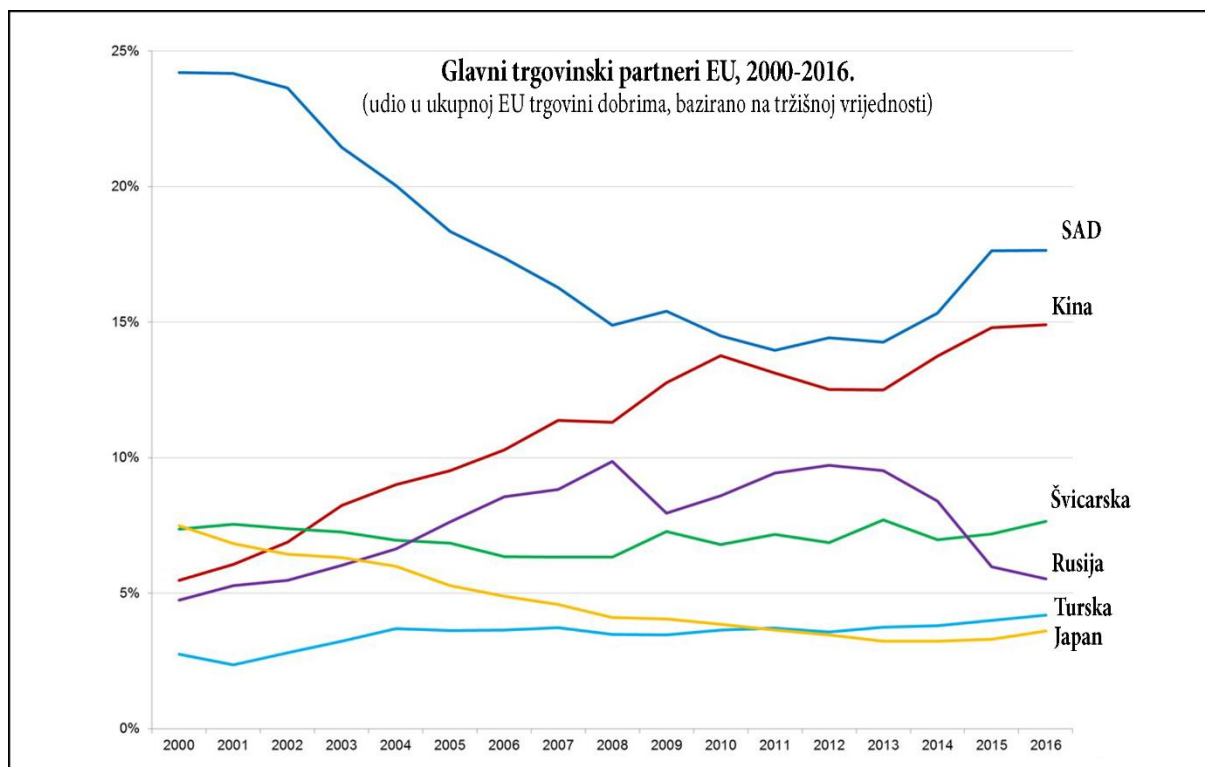
- Virtualizacija - npr. neki elementi virtualnog gospodarstva su: virtualni stranac (ljudi fizički smješteni u jednoj, a rade za tvrtku druge zemlje), virtualna glasačka kutija, virtualna poslovna zona, virtualne konferencije, virtualne korporacije, vladine agencije, posao, tržnica, ured, itd.;
- Molekularizacija – u svim gledištima gospodarskog društva „masovno“ postaje „molekularno“. Nova poduzeća imaju tzv. molekularnu strukturu koja se temelji na pojedincu;
- Integracija/umrežavanje putem interneta – umreženo računarstvo i gospodarstvo;
- Disintermedijacija – ona mijenja načine slanja signala, točnije uklanja posredničke poslove između proizvođača i potrošača (agente, mešetare, trgovce);
- Konvergencija – djelatnosti koje nastaju konverzijom računalne, komunikacijske i medijske djelatnosti;
- Inovacija – stalno usavršavanje proizvoda, sustava, osoblja, marketinga itd., pokretač uspješnog poslovanja;
- Prozumacija – masovna proizvodnja prilagođena individualnom kupcu;
- Trenutačnost – životni vijek proizvoda iz dana u dan je sve kraći, stalne promjene uvjeta poslovanja, sustav *just-in time*, novo gospodarstvo je gospodarstvo realnog vremena;
- Globalizacija – svjetsko gospodarstvo je globalizirano; globalno gospodarstvo je trgovina uslugama, kapitalom, radom i informacijama, umrežavanje; poduzeća nisu ograničena prostorom i vremenom; globalna korporacijska mreža;
- Nesklad – mogućnost nezadovoljstva masa i ev. početak sukoba zbog masovnih društvenih suprotnosti – bogatih i siromašnih, stručnjaka i nestručnjaka, kvalificiranih i nekvalificiranih itd.

„Predviđanja su bila da će svjetsko tržište u području ključnih tehnologija razvoja (mikroelektronike i nanoelektronike, naprednih materijala, industrijske biotehnologije, fotonike, nanotehnologije i naprednih sustava proizvodnje) narasti na više od 1.000 mlrd. eura do 2015. godine. Stoga su ciljevi Europske komisije: potaknuti istraživanja u tom području osiguravajući 6,7 mlrd. eura za industrijske kapacitete; utvrditi i provesti višegodišnji program rada za projekte i uspostaviti javno-privatna partnerstva usmjerena na inovacije. Inicijativa „*Digitalna agenda za Europu*“ oblikovana je radi pružanja pomoći Europskoj uniji i zemljama članicama u iskorištavanju prednosti konkurentnog i jedinstvenog digitalnog tržišta. Naime, podijeljenost europskih tržišta sprječava Europsku uniju „u iskorištavanju prednosti digitalnog gospodarstva u smislu veće produktivnosti, zapošljavanja i rasta te je stoga cilj ‘Digitalne agende za Europu’ osloboditi digitalni potencijal i proširiti digitalnu kulturu“ na području Europske unije.

Druga Inicijativa „*Industrijska politika za doba globalizacije*“ ima za cilj poboljšati konkurentnost europske industrije uz pomoć koordiniranog pristupa. Naglasak je stavljen na potrebu „za kombiniranjem inovacija, diversifikacije i održivosti te poticanju osnivanja i razvoja malih i srednjih poduzeća“. Industrija danas čini oko 16 % bruto domaćeg proizvoda Europske unije, a Europska komisija ima za cilj postići 20 % do 2020. godine.

Ciljevi Europske unije su: ulaganje u inovacije, osiguravanje boljih tržišnih uvjeta, bolji pristup financiranju i kapitalu te poboljšanje ljudskog kapitala i vještina. Cilj ulaganje u inovacije se namjerava postići osiguravanjem odgovarajućih okvirnih uvjeta za brz povratak na iznos ulaganja prije krize s naglaskom na 6 prioriteta područja s velikim potencijalom rasta i stvaranja novih radnih mjesta u Europi, a to su:

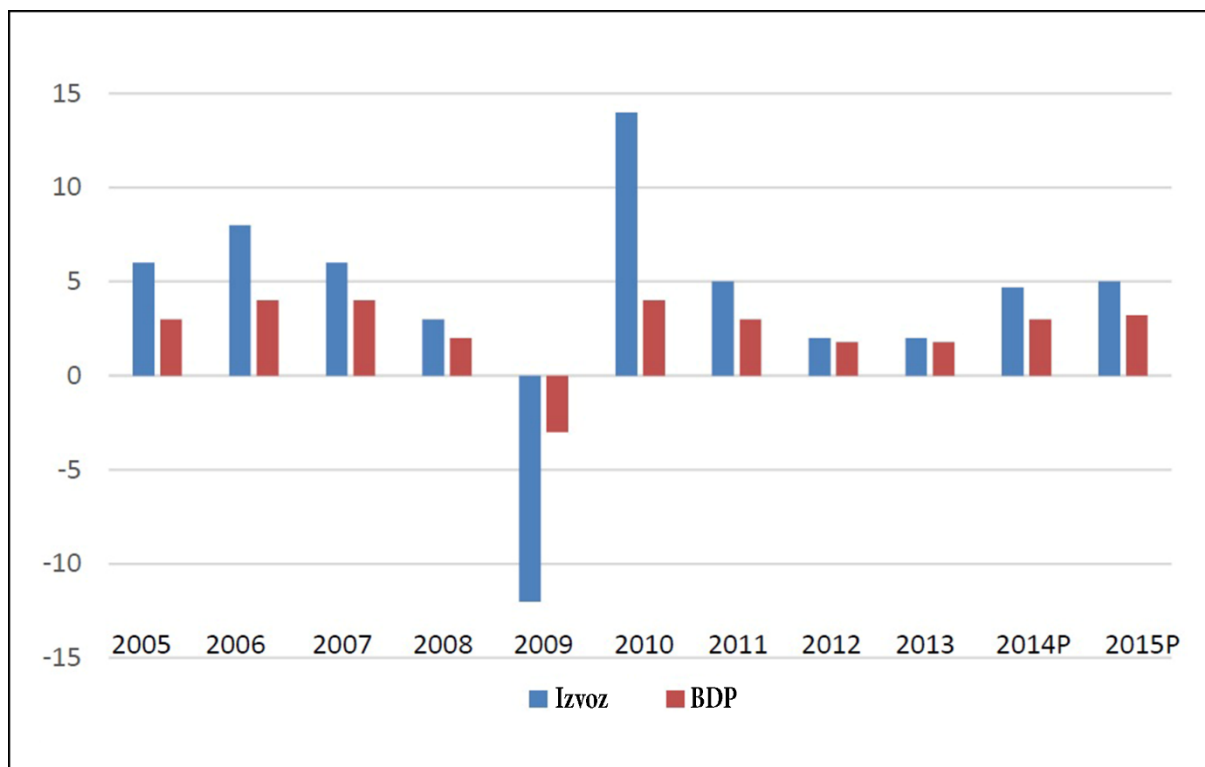
- napredne proizvodne tehnologije za čistu proizvodnju,
- održiva industrijska i građevinska politika i sirovine,
- čista vozila,
- proizvodi dobiveni od bioloških sirovina,
- ključne tehnologije razvoja i
- pametne mreže“ (BABIĆ KREŠIĆ, 2015).

Sl. 5. Glavni trgovinski partneri EU u periodu od 2000-2016.g.

Svijet sve više postaje mjesto bez granica. To se vidi i prema četiri C (*communications, capital, corporations, consumers*) – četiri bitna faktora poslovnog života: komunikacije, kapital, korporacije i potrošači. Naime, djelotvorna komunikacija uvijek ovisi o nepostojanju granica (internet). Deregulacija finansijskih tržišta i nastanak američkog dolara kao „globalne monetarne platforme“ omogućio je kapitalu kretanje bez granica. Tržište korporacija nije više samo tržište država iz kojih potječu, već su uočile čitav svijet kao svoje tržište. I internet omogućuje potrošačima pristup globalnom tržištu (BABIĆ KREŠIĆ, 2015).

Kada govorimo o globalizaciji i kapitalizmu, obično su njihova djelovanja prikazana kao ona koja djeluju s tendencijom razaranja tradicionalnih i društvenih granica, šireći se preko određenih teritorija i obuhvaćajući uvijek novo stanovništvo unutar vlastitih procesa. Ekonomske i ostale društvene strukture sada se nalaze u procesu još jednog *velikog praska* te je prilagodba na novu ekonomiju i sve što dolazi uz nju trnovit put. Učinci globalizacije unutar ekonomije u velikoj se mjeri odnose na ekspanziju kapitalističkih trgovinskih odnosa, međunarodnu ekonomiju te odnose proizašle iz globalnih politika. Međutim dok, primjerice, društvene znanosti problematiziraju uniformizaciju i standardizaciju društva, povijest dovodi u pitanje prikaze svjetske povijesti. Dakle, vodeći se idejom multidisciplinarnosti, globalizaciju možemo pojmiti poput sinteze višestrukih pristupa (GABRIĆ, JAKOVAC, 2016).

Sl. 6. Kretanje svjetskog volumena u trgovini dobara i BDP-a, 2005-2015.

Izvor: Kherbash, Mocan, 2015.

4.4. Nova geo-ekonomija⁹

Neki proizvodi imaju internacionalni karakter već stoljećima, npr. dobar primjer toga je trgovina začinima i egzotičnim dobrima. Dakle, internacionalizacija nije ništa novo u ekonomiji. Ona je samo ubrzana širenjem industrijalizacije od 18. st. na ovamo. Ipak, sve donedavno proizvodni proces bio je organiziran primarno unutar nacionalnih granica. Danas je ta slika bitno drugačija, što znači da je sve manje aktivnosti orijentirano prema lokalnim, pa i nacionalnim tržištima, a sve više prema svjetskim regijama i globalno. Danas se praktički sve može involvorati u trgovinu na velike udaljenosti. Tijekom proteklih 50 godina, trgovinski tokovi postali su daleko kompleksniji nego prije. Razmjena između svjetskog područja jezgre i periferije bazira se na širokoj podjeli rada te je uzrokovala fragmentaciju mnogih proizvodnih procesa i njihovu geografsku relokaciju. Novi centri proizvodnje pojavili su se u novoindustrijaliziranim državama (*Newly industrialized economies* - NIC) Istočne Azije (J. Koreja, Tajvan, Singapur, Malezija i dr.). Tehnologija proizvodnje doživjela je temeljnu i dalekosežnu promjenu s naglaskom na masovnu proizvodnju koja se preorijentalala prema fleksibilnijim metodama. Danas su se, dakle, priroda i prostor nove globalne ekonomije transformirali prema informatizaciji ili ekonomiji baziranoj na znanju u svrhu postizanja veće produktivnosti.

Hiperglobalisti gledaju na globalizaciju kao na novi ekonomski poredak, dok drugi ističu da je današnja situacija znatno preuveličana. Oni smatraju da je svjetska ekonomija otvorena i povezana jednako kao i prije 50 godina, pa i u razdoblju prije 1. svj.rata (od 1870-1914.), ako ne i više. Ponekad stoga vlada mišljenje da iako su globalizirajuće sile na snazi, još uvijek nemamo u potpunosti globaliziranu svjetsku ekonomiju. Bolje je stoga reći da je globalizacija kompleks međupovezanih procesa, a ti procesi su internacionalizacijski i globalizacijski.

⁹ DICKEN, 2003

- Internacionalizacija procesa: obuhvaćaju širenje ekonomske aktivnosti preko nacionalnih granica. U osnovi reflektiraju *kvantitativne* promjene koje vode do *ekstenzivnijeg* geografskog uzorka ekonomske aktivnosti.
- Globalizacija procesa: uključuje, uz širenje ekonomske aktivnosti preko nacionalnih granica i, što je još važnije, *funkcionalnu integraciju* tako internacionalno proširene aktivnosti. Stoga predstavlja *kvalitativne* promjene organizirane ekonomske aktivnosti.

Naravno, globalizacijski procesi ne pojavljuju se svugdje na isti način i prostorno su nejednaki kako u svojem operacionaliziranju, tako i u svojim ishodima. Svjedoci smo pojave nove geo-ekonomije koja se kvalitativno razlikuje od one u prošlosti. Osnovna jedinica analize je država i svi statistički podaci o proizvodnji, trgovini, investicijama skupljeni su u „nacionalne okvire“, ali takvi statistički zbirni podaci postaju sve manje upotrebljivi u svjetlu novih promjena u organizaciji ekonomske aktivnosti. To ne znači da su države postale nevažne dapače, njihova uloga ostaje vrlo značajna, ipak kako bismo zaista shvatili što se događa u svjetskoj ekonomiji, moramo pronaći odgovarajuće podatke iznad i ispod nacionalnih okvira. Jedan od načina za to je i korištenje koncepta *mreže* koja se sastoji od raznih aktera (tvrtki, država, individualnih osoba, socijalnih grupa) u odnosnoj strukturi na različitim organizacijskim i geografskim razinama. Prihvaćajući koncept mrežno utemeljenog pristupa navodi nas na razmišljanje u terminima *veza* aktivnosti kroz *tokove* materijalnih i nematerijalnih fenomena, na različite načine kako su mreže povezane, te kroz odnose moći kroz koje su mreže kontrolirane i koordinirane.

Opće je prihvaćeno mišljenje da je prostorna opsežnost praktički svih proizvodnih mreža porasla – drugim riječima svjedočimo pojavi svjetske proizvodne mreže (*global production networks – GPNs*). I M. Catells ističe kako se zbog novih informacijskih tehnologija „prostori mjesta“ zamjenjuju „prostorima tokova“ tj. sve može biti locirano svugdje, a ako to ne funkcionira, može se preseliti s lakoćom negdje drugdje. Ipak, svaka je ekonomska funkcija doslovno „uzemljena“ u neku specifičnu lokaciju. Ta je uzemljenost kako fizička, tako i manje opipljiva u obliku lokaliziranih društvenih odnosa. To znači, iako su nacionalne i lokalne ekonomije u osnovi teritorijalno specifične, proizvodne mreže to nisu. One presijecaju preko granica na različite načine na koje utječu regulacijske barijere te lokalni socio-kulturni uvjeti kako bi se stvorile strukture kojie su „diskontinuirano teritorijalne“. Stoga se geo-ekonomija može definirati kao geografski nejednaka, vrlo kompleksna i dinamična mreža proizvodnje, ekonomskih prostora i mjesta povezanih zajedno kroz tokove. Moglo bi se reći da je današnji svijet u odnosu na onaj od prije 60 ili 70 godina ne toliko otvoreniji, koliko povezaniji na različite načine.

Čak i u globaliziranom svijetu ekonomske aktivnosti su, kao što je već napomenuto, geografski lokalizirane. U geo-ekonomskim prostorima postoje tendencije i *koncentracije* i *raspršenosti* – ali obje s jakom sklonosti da se ekonomske aktivnosti aglomeriraju u lokaliziranim geografskim klasterima. Generalno, klasteri reflektiraju činjenicu da se ljudske aktivnosti okupljaju u urbanim područjima, pa se stoga govori o gradskim ekonomijama. S druge strane specijalizirani klasteri pokazuju tendenciju tvrtki da se okupljaju na istim prostorima koji tada počinju tvoriti industrijske distrikte ili industrijske prostore. Ujedno, sve su proizvodnje povezane s prirodnim okolišem. Ekonomski sustav generalno, a posebno proizvodni proces ovisi o prirodnom okolišu na dva načina:

- U smislu *inputa* – ono što se iz prirode uzima za proizvodnju kao resurs,
- U smislu *outputa* – ono što odlazi u okoliš, ugl. zagađenja različitih vrsta.

4.5. Promjena ekonomske „karte“ svijeta¹⁰

Kroz nekoliko stotina godina, od početka pojave kapitalističke tržišne ekonomije, ekonomska karta svijeta imala je „jednostavnu“ strukturu koju su činile jezgra i periferija. Tijekom vremena, ova

¹⁰ DICKEN, 2003.

je struktura postojala složenija, naročito krajem 19.st. kada su se pojavile neke nove ekonomije. Takvu strukturu narušio je 2. svj. rat koji je imao razarajući učinak na svjetsku ekonomiju. Većina je industrijskih kapaciteta razorena i trebala je tek biti obnovljena, ali dolazi do pojava novih tehnologija koje su se još i dodatno unaprijedile tijekom rata. Tako se može reći da je novi ekonomski sustav, koji se pojavio nakon 1945., označio i novi početak. Od tada do danas, došlo je do dubinskih transformacija svjetske ekonomije i pojavila se nova geo-ekonomska karta svijeta. Posebno značajna razdoblja za stvaranje te karte bila su faze rasta u periodima:

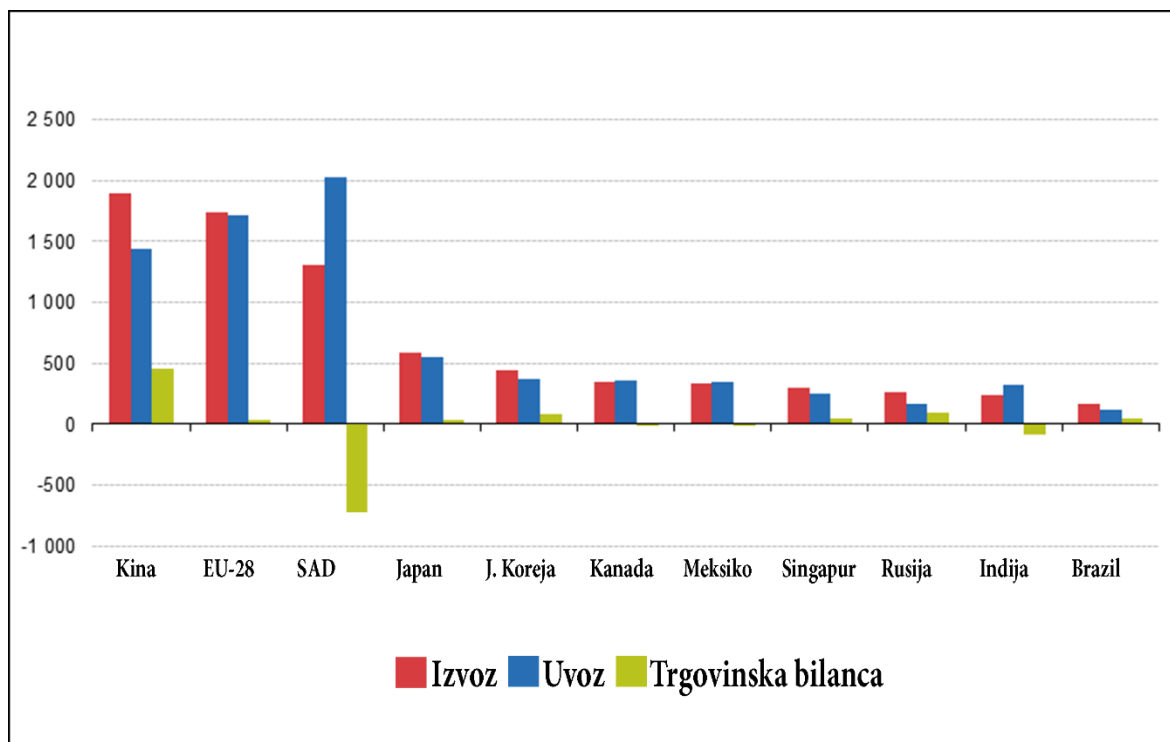
- Između 1948-1953. – rast svjetske trgovine po prosječnoj godišnjoj stopi od 6,7 %
- Između 1958-1963. – dodatni rast svjetske trgovine, rast stopa na 7,4 %
- Između 1963-1968. – daljnji rast na 8,6 %.

Razdoblje između ranih 1950-ih i ranih 1970-ih postalo je poznato kao „zlatno doba“ i tada je rast, prvenstveno u Zap. Europi postao nešto što se podrazumijeva. Naravno, razlike od države do države, ali i unutar samih država, postojale su i tada. Međutim, početkom 1970-ih zlatno je razdoblje završilo te dolaze 1980-e i 1990-e u kojima su godišnje stope rasta postale puno varijabilnije. Cijene roba, a ne samo nafte (naftni šokovi početkom 1970-ih) znatno su porasle. To je sve ukazalo na veliku isprepletenost globalne ekonomije. Između 1950. i 2000. g. svjetska trgovina robama povećala se gotovo za 20 puta, dok se svjetska proizvodnja roba povećala za nešto više od šest puta.

Unatoč rastu važnosti uslužnog sektora unazad nekoliko desetljeća, u posljednjih 60 godina proizvodnja dobara, a posebno trgovina dobara, bila je osnovni pokretač globalne ekonomije. Regionalni blokovi poput NAFTA-e imaju iznimno velik utjecaj na tokove investicija TNC-a te uzorke svjetske trgovine diljem svijeta. To se odnosi i na države koje su se uspješno involvirale u globalnu ekonomiju. Iako je industrijska proizvodnja nejednako raspoređena u svijetu najveći dio nje nalazi se koncentriran u manjem broju država. To su prije svega SAD, države Istočne Azije te neke razvijene članice EU. Brzi rast proizvodnje i trgovine obilježio je poslijeratni period.

Danas su, kada se promatra trgovina tj. neto bilanca između uvoza i izvoza po državama, glavni izvoznici Kina i EU područje, koji imaju velike trgovinske viškove, dok s druge strane SAD bilježi veliki trgovinski deficit. Velik dio država Latinske Amerike (osim npr. Meksika i Brazila) imaju također trgovinske deficite. Istočnoazijske ekonomije karakteriziraju, suprotno tome, veliki trgovinski viškovi.

Prostor trgovine proizvodima je mnogo kompliciraniji od same proizvodnje s obzirom da se trgovina sastoji od *tokova* među svjetskim regijama. Ipak očita je tendencija da države trguju najviše sa svojim sudjedima: velik je udio svjetske trgovine intra-regionalan. Zapadna Europa je najveća svjetska trgovinska regija. Dvije trećine trgovine ovog područja je intra-regionalan tj. odvija se između država Zapadne Europe. Nešto manje trgovine odvija se s SAD-om te u još manjoj mjeri s Azijom. Azija je druga navažnija trgovinska regija gdje se polovica ukupne trgovine odvija unutar Azije. To je očit pomak prema geopolitičkoj preorijentaciji od njezinih tradicionalnih tržišta u Europi. Na trećem mjestu nalaze se SAD gdje se oko 40 % trgovine odvija unutar Amerike.

Sl. 7. Trgovinska bilanca, izvoz i uvoz prema državama, 2016. (u mlrd. eur.)

Izvor: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained>

Kada se analizira situacija u uslugama (komercijalnim, finansijskim, poslovnim) i one postaju sve više internacionaliziranije i raznolikije. U svim industrijaliziranim ekonomijama uslužni sektor doprinosi najvećim dijelom BNP¹¹-u, čak više od proizvodnje. Iako se velikim dijelom uslužnih aktivnosti ne može „trgovati“ te se nude korisnicima „licem u lice“ – rast internacionalne trgovine u komercijalnim uslugama se ubrzao. Ovo se naročito odnosi na telekomunikacije, finansijske usluge, management, oglašavanje, profesionalne i tehničke usluge. Sveukupno, od 1989-2000. g. izvoz usluga povećavao se za 10,7 % na godišnjoj razini, dok se izvoz industrijskih proizvoda povećavao za 9,6 %. Jedna od karakteristika trgovanja uslugama jest da je ono manje koncentrirano od proizvodnje – oko 63 % izvoza usluga i 67 % uvoza generira 15 vodećih ekonomija svijeta, među kojima dominiraju SAD. Gledajući na svjetskoj razini, vodeća je Zapadna Europa, a slijedi je SAD, a zatim azijske države. Ove 3 svjetske regije zajedno generiraju 88 % svjetskog izvoza usluga (iako Azija u odnosu na proizvodnju u kojoj ima veliki suficit, u ovom sektoru ima veliki deficit – osim Singapura i H. Konga).

Bryson (2004) ističe šest glavnih pokretača koji uzrokuju rast usluga. Ti pokretači djeluju na različitim razinama, uključujući nacionalnu i globalnu te uključuju niz suvremenih i povijesnih faktora ovisnih o nacionalnom i lokalnom kontekstu. To su:

1. porast prihoda *per capita*,
2. porast potražnje za uslugama zdravstva i obrazovanja,
3. kompleksan porast podjele radne snage,
4. porast veličine i uloge javnog sektora,
5. porast međunarodne trgovine u uslugama,
6. ubrzan rast u *outsourcing*-u uslužnih djelatnosti (KNOX, i dr., 2008).

¹¹ Bruto-nacionalni proizvod

Može se reći da unutar globalne ekonomije vlada velika konkurencija, više nego u prošlosti, kada su uglavnom dominirale države koje su se prve industrijalizirale (u manjem broju). Danas velik dio konkurencije čine i države Ist. Azije (NIE) koje su postale izvoznici proizvoda na razini gotovo nepredvidivoj prije samo pola stoljeća, a što mogu zahvaliti visokim godišnjim stopama rasta koje su se održavale dugi niz godina. Ipak njihov daljnji razvoj ovisi o kontinuiranom ekonomskom rastu njihovih glavnih izvoznih tržišta, prije svega SAD-a. Na žalost, ostale nerazvijene države nisu zabilježile takav rast - on je bio uglavnom skroman. Zbog toga se jaz između istočnoazijskih država i ostalih država u razvoju znatno produbio.

Promjena globalne karte proizvodnje i trgovine važan je indikator povećane globalizacije ekonomske aktivnosti. Dodatni indikator koji utječe na rast i kompleksnost ekonomske karte svijeta su direktna strana ulaganja (*Foreign Direct Investment – FDI*). Najveći, ili jedan od najvećih igrača u sklopu FDI-ja su transnacionalne kompanije (TNC). One su „odgovorne“ za 2/3 svjetskog izvoza dobara i usluga koji čine značajan udio u razmjeni unutar same tvrtke. Dakle, trgovina unutar granica same tvrtke – iako izvan državnih granica – smatra se transakcijama unutar različitih dijelova iste tvrtke. Prema UNCTAD-u broj TNC-a rastao je eksponencijalno tijekom protekla 3 desetljeća. TNC broje oko 60.000 „roditeljskih“ kompanija i oko 700.000 stranih filijala. Naravno, ovo je samo manji broj ukupnih poslovnih tvrtki u svijetu od kojih je najveći dio malih i usmjerenih na domaća tržišta. Raspodjela FDI, vrlo brza od 1980-ih, je prostorno vrlo nejednaka. Najvećim dijelom povijesti FDI-jem su dominirale američke TNC (ali i one iz Ujedinjenog Kraljevstva te još jedne ili dvije europske države). Najveća ulaganja zbivaju se od 1985. g. kada vodeću ulogu preuzima Japan, a slijedile su ga Njemačka i Francuska. Tada se udio FDI-ja ostalih država smanjio. Udio FDI-ja država u razvoju nije se značajnije mijenjao, i samo je manji broj njih uključen u ovaj proces. Najveći dio FDI-ja odlazi u razvijene države, a najprivlačnije stranim ulagačima su europske, iako je i SAD ojačao svoju ulogu kao destinacija za FDI. Što se tiče ekonomskih sektora koji najviše privlače FDI - i oni su neravnomjerno geografski raspoređeni. Najmanja su ulaganja u poljoprivredni sektor, a istovremeno rastu ona u sektor usluga:

- Financijske usluge (bankarstvo, osiguranje, računovodstvo),
- Usluge povezane s trgovinom (prodaja na veliko, marketing, distribucija),
- Telekomunikacijske usluge,
- Poslovne usluge (konzulting, oglašavanje, hoteli, promet, građevinarstvo),
- Neke potrošačke usluge (prodaja, *fast-food*).

Povijesno gledajući, najveći udio FDI-ja koncentrirao se u sektore zasnovane na *prirodnim resursima*. To je još slučaj i danas s naftnim kompanijama koje u velikoj mjeri kontroliraju trgovinske lance za naftu, ali i neka druga dobra.

Tab. 4. Novi i stari nosioci globalne trgovine

Stari nosioci slobodno-tržišnog režima	Novi nosioci režima tržišnog pristupa
<i>Struktura</i>	
1. Američki model industrijske organizacije	Hibridni model industrijske organizacije
2. Odvojeni sustav upravljanja	Internacionalizacija domaćih politika
3. Dobra i usluge proizvedena i potrošena na domaćem tržištu	Globalizacija usluga, nestajanje granica između dobara i usluga
4. Univerzalna pravila i norme	Zajednički su specifični sektorski zakoni
<i>Pravila</i>	
5. Slobodno kretanje dobara, investiranje uvjetovano	Investicije su integrirane s trgovinom
6. Nacionalne komparativne prednosti	Regionalne i globalne prednosti

Izvor: Knox i dr., 2008.

4.6. Utjecaj tehnologije na globalnu ekonomsku transformaciju¹²

Tehnologija je jedan od najvažnijih procesa koji se nalazi u osnovi globalizacije ekonomske aktivnosti. Tehnologija sama po sebi ne uzrokuje neke značajnije promjene u ekonomiji, već je „olakšavajući“ uzročnik koji omogućava stvaranje novih struktura, novih proizvoda i novih procesa, dok su krajnji ishodi neizvjesni. S druge strane, u krajnje konkurentnoj sredini, njezino prihvaćanje od strane jedne tvrtke, koju onda prihvaćaju i mnoge druge kompanije, može u osnovi značiti njihov opstanak. Dakle, tehnološka promjena leži u samom središtu procesa ekonomskog rasta i razvoja, a opisuje se i kao „osnovni motor kapitalizma“, „veliki režeći motor promjene“, „osnovna snaga u kreiranju uzoraka transformacije ekonomije“ itd.

Tzv. „nova ekonomija“ koja se prema nekim autorima pojavila 1990-ih u SAD-u bila je pokrenuta tehnološkim razvojem u informacijskim i komunikacijskim tehnologijama. U širem kontekstu „znanje“ je postalo ključni izvor stvaranja bogatstva u suvremenim društvima. Jedna procjena govori da je sredinom 1990-ih gotovo 70 % industrijske dodane vrijednosti u SAD bilo povezano sa znanjem (u odnosu na 1950-e kada je taj udio iznosio svega 20 %). Stvaranje novih tehnologija i znanja ima prostorne karakteristike da se i koncentrira i širi. Geografska difuzija inovacija i znanja ima snažnu prostornu lokalizaciju inovativne aktivnosti.

Može se reći da je tehnološka promjena oblik učenja – kako riješiti određeni problem u visoko diferenciranom i nepostojanom okolišu. Ipak, ona je i više od „tehničkog“ procesa, nije autonomna ili neovisna te nema svoj „vlastiti život“. Također, tehnologija je i društveno i institucijalno ugrađeni proces. Na korištenje tehnologije utječe profit, akumulacija kapitala i investicija, povećano tržište itd. Tehnologije koje „smanjuju prostor“ (*space-shrinking technologies*), kao što su transport (promet) i komunikacijske tehnologije djeluju na dva različita, ali usko povezana načina:

¹² DICKEN, 2003

- *Transportni sustavi* su sredstva kojima se materijal i dobra, pa i ljudi, premještaju iz jednog mjesta u drugo.
- *Komunikacijski sustavi* su sredstva kojima se informacije prebacuju iz jednog mjesta u drugo u obliku ideja, uputa, slika itd.

Kroz veći dio ljudske povijesti promet i komunikacije bili su u osnovi jedno. Prije inovacija električne tehnologije u 19. st. informacije su se mogle kretati jednakom brzinom i na istim udaljenostima kojima je to dominirajući prometni sustav dopuštao. Elektonička tehnologija to je promijenila namećući potrebu za odvajanjem prometa i komunikacija, iako usko povezanih tehnologijama. Razvoj i u jednim i drugom, promijenio je naš svijet omogućivši mobilnost materijala i proizvoda te ogromno geografsko širenje tržišta. Velik razvoj u tehnologijama prometa doveo je do dramatičnog „smanjivanja“ svijeta, a proteklih nekoliko desetljeća bili su svjedoci ubrzanja tog globalnog smanjivanja. U ekonomskim okvirima pojava komercijalnih zrakoplova te kontejnerizacija koja je omogućila prijenos velikih i teških tereta, bili su ključni. U navedenom procesu izgubljeno je s druge strane stotine tisuće poslova u raznim industrijama diljem svijeta, podsjećajući nas kako tehnološke promjene stvaraju, kako pobjednike, tako i gubitnike.

Tehnološki razvoj u prometu ima jaku tendenciju da se geografski koncentrira. *Konvergencija prostor-vrijeme* utječe više na neka područja, nego na druga. Slabije industrijalizirane države, manji gradovi i ruralna područja u ovome zaostaju što znači da ne profitiraju svi od tehnoloških inovacija u prometu.

U skladu s tehnološkim inovacijama i razvojem, relativna cijena transporta materijala, proizvoda i ljudi transportnim sredstvima, dramatično je opala. Takav razvoj ovisio je o paralelnom razvoju u komunikacijskim tehnologijama koje se danas smatraju ključnim za promjene odnosa na globalnoj ljestvici.

Posebno su na globalnoj komunikacijskoj razini snažan razvoj, zadnjih 40-ak godina, doživjele satelitske komunikacije i tehnologija optičkih vlakana. Satelitska tehnologija revolucionizirala je globalne komunikacije od sredine 1960-ih te je omogućila razmjenu kako konvencionalnih poruka, tako i razmjenu podataka. Prva komercijalna optička vlakna, s druge strane, razvijena su u SAD ranih 1970-ih i od tada su se njihov nosivi kapacitet i brzina dramatično promijenili. Danas se njima prenose informacije velikim brzinama te jakim signalima na velike udaljenosti.

Važnu ulogu u novoj ekonomiji odigrali su i masovni mediji kojima su inovacije transformirale globalnu ekonomiju te omogućile globalizaciju tržišta. Oni su izuzetno značajna sredstva za širenje informacija i uvjeravanje te stoga imaju veliko značenje u oglašavačkoj industriji, a posebno u brendiranju proizvoda.

Tehnološki razvoj u komunikacijskim medijima transformirao je odnos prostor-vrijeme između svih dijelova svijeta. U generalnim okvirima, očito je da danas živimo u digitalnom dobu kojeg karakterizira nekoliko ključnih trendova:

- Konvergencija između računalnih i komunikacijskih tehnologija,
- Rast u brzini i kapacitetu tih tehnologija te pad u cijeni njihovih troškova,
- Rast *broadband* komunikacijskih tehnologija,
- Rast mobilnih telekomunikacija.

Mjesta koja imaju najviše koristi od ovih inovacija u komunikacijskim medijima već su ionako „važna“ mjesta. Ujedno, vrlo su snažni trendovi u deregulaciji telekomunikacija u mnogim državama. Unutar ovih geografski nejednakih komunikacija postoji također i socijalna dimenzija. Nemaju svi, bilo da je riječ o vlasnicima tvrtki ili pojedincima, jednaki pristup. Iako je trošak u komunikacijama pao zahvaljujući tehnološkom napretku, troškovi njihova korištenja više su od trivijalnih. Najveću korist od toga su izvukle velike korporacije. Može se reći da je tehnološka promjena evolucijski proces i da je postala „dinamičko srce“ ekonomskog rasta i razvoja – fundamentalna je u evoluciji globalnog ekonomskog sustava, iako ima jako izraženu lokaliziranu prirodu inovacijskih i tehnoloških promjena.

4.7. Svijet nakon fordizma¹³

Fordizam kao način proizvodnje karakterizira sastavljanje proizvoda na pokretnoj traci te se na taj način u određenom vremenu može proizvesti velika količina standardiziranih proizvoda. Ovakva proizvodnja odvijala se u velikim proizvodnim jedinicama za sastavljanje jer je cilj bila masovna proizvodnja za masovno tržište. Prvenstveno je bila karakteristična za neke tipove industrija, kao što je automobilska. Smatra se da je fordistički način proizvodnje ušao u krizu sredinom 1970-ih i tada ga počinju zamijenjivati novi modeli proizvodnje.

Post-fordističko (neo-fordističko) razdoblje karakterizira nova fleksibilnija proizvodnja proizvodnog sustava, temeljenog na primjeni informacijskih tehnologija. Informacijske tehnologije su omogućile sofisticiranu kontrolu nad proizvodnim procesom, a naročito fleksibilnost elektronski kontrolirane tehnologije. Njeno je glavno obilježje da se vrlo lako prebacuje iz jednog proizvodnog procesa na drugi time prilagođavajući proizvodnju zahtjevima individualnih kupaca. Ujedno ga karakterizira i novi odnos između potrošača i dobavljača. Dakle, tradicionalna standardizirana proizvodnja velikih serija zamijenjena je fleksibilnijom proizvodnjom malih serija i manjih količina bez dodatnih povećanja troškova.

Sadašnja je pozicija diverzifikacija proizvodnih procesa i tehnologija gdje se relativna važnost specifičnih procesa mijenja. Stoga možemo naći nove trendove prema:

- *Povećanju stupnja specijalizacije* u mnogim proizvodnim procesima omogućujući njihovu fragmentaciju u manji broj individualnih operacija.
- *Povećanju standardizacije i rutinizacije* tih individualnih operacija omogućujući zapošljavanje polu-kvalificiranim i nekvalificiranim radnicima.
- *Porast fleksibilnosti* u proizvodnom procesu koji mijenja odnos između veličine i troškova proizvodnje, omogućujući manje proizvodnje, povećavajući raznovrsnost proizvoda i mijenjajući način proizvodnje i korištenje radnog procesa.

¹³ DICKEN, 2003

Tab. 5. Razlike u procesima proizvodnje i rada: fordizam i fleksibilna akumulacija (neo-fordizam)

Fordizam	Neo-fordizam
<i>Proizvodni proces</i>	
Masovna proizvodnja homogenih proizvoda	Proizvodnja malih serija
Uniformnost	Fleksibilna proizvodnja raznih tipova proizvoda
Velike zalihe i inventar	Nema zaliha
Testiranje kvalitete nakon proizvodnje (kvarovi i greške se detektiraju kasnije)	Kvaliteta kontrole tijekom proces proizvodnje
Odbačena roba „skriva“ se u zalihama	Trenutačno odbacivanje neispravnih dijelova
Gubici vremena u proizvodnji zbog vremena sastavljanja, neupotrebljivih dijelova, inventornih „čepova“	Zbog skraćenog vremena proizvodnje, manje neispravnih dijelova, isporuka po principu <i>točno na vrijeme</i> , itd., skraćuje se gubitak vremena
Temeljen na resursima	Temeljen na potražnji
Vertikalna (u nekim slučajevima) horizontalna integracija	Vertikalna disintegracija
Redukcija troškova kroz plaće	Smanjenje troškova kroz uzimanje podizvođača
<i>Radna snaga</i>	
Radnik izvodi samo jednu radnju/operaciju	<i>Multitasking</i>
Velika specijalizacija poslova	Eliminacija rezgraničavanja poslova
Nema dodatnog obrazovanja na poslu	Stalno usavršavanje na poslu
Nema stjecanja iskustva	Stalni zahtjevi za učenjem – <i>learnig-by-doing</i> , uključeni u dugoročno planiranje
Naglasak na odgovornosti radnika	Naglasak na suodgovornosti radnika
Veća sigurnost posla kroz radničke sindikate	Sigurnost poslova za ključne radnike, a nesigurnost za loše radnike/povećanje neformalnih aktivnosti. Nesigurnost poslova za podizvršitelje (podizvođače)

Izvor: Knox i dr., 2008.

Tab. 6. Razlike u karakteristikama država: fordizam i fleksibilna akumulacija (neo-fordizam)

Fordizam	Neo-fordizam
Regulacija	Deregulacija/regulacija
Rigidnost	Fleksibilnost
Kolektivno pregovaranje	Individualizam/podjela
Država blagostanja, socijalna država	Privatizacija društvenih potreba i socijalne sigurnosti
Međunarodna stabilnost kroz multilateralne ugovore	Međunarodna destabilizacija
Centralizacija	Decentralizacija i jačanje interregionalnih konflikata
Državne subvencije	Poduzetnički državni marketing
Indirektna intervencija u tržišta kroz prihode i politiku cijena	Direktna intervencija države u tržišta kroz nabavu
Inovacije pod vodstvom industrije	Inovacije pod vodstvom države

Izvor: Knox i dr., 2008.

4.8. Transnacionalne kompanije (TNC)

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće odnosi među državama u Europi znatno su se razlikovali od današnjih, jer se tada smatralo da državna snaga proizlazi iz teritorijalne dominacije. Kasnije najvažniji cilj državne politike postaje pristup sirovinama i inozemnim tržištima kako bi se i dalje održao postojeći životni standard. Shvatilo se da geoeekonomska prevlast ima veće mogućnosti od one ostvarene geopolitičkim putem. Razlike među državama EU postoje, naravno, i danas i to što se tiče njihova bogatstva i načina na koji do njega dolaze. Njemačka, je vodeća država europskog ekonomskog prostora. Uz nju vodeću riječ u Europi imaju Francuska, Velika Britanija (do izlaska iz EU) i Italija (MILARDOVIĆ, 1998).

Kao što je rečeno, u procesima globalizacije do izražaja sve više dolazi snaga i moć transnacionalnih korporacija. Mnoge države u kojima takve korporacije posluju, a posebice one male i siromašne, zbog golemih finansijskih sredstava koje TNC posjeduju, nerijetko se vode u finansijskom pogledu kao njihove podružnice. Bruto-nacionalni proizvod (BNP) tih država ne može se ni približno mjeriti s profitom koji ostvaruju te korporacije. Transnacionalne korporacije, međutim, utječu i šire svoju moć na sve države. Nijedna ne može izbjeći "globalno traženje". Investicijske odluke korporacija donose se na globalnoj razini, prenoseći kapital ili resurse iz jedne države u drugu, utječući na (ne)zaposlenost milijuna ljudi i stupanj ekonomske aktivnosti u pojedinim državama (DRAGIČEVIĆ, 1996). Prema mnogima, svijet i svjetsko društvo postali su "mnoštvo bez jedinstva" (Beck prema Albrowu, cit. u MILARDOVIĆ, 1999), gdje svatko gleda svoje interese, nastoji što više zaraditi i nadmašiti konkurenciju.

Transnacionalna kompanija je u biti, velika korporacija s podružnicama u više država s različitim pravnim sustavima i različitim sustavima ekonomske politike. Podružnice u svakoj državi djeluju kao

domaća poduzeća, podliježući njenim pravnim propisima, ali su svojom poslovnom politikom vezane za središnjicu korporacije. Struktura vlasničkih udjela u korporaciji može biti vrlo različita, posebno ako korporacija kotira na burzi i vlasništvo se dnevnim transakcijama može mijenjati. Za „nacionalnu“ pripadnost kompanije obično se koristi lokacija središnjice. Transnacionalna kompanija svojevrsan je međunarodni sustav, prilagođen obavljanju velikih poslovnih operacija u više država, a pritom nema status i ograničenja strane tvrtke, ali uživa sve prednosti koordiniranoga djelovanja i preferencijalnoga korištenja ukupnih resursa sustava u cjelini i time postiže veću međunarodnu konkurentnost.

Lakoća međunarodnih komunikacija stvara potpuno nove mogućnosti razmjene dobara i usluga na velike udaljenosti, pa kompanija dobiva goleme mogućnosti biranja lokacija za odvijanje pojedinih proizvodnih aktivnosti i poslovnih transakcija prema kriteriju najnižih troškova. Međunarodna otvorenost daje nacionalnim ekonomskim subjektima mogućnost preseljenja svojih operacija izvan zemlje, pa moćne nacionalne interesne grupe ograničavaju moć nacionalnih država ili je stavljaju u funkciju vlastitih privatnih interesa. Moderne transnacionalne kompanije značajni su faktori mobilnosti kapitala, prijenosnici tehnoloških i organizacijskih znanja te poticanja integracije nacionalnih gospodarstava u tokove svjetske trgovine i tehnološke suradnje. Preko njih se ostvaruje najveći dio izravnih investicija i financijskih tokova. Posebno su prisutne u području bankarstva, osiguranja, prometa, komunikacija i međunarodne trgovine.¹⁴

Tab. 7. Osnovne karakteristike nekih TNC organizacija

<i>Karakteristike</i>	<i>„multinacionalne“</i>	<i>„internacionalne“</i>	<i>„globalne“</i>	<i>„integrirane mreže“</i>
Strukturalna konfiguracija	Decentralizirana federacija, puno ključne imovine/sredstava, odgovornosti, decentralizirane odluke	Koordinirana federacija, mnogo imovine, resursi, decentralizirane odluke ali kontrolirane od središta	Centralizirano središte, mnogo strateške imovine, resursi, centralizirane odluke i odgovornosti	Distribuirane mreže specijaliziranih resursa i sposobnosti
Administrativna kontrola	Neformalan odnos središnjica-podružnica, jednostavna financijska kontrola	Formalno upravljačko planiranje i kontrola sustava koje omogućuje tješnju vezu središnjica-podružnica	Uska središnja kontrola odlučivanja, resursi i informacije	Kompleksni proces koordinacije i kooperacije u zajedničkom odlučivanju
Odnos managementa prema prekomorskom djelovanju	Prekomorsko djelovanje kao neovisno poslovanje	Prekomorsko djelovanje kao priključak središnjoj domaćoj korporaciji	Prekomorsko djelovanje tretira se kao „priključak“ unificiranom globalnom tržištu	Prekomorsko djelovanje kao integralni dio kompleksne mreže tokova komponenti, proizvoda, resursa, ljudi i

¹⁴www.enciklopedija.hr

				informacija među neovisnim jedinicama.
Uloga prekomorskog djelovanja	Iskorištavanje lokalnih mogućnosti	Usvajanje ovlasti središnje kompanije	Implementacija strategija središnje kompanije	Različiti suradnici prema nacionalnim jedinicama integrirani u svjetske operacije
Razvoj i difuzija znanja	Razvoj i usvajanje znanja unutar svake jedinice	Razvoj znanja u centru i njegovo transferiranje u prekomorske jedinice	Razvoj i zadržavanje znanja u centru	Znanje se razvija i dijeli zajednički

Izvor: Dicken, 2003

Početak 2018. g. započete su trgovinske tenzije između SAD-a i Kine (a kasnije i između SAD-a i partnera - EU, Japana i Kanade). Velika ekonomska moć između dvije velike sile očituje se i na *Forbes*-ovoj listi *Global 2000* za 2018. g. gdje su po prvi put u povijesti, SAD i Kina podijelile prvih 10 mjesta. Kina je na popisu *Global 2000* sa 291 kompanije, a SAD je na samom vrhu sa 560 kompanija. *Global 2000* zasniva se na kompozitnom rezultatu mjera kao što su dohoci, profit, imovina i tržišna vrijednost. Na prva dva mjesta, u proteklih 6 godina, nalaze se Industrijska i komercijalna banka Kine (*Industrial and Commercial Bank of China*) te Kineska građevinska banka (*China Construction Bank*), a slijede ih na 3. i 4. mjestu američka banka *JP Morgan Chase* i *Warren Buffett's Berkshire Hathaway*. Na ostalim pozicijama unutar prvih 10 nalaze se još: *Agricultural Bank of China* (5), *Bank of America* (6), *Wells Fargo* (7), *Apple* (8), *Bank of China* (9) i *Ping An Insurance* (10). Međutim, SAD dominira u broju kompanija na ukupnoj listi na koje otpada gotovo 30 % ukupnih kompanija. Broj kineskih i hongkonških kompanija povećao se sa 262 u 2017. g. na već spomenutih 291 u 2018. g. U 2003. g. bilo je svega 43 kompanije na navedenoj listi iz Kine i Hong Konga. U međuvremenu, i japanske, britanske i južnokorejske kompanije probile su se u top 5 država s najviše kompanija na navedenoj listi.

Kada analiziramo djelovanje TNC na razini samih tvrtki, situacija je vrlo interesantna. Tako je npr. američki *Wall-Mart* od malog dućana otvorenog 1962. g. u jednoj od najsiromašnijih država SAD-a (Arkansas), postao simbol multinacionalne kompanije. Sam Walton stvorio je carstvo čiji su nasljednici dva puta bogatiji od Billa Gatesa. Danas u svijetu ima oko 5 tisuća prodajnih mjesta ove trgovačke kompanije što je rezultat trgovinskog otvaranja kojega je potaknuo WTO (RAVLIĆ, 2006).

Tab. 8. Svjetski najvrijedniji *brandovi* (u mlrd. \$) 2018.

Tvrtka	Vrijednost brenda	Tip industrije
Apple	182,8	tehnologija
Google	132,1	tehnologija
Microsoft	104,9	tehnologija
Facebook	94,8	tehnologija
Amazon	70,9	tehnologija
Coca-cola	57,3	pića
Samsung	47,6	tehnologija
Disney	47,5	zabava
Toyota	44,7	automobilska
AT&T	41,9	telekomunikacije
McDonald's	41,4	restorani/usluživanje

Izvor: Forbes, <https://www.forbes.com/powerful-brands/list/>

Neki autori ipak ne vide djelovanje ovakvih kompanija, a ni ponašanje bogatih država kao nešto poželjno ili pozitivno. „Globalni ekonomski trendovi koji su nametnuli nova pravila ponašanja neminovno stvaraju nesrazmjer između nacionalnih i lokalnih društava te međunarodnih velesila stvarajući kontrolu nezdrava rasta i napretka. U tom smjeru M. Chossudovsky ističe: „Pokretačka snaga ove krize je golema strka i utrka diljem svijeta da se „financijskim manipulacijama“ dokopa bogatstva. To je izvor gospodarskih previranja i socijalnih stradanja“ (Chossudovsky, 2008). Stoga ne čudi činjenica da gospodarski, politički i ostali interesi najmoćnijih država svijeta neminovno pred sobom gaze granice nacionalnih i lokalnih ekonomija uništavajući dostojanstvo, jedinstvenost, jednostavnost, tradicionalizam i kulturu nauštrb profita i rasta skrivenih pod nazivom globalizacije, odnosno razvitka te napretka informacijsko – komunikacijskih tehnologija i novoga svjetskog poretka. Umjesto nacionalizacije i jedinstvenosti društava neminovnim je izrastao svijet jednoobraznosti gospodarstva „u kojem izvan-nacionalne geoekonomske sile diktiraju nacionalne gospodarske politike. S internacionalizacijom, nacionalne vlade gube mnoge od svojih tradicionalnih instrumenata gospodarske kontrole“ (Thurow 1997). Globalno tržište stoga prisiljava svijet da postane suparnički u borbi za resurse nauštrb njihovog očuvanja na duže razdoblje. Samim time u potpunosti je opravdana konstatacija J. E. Stiglitz: „Problem nije u globalizaciji, nego u načinu na koji se njome upravlja“ (BUDIMIR, 2010).

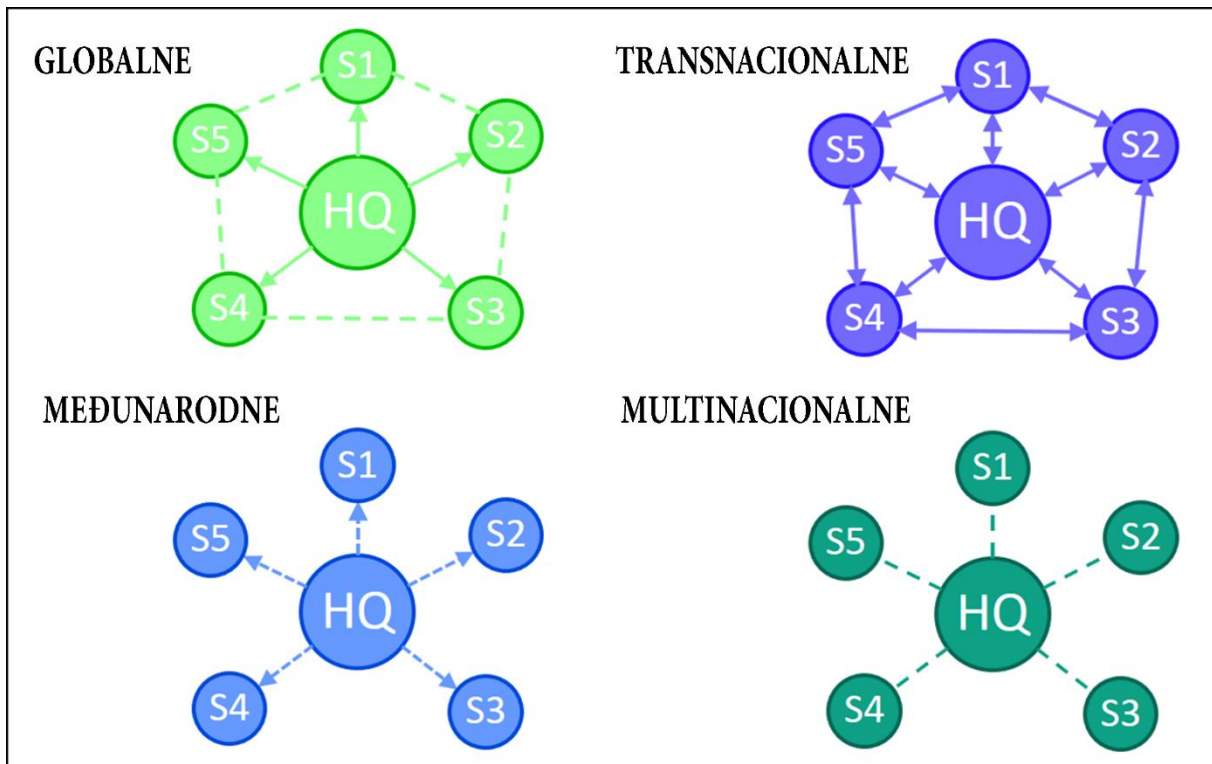
Neki zagovaraju i drugačija mišljenja. Dicken (2003) se tako pita „Zašto se ne transnacionalizirati?“ Prema njemu, više od ijedne pojedinačne institucije, TNC se smatraju primarnim oblikovateljem globalne suvremene ekonomije, a njihov glavni značaj leži u tri osnovne karakteristike:

- Sposobnosti da koordiniraju i kontroliraju različite procese i transakcije unutar proizvodnih mreža, kako unutar tako i između različitih država.
- Potencijalna sposobnost da se iskoriste geografske različitosti u distribuciji faktora proizvodnje (npr. prirodni resursi, kapital, radna snaga) i u državnoj politici (npr. porezima, trgovinskim barijerama, potporama itd.).
- Njihov potencijal geografske fleksibilnosti – njihova sposobnost da pokreću svoje resurse i operacije između lokacija na internacionalnoj, pa i globalnoj razini.

Može se reći kako je danas vrlo malo dijelova svijeta u kojima utjecaj TNC kako direktan, tako i indirektan, nije važan. U nekim je slučajevima utjecaj TNC-a na ekonomsko bogatstvo određenog područja ogroman. TNC su prvenstveno kapitalističke tvrtke i kao takve moraju se ponašati prema osnovnim „pravilima“ kapitalizma – ostvarivati profit. U ovom slučaju, riječ je o globalnom profitu pa se tvrtke ne mogu natjecati kao nacionalni rivali, već se moraju natjecati s tvrtkama diljem svijeta.

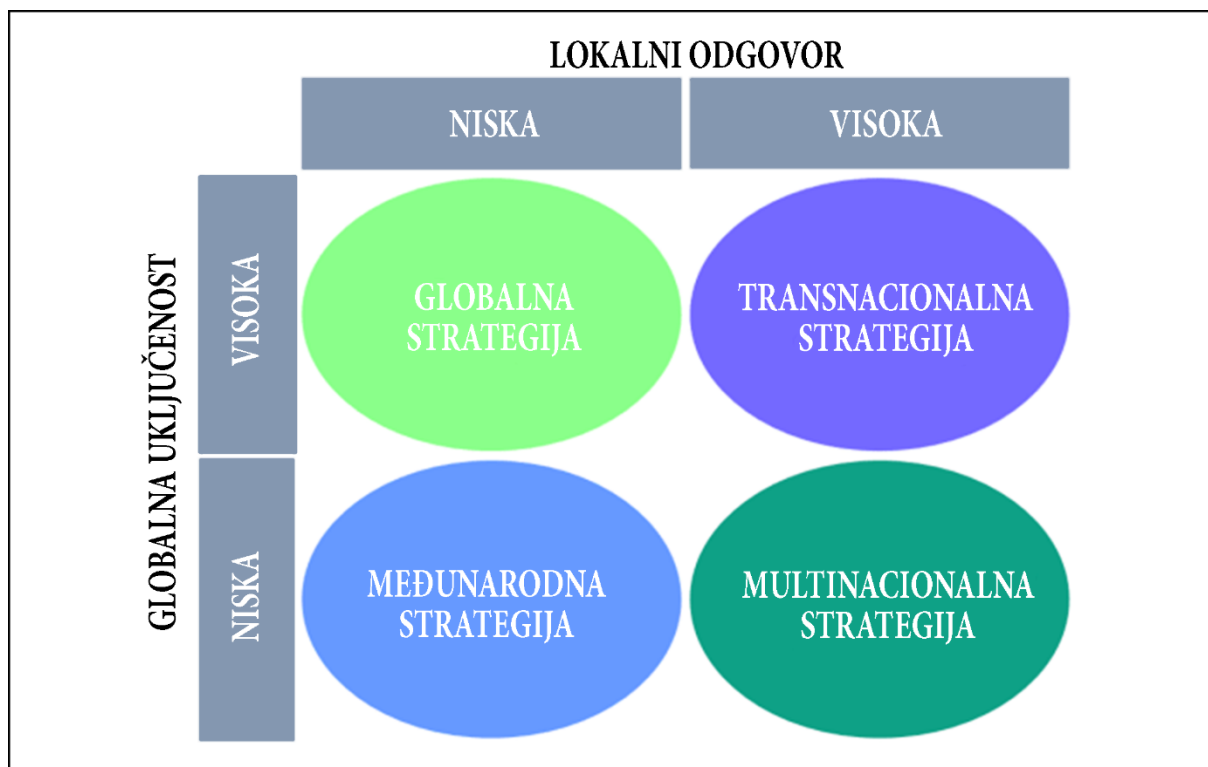
TNC su povećale unutarnju međupovezanost među svojim geografski odvojenim podružnicama, ali točan način na koji TNC organiziraju i konfiguriraju svoju proizvodnju proizlazi iz brojnih međupovezanih utjecaja, prvenstveno:

- Tvrtkine specifične povijesti,
- Kompleksnosti industrijske okoline u kojoj tvrtka djeluje, uključujući konkurentnost, tehnologiju, prirodu regulatornih struktura itd.

Sl. 8. Oblici organizacijskih struktura – globalne, transnacionalne, međunarodne i multinacionalne organizacije

Izvor: <http://swww.business-to-you.cominternational-business-strategy>

Sl. 9. Tipologija TNC prema Bartlettu i Goshalu, u odnosu na lokalnu odgovornost i globalnu integraciju

Izvor: www.business-to-you.com/international-business-strategy/

Godine 2014. u Hrvatskoj je od 124 istraživane MNK aktivno i uspješno bilo njih 38. One djeluju putem predstavništava i domaćih tvrtki koje ih zastupaju. 16 kompanija ima prosječan indeks viši od svjetskog prosjeka. Iznad svjetskog prosjeka nalazi se 27 kompanija prema indikatoru antikorupcijskih programa, 11 prema kriteriju organizacijske transparentnosti, a 8 prema transparentnom izvještavanju na lokalnim razinama. Najviše tvrtki ima svoja sjedišta u SAD-u, Njemačkoj i Velikoj Britaniji, a dolaze iz sektora robe široke potrošnje, zdravlja i tehnologija. Izvještaj o transparentnosti u korporativnom izvještavanju na razini 124 najveće svjetske kompanije indikativan je za hrvatske prilike. 38 tvrtki koje djeluju u Hrvatskoj ukazuju na moguće pravce transparentnijeg i društveno odgovornog poslovanja¹⁵.

¹⁵ www.index.hr

Tab. 9. Najvrijednije hrvatske kompanije (u mlrd.kn), 2017.g.

Kompanija	Vrijednost
INA	32,5
ZABA	14,9
HT	14,7
Privredna banka	14,3
Adris	11,3
Janaf	5,7
Valamar Riviera	5,6
Plava laguna	3,4
Atlantic Grupa	2,7
Podravka	2,2

Izvor: www.tportal.hr

Dok kompanije mijenjaju svoju poziciju iz godine u godinu, lista sto najvećih u svijetu nije se bitno promijenila od 1990. g. Europska unija, Japan i SAD su vlasnici 87 % navedenih prvih 100 TNC. Na listi Top 700 kompanija u EU, nema niti jedne kompanije iz RH. Kompanije su rangirane prema kriteriju minimalnog iznosa ulaganja od 4,7 milijuna € za EU kompanije i 35 milijuna € za kompanije izvan EU. U vrhu 700 EU kompanija su i neke kompanije koje posluju u Hrvatskoj (DABIĆ, 2007).

„Globalizacija tržišta omogućila je svim gospodarskim subjektima uključivanje na međunarodno tržište. Sve je manje nacionalnih, a sve više globalnih proizvoda. U spomenutim uvjetima naglasak se stavlja na međunarodne strategije. Transfer tehnologije ključni je element ostvarivanja međunarodne konkurentnosti potreban za opstanak na globalnom tržištu. Glavni čimbenici i sudionici uključeni u tehnološki transfer su dobavljači tehnologije i primatelji te opća ekonomska, politička i tehnička infrastruktura. Razvoj tehnologije i transfera uvelike je pod utjecajem dvosmjernog stranog ulaganja i izvoza najčešće preko TNC. Tehnologija ima multinacionalnu snagu. Klasičan obrazac poslovanja mijenja se u pristupu naglašenog tehnološkog, marketinškog i znanstvenog klastera. Proučavanje izravnih čimbenika okoliša također može pridonijeti razumijevanju globalnih strategija. Za TNC, uza sve pozitivne i negativne aspekte globalizacije, opseg globalizacije temeljen je na specifičnim faktorima. Uzimajući u obzir i troškove i koristi globalizacije, faktori okoliša mogu izravno odrediti razinu globalizacije koji TNC treba odabrati. U budućnosti istraživanja mogu uključiti razumijevanje utjecaja i drugih čimbenika na poduzeća: standardizacije proizvoda, razvoja sposobnosti upravljanja znanjem, strategije partnerstva itd. Posebno je zanimljiv reverzibilni transfer tehnologije unutar poduzeća i koristi koje TNC imaju od istraživanja i razvoja provedenog u podružnicama“ (DABIĆ, 2007).

4.8.1. *Transnacionalne proizvodne mreže*¹⁶

Prostorni obuhvat do kojeg TNC mogu izdvajati svoje sastavne jedinice i njihov točan geografski oblik u potpunosti je transformiran. Različiti dijelovi TNC imaju različite lokacijske potrebe i s obzirom da se te potrebe moraju zadovoljiti u različitim tipovima geografske lokacije, svaki dio ima tendenciju razvoja različitih prostornih oblika. Neke funkcije TNC-a su prostorno raspršene, dok se druge koncentriraju. Ti se procesi mogu zorno ilustrirati promatrajući 3 najvažnije funkcije TNC-a:

- Urede korporativnih i regionalnih sjedišta tj. središnjica (*headquarters*),
- Ustanove za istraživanje i razvoj,
- Proizvodne jedinice.

¹⁶ Dicken, 2003

Korporativna središta imaju kontrolu nad cijelom TNC te su odgovorna za glavno strateško investiranje i druge procese koji oblikuju i usmjeravaju tvrtku. Jedna je od njihovih glavnih uloga je *financijska*. Središnji uredi djeluju kao odašiljaoci *informacija* prema i od drugih dijelova tvrtke te između jednako visoko-rangiranih vanjskih organizacija. Nedavna studija djelovanja središnjica ukazuje na njihovu različitu veličinu i kompleksnost od države do države.

Regionalni središnji uredi su srednja odn. posrednička razina u korporativnoj organizacijskoj strukturi te mogu imaju utjecaj u nekoliko država. Regionalna središta imaju nekoliko uloga a primarni je integracija kompanijinih aktivnosti unutar regije tj. koordinacija i kontrola djelovanja kompanijinih podružnica (proizvodnih jedinica, prodajnih ureda itd.) te posredničko djelovanje između glavnih središnjica i njihovih podružnica unutar određene regije. Ove podružnice djeluju kao „strateški prozori“ na regionalni razvoj i prilike.

Na globalnoj razini samo relativno mali broj gradova ima velik udio i korporativnih i regionalnih središnjih ureda TNC. Takvi *globalni gradovi* opisuju se kao „kontrolne točke“ globalne ekonomije. Najveći dio tih centara nalazi se u Zap. Europi, SAD i Aziji, ali nisu jednoliko rašireni po cijeloj državi već ugl. uokolo velikih gradova poput Londona, Milana, Pariza i sl.

Transnacionalne proizvodne mreže imaju jaku regionalnu dimenziju, a u nekim slučajevima ta se tendencija ojačava u smislu regionalnih političkih struktura kao što je to slučaj u EU. U EU tvrtke između sebe stvaraju regionalne mreže što je dovelo do reorganizacije postojeće kooperativne mreže. Jednostavno rečeno, prostorna blizina je poticaj za integraciju djelovanja.

4.8.2. *Internacionalni strateški savezi (Strategic alliances)*

Rast i širenje strateških saveza na međunarodnoj razini postao je trend u globalnoj ekonomiji proteklih 20-ak godina, iako ti savezi ili bolje rečeno suradnički poduhvati, nisu ništa novo u poslovnoj povijesti. Najveći dio strateških saveza, što je vrlo interesantno, događa se između konkurenata. Jedna studija je dokazala da se gotovo 3/4 svih saveza stvara između dviju kompanija na istom tržištu.

Najviše su u stvaranje novih strateških saveza uključene američke tvrtke – na njih je otpadalo 2/3 međunarodnih saveza tijekom 1990-ih. Za usporedbu, europske tvrtke sudjelovale su u 1/3, a azijske samo u 1/4 tih saveza. Ujedno, uzorak tih saveza strogo je regionaliziran, naročito kada se promatra Sj. Amerika – većina je tvrtki koje su sklopile novi savez iz Sj. Amerike.

Neke tvrtke, osim samih saveza, stvaraju i mreže savezništva, u kojima su odnosi više multilateralni nego bilateralni.

U tim savezima samo su neke od poslovnih aktivnosti uključene - u svim drugim aspektima tvrtke ostaju ne samo odvojene već su često kao i ranije, konkurenti. Neke od glavnih prednosti saveza su podjela troškova, smanjenje rizika u istraživanje i razvoj i razvoj novih proizvoda, pristup novim tehnologijama, postizanje ekonomske sinergije, racionalizacija proizvodnje i sl.

Savezi su češći u nekim industrijama/djelatnostima u odnosu na druge, a najčešći su u: farmaceutskoj industriji, kemijskoj industriji, ind. električne opreme, računalnoj ind., telekomunikacijama, financijskim i poslovnim uslugama. Danas se sve više saveza pojavljuje i u uslužnim djelatnostima s obzirom da se svjetska ekonomija sve više bazira na uslužnom sektoru.

Nisu svi strateški savezi uspješni – često može doći do neslaganja glavnih partnera u upravljanju i koordiniranju poslova. Takvi su savezi kratka vijeka.

Sl. 10. Neke glavne prednosti od ulaska u strateške saveze

4.8.3. Transnacionalne korporacije i njihov odnos s državom¹⁷

Odnos između TNC i država je kompleksniji i višeznačniji nego što se misli. Njihov je odnos ujedno i konkurentan i kooperativan, konfliktan i podupirući, bez dominacije jedne ili druge strane.

Njihov odnos ima elemente i sporazuma i rivalstva. S jedne strane, očigledno je da se osnovni ciljevi države i TNC-a u velikoj mjeri razlikuju. Dok je glavni cilj poslovnih organizacija maksimizirati profit dioničara njihovih tvrtki, osnovni ekonomski cilj države je maksimizirati materijalno blagostanje svog društva. S druge strane iako im je odnos u nekim okolnostima konfliktan, države i tvrtke trebaju jedni druge.

- Države trebaju tvrtke da generiraju materijalno bogatstvo i osiguraju radna mjesta za njihove građane. Mogu preferirati one tvrtke koje su ograničene na domaće tržište, ali u kapitalističkoj tržišnoj ekonomiji to često nije opcija.
- Tvrtke trebaju države kako bi osigurale infrastrukturnu osnovu za njihovo daljnje postojanje - i fizičku infrastrukturu (izgrađen okoliš), kao i socijalnu infrastrukturu (u obliku pravne zaštite privatnog vlasništva, institucionalnih mehanizama koji osiguravaju obrazovanu radnu snagu i sl.).

¹⁷ Dicken, 2003

Tab. 10. Neki od sukobljenih ciljeva TNC-a i država

CILJEVI TNC	CILJEVI DRŽAVA
<p>Izvedba</p> <p>Maksimizacija profita i vrijednosti dionica, smanjenje troškovne osnove u skladu s potrebama kupaca.</p>	<p>Maksimizirati rast BDP-a, maksimizirati kvalitetu i kvantitetu mogućnosti zapošljavanja.</p>
<p>Tehnologija</p> <p>Provoditi istraživanje i razvoj (R&D) na lokacijama optimalnim za potrebe tvrtke kao cjeline; doći do potrebne tehnologije.</p>	<p>Stimulirati razvoj lokalno-utemeljenih tehnologija.</p>
<p>Funkcije višeg reda</p> <p>Locirati središnjice i druge funkcije višeg reda kako bi se postigli optimalni uzorci tvrtkinog sveukupnog djelovanja.</p>	<p>Održati domaće središnjice, Privući ključne operacije TNC-a.</p>
<p>Odgovornost</p> <p>Održati fleksibilnost u pokretanju profita na najoptimalniji način, Održati fleksibilnost u modificiranju prostorne konfiguracije tvrtkine proizvodne mreže kako bi se prilagodili promijenjenim uvjetima, Održati fleksibilnost u upotrebi radne snage.</p>	<p>Povratak lokalnom djelovanju TNC-a kroz porezne politike, Maksimizirati obujam i dobit lokalnih dobavljačkih veza, Spriječiti zatvaranje ili smanjivanje lokalnog djelovanja TNC-a, Stvaranje fleksibilne, visoko-stručne radne snage koja ima visoka primanja.</p>

Izvor: Dicken, 2003

Nacionalne granice stvaraju značajne razlike na globalno-političkoj sceni te čine jedan od načina kako su lokalno-specifični faktori „upakirani“. One čine diskonuitet u tokovima ekonomskih aktivnosti koje su iznimno bitne TNC i načinu na koji djeluju. Države imaju potencijal odrediti 2 faktora koji su od temeljne važnosti za TNC te na koje ih mogu prisiliti kako bi promjenile svoje strateško ponašanje:

- Uvjeti pod kojima TNC mogu dobiti *pristup* tržištima i/ili resursima,
- *Pravila ponašanja* kojima se TNC moraju prilagoditi kada žele djelovati unutar određenog nacionalnog teritorija.

U isto vrijeme, TNC mogu inkorporirati velik dio svojeg poslovanja u nacionalne ekonomije, ali mogu stvoriti i potencijalne probleme za države. To se prije svega odnosi na mogućnost premiještanja svojeg djelovanja iz jedne države u drugu. Prema ideološkom pogledu TNC mogu, ili:

- Proširiti nacionalnu ekonomiju ili je iskorištavati,
- Biti dinamička sila u ekonomskom razvoju ili imati krivi utjecaj na njega,
- Stvarati ili uništavati poslove,
- Širiti novu tehnologiju ili spriječiti njenu širu uporabu.

O TNC ovisi i koliko će pridonijeti trgovinskoj bilanci države domaćina. Općenito, TNC više i uvoze i izvoze od lokalnih kompanija što odražava njihovu veličinu i prostornu ekstenzivnost djelovanja.

Djelovanje koje je usmjereno na zadovoljenje potreba lokalnog tržišta ne može osigurati veliki izvoz. Ipak, prevelika ovisnost o djelovanju TNC-a u jednoj državi i njena ovisnost o samo jednom pogonu i vrsti proizvodnje je vrlo nepoželjna i predstavlja veliku opasnost za tu državu. Potencijalno može čak ugroziti i njenu suverenost jer mogu početi dominirati anacionalni ciljevi (interesi), što može otežavati vladi da provodi određenu ekonomsku politiku.

Preporuke za daljnje čitanje:

Badulescu, I. A. (2013): Functioning of the companies under Globalization, *Social and Behavioral Sciences*, 92, p. 27-31, www.sciencedirect.com

Galović, T. (2017): *Putovima krupnog kapitala i globalizacije*, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, p. 132., https://bib.irb.hr/datoteka/904799.Galovic_2017_e_izdanje.pdf

Mahutga M. C., Smith D. A. (2011): Globalization, the structure of the world economy and economic development, *Social Science Research*, 40, p. 257-272., www.elsevier.com

Masteikiene R., Venckuviene V. (2015): Changes of Economic Globalization Impacts on the Baltic States Business Environments, *Procedia Economics and Finance*, 26, p. 1086 – 1094., www.elsevier/locate/procedia

Mihajlović I., Krželj Z. (2014): The impact of globalisation on the development of tourism within Social and Economic changes, *European Scientific Journal*, /SPECIAL/ edition ISSN: 1857 – 7881 (Print) e - ISSN 1857- 7431

Pekarskienea I., Susnieneb R. (2014): The assessment of the manifestation of economic globalization: the international trade factor, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 156, p. 392 – 397., www.sciencedirect.com

Pop N., Valeriu I-F. (2015): Crisis, Globalization, Global Currency, *Procedia Economics and Finance*, 22, p. 479 – 484., www.sciencedirect.com

Reisinger, Y. (2009): *International tourism: Cultures and Behavior*, Elsevier Ltd., p. 450.

Surugiu M. R., Surugiu C. (2015): International Trade, Globalization and Economic Interdependence between European Countries: Implications for Businesses and Marketing Framework, *Procedia Economics and Finance*, 32, p. 131-138., www.elsevier/locate/procedia

Zafar A. I., Khan, S. (2014): Impact of Globalization on Medical Tourism In Developing Countries like India, *International Journal of Engineering Technology, Management and Applied Sciences*, Volume 2 Issue 7, ISSN 2349-4476, www.ijetmas.com

Ishodi učenja:

Shvatiti i znati usporediti države svijeta prema stupnju gospodarskog razvoja.

Objasniti nastanak, granice i temeljna obilježja globalne ekonomije (geoekonomije).

Usporediti države trijade (trojstva), analizirati i tumačiti temelje njihove ekonomske moći na globalnoj razini te kroz njih karakteristike nove globalne ekonomije.

Znati objasniti važnost transnacionalnih kompanija kao jednog od nosioca globalizacije.

Istražiti i objasniti tipove i uzroke nastanka te važnost regionalnih ekonomskih integracija.

Razumjeti važnost tehnologije za širenje procesa globalizacije.

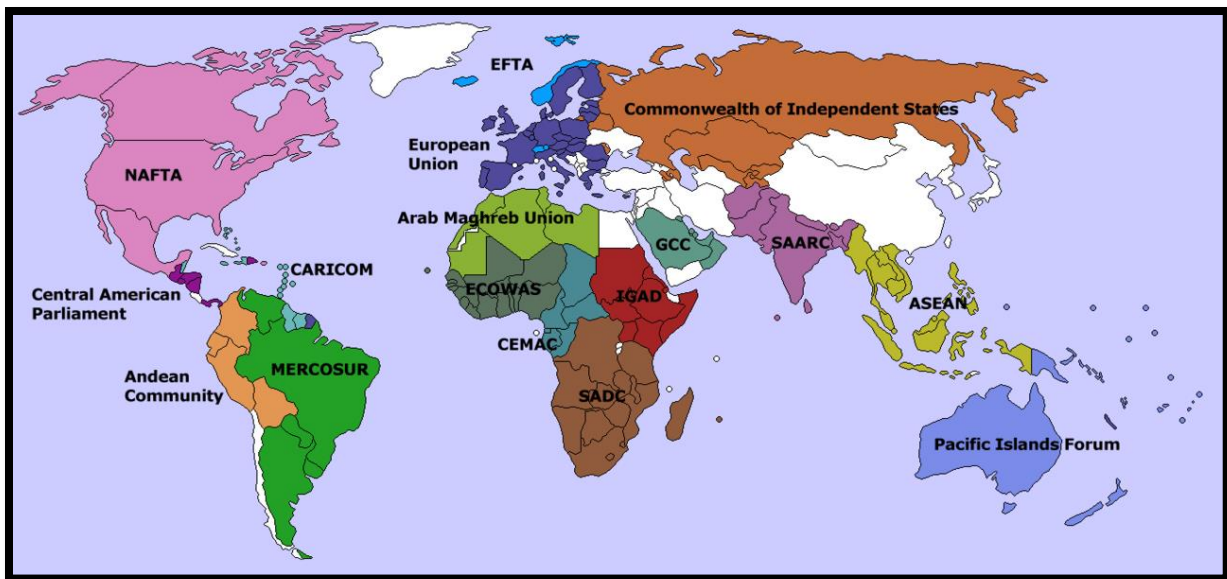
5. Politički aspekt globalizacije

S motrišta politološke znanosti globalizacijski proces javlja se u 3 isprepletene i istodobne oblike kao:

1. Nastajanje globalnog političkog poretka,
2. Stvaranje nacionalnih država,
3. Rast regionalističkih partikularizama.

Svi ovi procesi imaju svoju dugu povijest (MILARDOVIĆ, 1999).

Pod političkom globalizacijom se podrazumijeva jedinstvenost i proturječnost politika i političkih odnosa koji postoje u okviru i između država, saveza država te regija. Politička globalizacija se odnosi na prijenos mjesta donošenja odluka s državnih na međunarodne organizacije i institucije. To se ostvaruje međudržavnim integracijama (npr. EU i NATO) i uređenjem svijeta kao globalnog građanskog društva koje promovira tekovine demokratskog građanstva, tj. univerzalna ljudska prava i vladavinu zakona. U EU su države prenijele dio svoje nadležnosti na nadnacionalne organizacije, pa su čak stvorile i monetarnu uniju. Vidljiva posljedica tih procesa i odluka je djelomična „erozija“ nacionalne države. Globalizacija s političkoga aspekta pokušava predvidjeti razvoj društva i traži putove demokratskog dijaloga i solidarne suradnje. Ima i važnu političku funkciju u kontekstu održavanja mira (JAGIĆ, VUČETIĆ, 2012).

Sl. 11. Glavne svjetske gospodarske regije

Izvor: APHG Political geography

Na političkom području stvaranje slobodnoga svjetskog tržišta te uklanjanje granica, prema nekim je istraživačima prilika za novi neokolonijalizam. Transnacionalnim kompanijama danas je u prvom redu u interesu stvaranje nacionalnih vlada koje će njima biti vjerne, koje će štiti njihove interese (kapital, trgovinu, investiranje). Zato se danas sve više ljudi pita da li je s ovakvom globalizacijom uopće spojiva demokracija, socijalna pravda i blagostanje. Zbog svega toga primjećuje se da i u visokorazvijenim demokratskim zemljama sve veći broj građana ne izlazi na izbore i da se sve veći broj ljudi uopće više ne zanima za politički život. Jedan od razloga sigurno je i taj što ljudi osjećaju da su u mnogočemu izolirani od mehanizama odlučivanja. Jasno je i to da se oni isključeni iz ekonomskih krugova proizvodnje i razvoja (jer nemaju posla) osjećaju društveno nekorisnima i da su politički demotivirani. Drugim riječima, oni gube vjeru u demokratski poredak (KARLIĆ, 2009).

Što se tiče globalne sigurnosti, od 1948-1991. g., usprkos često suprotnim mišljenjima, broj oružanih sukoba u svijetu povećao se za 3 puta, a većina se odvijala u sklopu neprijateljstava između dva bloka. U to vrijeme SAD i SSSR su izrazito pazili da njihovi „klijenti“ poštuju pravila igre nametnuta uslijed nuklearne opasnosti. Pad Berlinskog zida otvorio je put raznim sukobima, naročito u velikim cjelinama koje su se raspadale, poput SSSR-a i Jugoslavije. U nekim se narodima suprotstavljaju okupatorima, dok se većina prikazuje kao građanski rat na etničkoj ili vjerskoj osnovi (ili obje), naročito u Africi: u pozadini je često nadzor nad teritorijem bogatim sirovinama i dr. prirodnim bogatstvima. Afrika je kontinent koji je najviše pogođen - s 19 sukoba i 18 građanskih ratova od kojih su mnogi postali regionalni, u središnjoj Africi (Burundi, DR Kongo, Ruanda) i u Zapadnoj Africi (Obala Bjelokosti, Liberija, Sjeverna Leone) (RAVLIĆ, 2006).

U ovom kontekstu treba spomenuti i dvije pojave koje uvelike određuju političku (ne)stabilnost pojedinih dijelova svijeta odn. pojedinih država. Oni su dodatno „pojačani“ procesima globalizacije ili bolje rečeno oni su svojevrsni odgovor na globalizaciju. Iako su se kao sredstva za postizanje određenih ciljeva koristili i u prošlosti, stječe se dojam da je zadnjih desetljeće ili dva njihova pojava izuzetno česta i krvava. To su fundamentalizam i terorizam.

Prema Hrvatskoj enciklopediji¹⁸ fundamentalizam (prema lat. *fundamentum*: temelj, osnova), podrazumijeva vraćanje na temeljne istine i praksu neke religije i ideologije, naučavanja; isključiv

¹⁸<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=20835>

nastup, pod izlikom vraćanja na izvor, prema drugim pogledima na svijet i religijama. Dakle, pojam je prije svega prvotno vezan uz religiju, a ne politiku. U novije doba vezan je uz probuđeni konzervativni islam, nazivan islamski fundamentalizam. Označava također one kršćanske zajednice koje doslovno tumače Bibliju i zastupaju mišljenje da u njoj nema nikakvih zabuda, tj. odbacuju povijesna i teološka tumačenja biblijskoga sadržaja. Moderni fundamentalizam razvio se u drugoj polovici 19. stoljeća u SAD-u kao odgovor na rastući liberalni protestantizam. Na Biblijskoj konferenciji 1895. u Niagari proglašeni su zaključci koji su poslije nazvani pet točaka fundamentalizma: literalna (doslovna) nepogrješivost Biblije, božanstvo Isusa Krista, njegovo djevičansko rođenje, supsticionarna teorija o ispaštanju grijeha i uskrsnuće Kristova tijela. Niz rasprava objavljenih (1910.–14.) pod naslovom „Temeljna načela“ (*The Fundamentals*) imao je velik odjek na engleskom govornom području i oko 1920. podijelio američke protestante na dva tabora: fundamentaliste i moderniste. Protestantske zajednice fundamentalističke tradicije nazivaju se konzervativni evangelici.

U islamu se pojam analogno primjenjuje na doslovno tumačenje *Kurana* i naglašavanje njegova značenja kao zakonske i ritualne norme za modernog čovjeka (npr. zabrana alkohola i opojnih sredstava, zajmova, rastave braka i sl.) i pokušaje sprječavanja prodora zapadnoga duha u islamske zajednice. Američka akademija znanosti i umjetnosti proklamirala je 1991. neku vrstu fundamentalističkog programa (*The Fundamentalism Project*) kao reakciju na pogubne posljedice modernoga sekularnog pogleda na svijet i život te povratak istinskim vrijednostima.

Od 1980-ih ponovno jača židovski fundamentalizam dijelom utemeljen na ortodoksnome židovstvu, a dijelom na političkim nastojanjima religioznih stranaka – tzv. religiozni cionizam.

Prema istom izvoru (Hrvatska enciklopedija), terorizam (od riječi: teror) se definira kao primjena oružanog i drugoga nasilja, najčešće protiv nedužnih osoba, radi ostvarenja političkog ili nekoga drugog cilja. Obilježava ga sustavnost u uporabi nasilja (ili prijetnji nasiljem), pretežno politička motivacija (borba za društvene promjene, politički utjecaj ili vlast), promišljen izbor izravnih žrtava te onih neizravnih (širenjem straha), kršenje ljudskih prava i dr. Određuje se i kao oblik političkog nasilja, metoda vojno-političke borbe i dr.

Primjenjuju ga pojedine države (državni terorizam), te različite organizacije i skupine u borbi protiv državnih institucija (protudržavni ili pobunjenički terorizam) ili u njihovu podupiranju (tzv. terorizam za državu). Teoretičari navode i druge oblike i varijante terorizma:

- s obzirom na ideološku zasnovanost terorizam se određuje kao ljevičarski, desničarski, nacionalistički, separatistički, rasistički, islamistički i dr.;
- selektivni i neselektivni terorizam (prema odabiru žrtava),
- unutardržavni i međunarodni terorizam,
- revolucionarni i kontrarevolucionarni terorizam,
- kolonijalistički i antikolonijalistički terorizam;
- navodi se također i ratni terorizam (protiv civilnoga stanovništva u ratu),
- individualni terorizam (pojedinačna teroristička djela) i dr.

Protudržavni ili pobunjenički terorizam svodi se pretežno na primjenu terora od strane manjih političkih organizacija ili skupina; uglavnom je riječ o selektivnom terorizmu žrtve kojega su državni predstavnici, nositelji vlasti i sl. Njegove su metode politička i druga ubojstva (atentati), bombaški napadi, sabotaze, otmice i dr. Protudržavni terorizam razlikuje se od gerile, premda je u nekim slučajevima i njezino pomoćno sredstvo (ponekad se terorizam latinskoameričkih i zapadnoeuropskih ljevičarskih skupina u drugoj polovici 20. st. naziva urbanom ili gradskom gerilom).

O potrebi političkog i revolucionarnog nasilja pisali su od sredine 19. st. L. A. Blanqui, potom M. A. Bakunjin i neki drugi zagovornici anarhizma, teoretičari Narodne volje i dr. Revolucionarno nasilje i terorizam zagovarao je njemački radikal Karl Heinzen (1809.–80.) u djelu *Ubojstvo i sloboda* (*Murder and Liberty*, 1853), ruski anarhist Sergej G. Nečajev (1847.–82.) u *Katekizmu revolucionara* (*Katehizis revoljucionera*, 1869), njemački anarhist Johann Most (1846.–1906.) u svojem listu *Sloboda* (*Die*

Freiheit) i priručniku *Revolucionarna ratna znanost (The Science of Revolutionary Warfare, 1885)*, itd. O važnosti revolucionarnoga nasilja pisao je i francuski teoretičar G. Sorel (1847.–1922).

U drugoj polovici 19. st. i početkom 20. st. terorizam se uglavnom očitovao ubojstvima državnih poglavara i predstavnika. Crnačko stanovništvo u SAD-u bilo je izloženo terorističkomu djelovanju Ku-Klux-Klana. U više europskih zemalja atentatori su najčešće bili anarhisti, a u Rusiji pretežno članovi Narodne volje (do početka 1880-ih) i borbenih skupina Socijalrevolucionarne partije (tzv. *eseri*), osnovane 1900. (onemogućeni su 1909. akcijama Ochrane). U atentatima su stradali američki predsjednik J. A. Garfield (1881.), ruski car Aleksandar II. (1881.), francuski predsjednik M. F. S. Carnot (1894.), španjolski premijer A. Cánovas del Castillo (1897.), austrijska carica Elizabeta (1898.), talijanski kralj Umberto I. (1900.), američki predsjednik W. McKinley (1901.), srpski kralj A. Obrenović (1903.), bivši japanski premijer Ito Hirobumi (1909.), ruski premijer P. A. Stolipin (1911.), španjolski premijer José Canalejas (1912.), grčki kralj Đuro I. (1913.), austrougarski prijestolonasljednik Franjo Ferdinand (1914.), jugoslavenski kralj Aleksandar I. Karađorđević (1934.) i dr.

Znatno brojnije žrtve uzrokovao je revolucionarni terorizam (u Francuskoj revoluciji 1793–94., Listopadskoj revoluciji 1917. i dr.), no najveće žrtve uzrokuje državni terorizam. Tijekom 20. st. potvrđuju to zločini totalitarnih poredaka (boljševičkoga SSSR-a, nacističke Njemačke, Kine tijekom tzv. kulturne revolucije, Kambodže pod Crvenim Kmerima) i diktatorskih režima (osobito u Latinskoj Americi i Africi), zatim zločini kolonijalističkoga terorizma (posebno europskih sila i Japana) i ratnoga terorizma (u II. svjetskom ratu i nizu potonjih građanskih i drugih ratova, u Korejskom ratu, Vijetnamskom ratu itd.).

Pitanje terorizma u međunarodnim odnosima od sredine 20. st. opterećeno je i nastojanjem država da svaki oblik oružanoga suprotstavljanja vlastitoj moći nazivaju terorističkim (time i prijetnjom nacionalnoj sigurnosti). Na taj se način pokušavalo diskreditirati pojedine nacionalno-oslobodilačke pokrete koji su u okviru revolucionarne borbe povremeno poduzimali i ograničene terorističke akcije. Pojedini lideri oslobodilačkih pokreta bili su zatvarani zbog navodnoga terorizma (J. Kenyatta, N. Mandela i dr.), a poslije su postali ugledni državnici. S druge strane, neke organizacije koje za svoj cilj navode nacionalno oslobođenje djeluju ponajprije teroristički (IRA). Također i pojedine države zbog vlastitih interesa potiču terorizam u drugim zemljama, kako bi u njima izazvale nestabilnost i promjene vlasti (npr. u slučaju Irana 1953., Gvatemale 1954., Čilea 1973., Cipra 1974.).

Poseban je slučaj terorizam u palestinsko-izraelskim odnosima; 1940-ih ekstremne cionističke organizacije primjenjivale su terorizam u borbi za stvaranje Izraela (u srpnju 1946. u bombaškom napadu na britanski stožer u Jeruzalemu bilo je oko 90 poginulih; napad je izvela organizacija Irgun Zvai Leumi, koju je predvodio M. Begin). Nakon stvaranja Izraela nastao je niz palestinskih borbenih organizacija, od kojih pojedine povremeno primjenjuju terorizam i postupno odustaju od njega (al-FATAH; PALESTINSKA OSLOBODILAČKA ORGANIZACIJA), dok druge svoju borbu zasnivaju pretežno na terorizmu. Među njima su najpoznatije Narodna fronta za oslobođenje Palestine (PFLP), koju je 1967. osnovao Gurg Habaš, zatim Crni rujan, koji je 1970. osnovao Abu Nidal, i dr. Palestinski teroristi poduzimali su napade na izraelske civile i židovske organizacije širom svijeta, veleposlanstva, otimali putničke zrakoplove i dr. (među poznatijim akcijama Crnoga rujna ubojstvo je izraelskih sportaša na Olimpijskim igrama u Münchenu 1972; broj žrtava samo u napadima Abu Nidalove skupine procjenjuje se na približno 900).

S palestinskim teroristima povremeno je surađivala japanska ljevičarska organizacija Crvena armija (osnovana 1969; njezini su pripadnici 1972. u zračnoj luci u Tel Avivu ubili 27 ljudi, a ranili 70). Od 1980-ih palestinsku borbu terorizmom podupiru Hamas, Hezbolah i niz drugih borbenih organizacija, od kojih su pojedine radikalno islamističke (primjenjuju samoubilačke bombaške napade). Na terorizam palestinskih organizacija Izrael je često odgovarao državnim terorizmom. Brojne akcije radikalnih palestinskih skupina često su označivane kao međunarodni terorizam jer su po svojem opsegu, akterima, žrtvama, načinu izvršenja i dr. obuhvaćale više država (često su izvođene u zapadnoeuropskim zemljama). Po nekim procjenama u svijetu je 1968–80. bilo oko 6.700

međunarodnih terorističkih akcija, najviše u Zapadnoj Europi (oko 33%), Latinskoj Americi (oko 22%) i na Bliskom istoku (oko 21%).

Od 1960-ih i 1970-ih terorizam postaje izraženiji u više latinskoameričkih zemalja (znatno manje u Sjevernoj Americi, gdje su terorizam primjenjivale separatističke skupine u Québecu, Vojska za nacionalno oslobođenje Portorika i dr.). Teške socijalne prilike u Latinskoj Americi pogodovale su snaženju ljevičarske gerile i pojedinih skupina koje selektivnim terorizmom nastoje potaknuti društvene promjene (važan im je poticaj bio uspjeh kubanske revolucije 1959.). Praktične organizacijske savjete pronalaze u Che Guevarinu *Gerilskom ratovanju* (1961.) i u „Mini priručniku urbane gerile“ (*Mini-Manual do Guerrilheiro Urbano*, 1969.), koji je objavio brazilski revolucionar Carlos Marighella (vođa Nacionalne oslobodilačke akcije, ubijen je u policijskoj zasjedi 1969). U Urugvaju su od početka 1960-ih do sredine 1980-ih aktivni bili pripadnici Pokreta nacionalnog oslobođenja (MLN), poznatiji kao *tupamarosi* (nazvani po Túpacu Amaru II., vođi domorodačkog ustanka u 18. st.). Jedan od glavnih vođa *tupamarosa* Raul Sendic bio je u zatvoru 1972.–85. (u. 1989). U Argentini je bila aktivna Narodna revolucionarna vojska, u Peruu je gerilu vodila maoistička skupina Svijetla staza (*Sendero Luminoso*), dok je u Kolumbiji i Brazilu djelovalo više ljevičarskih borbenih organizacija. Lijevi terorizam u Latinskoj Americi radikalno su suzbijale državne institucije, često i terorizmom desničarskih paravojnih skupina (u Brazilu, Gvatemali, Kolumbiji i dr.). Državni je terorizam proveden i tijekom generalskih režima u Čileu i Argentini (od 1970-ih). S društvenim reformama i političkim promjenama terorizam je suzbijen u više latinskoameričkih država.

Od kraja 1960-ih brojne terorističke organizacije djelovale su u nekoliko zapadnoeuropskih zemalja. Ljevičarske terorističke skupine provodile su uglavnom selektivni terorizam (usmjeren na predstavnike vlasti i simbole kapitalizma), za razliku od desničarskih terorističkih skupina, koje su poduzimale neselektivne napade s velikim brojem civilnih žrtava (npr. bombaški napadi neofašističkih organizacija u Milanu 1969., Bresci 1974., Bologni i Parizu 1980). U SR Njemačkoj je nakon studentskih prosvjeda 1968. i pokušaja ubojstva studentskoga vođe R. Dutschkea dio ljevičarskih skupina radikalizirao svoju borbu. Od 1970. oružano je djelovala Frakcija Crvene armije (*Rote Armee Fraktion* – RAF), koju su predvodili Andreas Baader, Ulrike Meinhof, Gudrun Ensslin, Holger Meins i dr. (tzv. skupina *Baader-Meinhof*). Tijekom 1970–77. lijevi je terorizam u Njemačkoj rezultirao s 27 ubijenih, a poginulo je i 14 članova RAF-a (dio pripadnika RAF-a povremeno je bio u vezi s palestinskim terorističkim organizacijama i japanskom Crvenom armijom). RAF je uglavnom likvidiran u drugoj polovici 1970-ih nakon što je njegovo vodstvo zatvoreno (H. Meins umro je 1974. od posljedica štrajka glađu, a 1976–77. u zatvoru su mrtvi pronađeni U. Meinhof, A. Baader, G. Ensslin i dr.).

Znatno izraženiji bio je terorizam u Italiji; 1969.–86. izvedeno je oko 14.600 terorističkih akcija s 415 mrtvih i 1180 ranjenih (1980. bilo je oko 1.200 akcija sa 123 poginulih). Početkom 1970-ih djelovalo je 19 desničarskih, pretežno neofašističkih organizacija (najjača je bila Nacionalna avangarda, koja je 1970. izvela 50-ak terorističkih napada), i tri ljevičarske borbene skupine, od kojih su najsnažnije bile Crvene brigade (*Brigate Rosse* – BR), osnovane 1970. Prethodilo im je stvaranje skupine »22. listopad«, koja je djelovala 1969–71., i Grupe partizanske akcije (GAP), aktivne 1970–72., a potom pridružene BR-u. GAP je osnovao i predvodio Giangiacomo Feltrinelli, smatrajući da će u Italiji doći do desničarskoga državnog udara (poginuo je 1972. prilikom miniranja dalekovoda). Brojnost ljevičarskih oružanih skupina postupno je rasla (na stotine ih djeluje regionalno i traje kratko; 1979. bilo ih je oko 220), a Crvene brigade ostale su najjače do rascjepa 1984. (napade su uglavnom obustavile 1989). Među njihovim osnivačima bili su Alberto Franceschini (u zatvoru bio 1974.–92.), Margherita Cagol (ubijena u policijskoj akciji 1975.), Renato Curcio (u zatvoru je bio 1974.–75. i ponovno 1976.–93.) i dr. Crvene brigade su 1978. izvele najviše napada (106), a njihove poznatije akcije bile su otmica i ubojstvo premijera A. Mora (1978.), otmica američkoga generala Jamesa Doziera (1981.), i dr.

I u nekim drugim europskim zemljama postojao je ljevičarski terorizam (u Francuskoj je djelovala Izravna akcija, u Grčkoj Pokret 17. studeni, u Španjolskoj Grupa antifašističkog otpora Prvi listopad –

GRAPO, itd.), dok su pojedine države podnosile tzv. separatistički terorizam (BASKIJA; KORZIKA; SJEVERNA IRSKA).

Od sredine 20. st. u terorističkim napadima i atentatima uz mnoštvo civilnih žrtava ubijeno je i više državnika, političara i drugih društveno utjecajnih osoba. Tako su ubijeni indijski vođa Mahatma Gandhi (1948.), pakistanski premijer Liaquat Ali Khan (1951.), šrilanški premijer Solomon Bandaranaike (1959.), američki predsjednik J. F. Kennedy (1963.), američki političar R. F. Kennedy (1968.), američki crnački vođa M. L. King (1968.), španjolski premijer Luis Carrero Blanco (1973.), salvadorski nadbiskup Óscar Romero (1980.), egipatski predsjednik Mohamed A. Al-Sadat (1981.), libanonski predsjednik Bashir Gemayel (1982.), indijska premijerka Indira P. Gandhi (1984.), švedski premijer O. Palme (1986.), indijski političar R. Gandhi (1991.), šrilanški predsjednik Ranasinghe Premadasa (1993.) izraelski premijer Y. Rabin (1995.), srbijanski premijer Zoran Đinđić (2003.), libanonski političar Rafik al-Hariri (2005.), pakistanska političarka B. Bhutto (2007.) i dr.

Od 1990-ih i početkom 2000-ih snažnije se afirmira islamistički terorizam, posebno protiv američkih interesa. U Afganistanu i Pakistanu od 1989. nastaju borbene skupine *Al-Qaide* (podržavane od talibana), pod vodstvom Osame bin Ladena (protive se globalnoj politici SAD-a i utjecaju zapadne kulture u muslimanskim zemljama). Vrhunac njihova terorizma bili su napadi u New Yorku i u blizini Washingtona 2001., s približno 3.000 poginulih. Više islamističkih skupina izvelo je terorističke akcije s brojnim civilnim žrtvama u nizu muslimanskih zemalja (Alžiru, Egiptu, Indoneziji, Maroku i dr.) i u pojedinim europskim državama (Španjolskoj, Velikoj Britaniji). U Rusiji je pojava islamističkoga terorizma vezana uz problem Čečenije. Borba protiv međunarodnog terorizma postala je u SAD-u jedna od vodećih vanjskopolitičkih doktrina (u 1990-ima) i povod za vojne intervencije u Afganistanu (2001.) i Iraku (2003.).

Početkom 2000-ih terorizam je ostao izražen na dijelu Bliskog istoka (posebno u Palestini, Izraelu i Iraku), u pojedinim područjima Indije i Pakistana (posebno u Kashmiru), te u Šri Lanci. Prisutan je u Afganistanu te u dijelovima Srednje Azije, zatim na Filipinima, u Kolumbiji i u nizu afričkih zemalja zahvaćenih državnim raspadom (Sudan, DR Kongo i dr.). Europske terorističke organizacije uglavnom su onemogućene, dok je separatistički terorizam ostao prijetnja u Rusiji (zbog statusa Čečenije) i u Turskoj (KURDI).

U borbi protiv terorizma države osnivaju posebne protuterorističke postrojbe (ponegdje i zasebna državna tijela ili ministarstva), te jačaju sigurnosne mjere (posebno u zrakoplovnom putničkom prijevozu); potiče se zajednička međudržavna protuteroristička politika (posebno suradnjom obavještajnih službi). Pravni su okvir za međunarodne akcije protiv terorizma Povelja UN-a, konvencije i rezolucije Vijeća sigurnosti, Europska konvencija o terorizmu Vijeća Europe iz 1978. te Bukureštanska deklaracija o terorizmu iz 2001.

U hrvatskom kaznenom zakonodavstvu regulirana su kaznena djela protudržavnoga terorizma i međunarodnoga terorizma.

5.2. Demokracija i globalizacija

Demokracija nije jednoznačan pojam i različite je znanosti (politologija, ekonomija povijest, sociologija) različito tumače. Prema Hrvatskom jezičnom portalu¹⁹ razlikuje se nekoliko tipova demokracije:

¹⁹ www.hpj.znanje.hr

- **ekonomska demokracija** *pol. ekon.* organizirano sudjelovanje radnika i drugih zaposlenih u vlasništvu kako bi bili zainteresiraniji za uspjeh poduzeća;
- **građanska demokracija** *pov.* društveni poredak zasnovan na političkoj ravnopravnosti pojedinaca;
- **industrijska demokracija** *sociol. pol.* teorija i praksa suodlučivanja radnika u upravljanju poduzećem;
- **liberalna demokracija** *sociol. pol.* suvremena doktrina i praksa koja nastoji uvažavati i na pogodan način povezati liberalna načela zaštite pojedinca kao najveće vrijednosti i demokracije kao vladavine većine;
- **narodna demokracija** *pov. ideol.* totalitarni sustav jednopartijskog komunističkog režima u zemljama pod dominacijom SSSR-a 1945—1989, potpuno iskrivljen, izokrenut prvobitni pojam demokracije.

Demokratske vrijednosti nikad nisu bile na višoj cijeni i nikad više priznate kao danas, stoga demokracija kao bitna odrednica zapadne civilizacije, pokazuje tendencije univerzalnog širenja u nezapadne civilizacijske krugove (MILARDOVIĆ, 1999).

Demokracija utjelovljuje neka temeljna dobra u obliku primarnih građanskih i političkih prava. Iz tih temeljnih političkih prava proizlaze sva ostala građanska prava ili tzv. „paketi prava“ koji koji proizlaze iz prava na demokratsku vlast. Kako su političke zajednice rijetko funkcionirale kao izolirane, potrebno ih je promatrati kao mrežu interakcija. Tako nacionalni identiteti i mreže interakcija postaju međusobno iskrižani, pa se otuda središta političke moći pomiču prema nadnacionalnim ili lokalnim razinama. Postoje mišljenja da je širenje institucionalnog okvira za demokratsku regulaciju država kozmopolitski model demokracije. Taj kozmopolitski model je legalni temelj globalnog sustava autoriteta koji se sastoji od preklapajućih središta moći s političkim poretkom demokratskog udruživanja gradova i nacija, regija i globalnih mreža (GALIĆ, 2000).

Liberalna demokracija najjasnije i najintenzivnije se „iskristalizirala“ u nacionalnoj državi još prije dva st. Najvažniji elementi na kojima se utemeljila država su suverenitet i integritet teritorija. Paradoks današnjeg multipolarnog svijeta jest s jedne strane obrana obrana demokracije u formi politike suvereniteta nacionalnih država, a s druge strane favoriziranje ideje kozmopolitske zajednice koju bi trebalo izgraditi na još neutvrđenim i neusklađenim načelima novih identiteta. Dakle, moderno doba dovelo je do pomaka struktura međunarodnog poretka prema svjetskoj zajednici isprepletenej gustom mrežom različitih odnosa, formalnih i neformalnih, gdje akteri međunarodnih odnosa nisu samo države, već i različiti pojedinci i skupine (GALIĆ, 2000).

Nakon osnivanja prve moderne reprezentativne demokracije u Americi 1776.g. prethodna politička epoha simbolički je ograničena dvjema značajnim demokratskim revolucijama – Francuskom 1789. i „Baršunastom“ 1989. g. Ovaj period obilježen je dominacijom modela nacionalne države i izgradnjom reprezentativnog, konstitucionalnog, društveno i liberalno demokratskog unutar svojih okvira. U tom periodu možemo izdvojiti 3 vala demokratizacije:

1. tranzicija s nedemokratskog na demokratski oblik vladavine: 1828–1926;
2. postupna obnova demokratskih režima u Japanu i srednjoj Europi (Zapadna Njemačka, Austrija, Italija): 1943–63;
3. osnivanje demokracija u južnoj Europi, ugl. na mediteranskom području (Španjolska, Portugal, Grčka), i J. Americi (Argentina, Urugvaj, Bolivija): 1974–89. (BARIŠIĆ, 2008).

Neki znanstvenici nastanak globalizacije povezuju uz političke odluke što su ih donijele najrazvijenije države svijeta 1975. u Rambouilletu kod Pariza (Grupa G6). Tada je odlučeno da se dopusti sloboda privatizaciji te da ne bude puno veze između ekonomije i politike (KARLIĆ, 2009). Ipak, završetkom Hladnog rata tj. propašću SSSR-a, te uvođenjem međunarodnih odnosa koji su uređeni multipolarnošću, može se reći da je demokracija doživjela svoj potpuni procvat. Neki autori ističu da

time nije došao kraj (potencijalnim) sukobima kojima više u osnovi neće biti politika, već civilizacijske razlike. U knjizi Samuela Huntingtona „Sukob civilizacija“ koja je postala svjetski bestseller čim se 1996. g. pojavila, Huntington razlikuje nekoliko civilizacija koje se nadmeću na planetarnoj razini. One se mogu i približiti jedna drugoj, ovisno o afinitetima i potrebama za vlastitu hegemoniju ili protiv hegemonije drugih. Tako pravoslavlje (ruska sfera) može uspostaviti vezu s kineskom civilizacijom protiv zapadne civilizacije i njenih saveznika pod vodstvom SAD-a. Huntingtov najveći strah bio je da se ono što se shvaća kao glavna antizapadna osovina „konfucijsko-islamska“ osovina može udružiti s „pravoslavno-hinduskom“ osovinom i time poremetiti ravnotežu u Euroaziji na štetu Zapada. Huntingtonove ideje bile su izložene žestokim kritikama sa svih strana, kao i sam pojam „civilizacije“ koji je određen prema različitim kriterijima – ponekad vjerskom, ponekad geografskom ili pak političkom. Prema nekima, napad na *World Trade Centre* 11. rujna 2001. g. potkrijepio je tezu o „sukobu civilizacija“ (RAVLIĆ, 2006).

Veza između *demokracije i vladavine prava* s jedne te *globalizacije* s druge strane je dosta kontroverzna i ambivalentna, kao i globalizacija sama, sa svojim svijetlim i mračnim stranama. Prema Kukoču, ubrzana globalizacija posljednjih desetljeća „ujedinila se“ s rastom liberalne demokracije u mnogim državama u kojima prije nije potojala kao što su Središnja i Istočna Europa, Afrika, Azija, Latinska Amerika. Tzv. „treći val“ demokratizacije u kasnim 1980-ima išao je ruku pod ruku s globalizacijom i njenim mehanizmima kao što su globalni masovni mediji, ljudska prava te drugim međugraničnim civilnim udrugama (KUKOČ, 2009). S druge strane, porast globalne među povezanosti doveo je do opadanja ili „krize“ državnog autoriteta te do zahtjeva nacija-država da intenzivnije surađuju. Porast međunarodnih i transnacionalnih organizacija, od UN-a i njegovih organizacija do posebnih lobističkih grupa i socijalnih pokreta, promijenio je oblik i dinamiku i države i društva. Jačanje procesa regionalnih i globalnih veza razorilo je razliku između vanjskih i unutarnjih pitanja, između međunarodne i domaće politike. Država je postala jednako prožeta međunarodnim grupama (vladinim i nevladinim) kao i domaćim agencijama i snagama. Slično je tako snažno upletanje civilnog društva s različitim političkim akterima promijenilo svoj oblik i dinamiku. U takvim su okolnostima broj političkih instrumenata raspoloživih pojedinim vladama i njihova djelotvornost pokazali tendenciju opadanja (GALIĆ, 2001).

5.3. Odnos države i globalizacije

Narodi koji su u povijesti mogli prije konstituirati nacionalnu državu, a to su ugl. „veliki“ narodi, mogli su krajem 20.st. nametnuti proces globalizacije i napuštanja klasične zamisli nacionalnih država, smatrajući je istrošenim političkim projektom. Nasuprot njima, neki manji narodi tek u doba globalizacije uspostavljaju svoje države te vide u njoj okvir zaštite svoje slobode i suvereniteta. Globalizacija pak, relativizira i tradicionalni pojam suvereniteta jer proizlazi iz novog shvaćanja teritorijalnosti i prekograničnog djelovanja, te međudržavnih i nadnacionalnih integracija. Prema mišljenju nekih teoretičara proces globalizacije snažno utječe na denacionalizaciju društva u kojoj država gubi neke svoje atribute suverenosti, a dio svog suvereniteta prenosi na druge političke entitete (MILARDOVIĆ, 1999).

Važnost relacije država – nacija počiva na državnom legitimitetu i vlasti koja je djelovala isključivo na nacionalnom teritoriju. Dakle, država – nacija definirana je prostornim granicama unutar kojih su kultura i jezik činili identitet dane zajednice (GABRIĆ, JAKOVAC, 2016).

Kako se tijekom vremena mijenjala i povećavala uloga države, tako su i etička, pravna i politička ograničenja njezine moći postajala sve stroža i određenija. U svim političkim zajednicama stvarala su se pravila koja pobliže određuju djelovanje državne vlasti. Bez pravnih pravila, suverenitet bi se svodio na puku faktičnu moć. S druge strane, stvarani su temeljni zakoni ili pisani ustavi koji su izričito ograničavali djelovanje državne vlasti. Danas države više ne mogu samostalno donositi i provoditi pravila, već su upletene u složene globalne i regionalne mreže. Ta je rastuća međuovisnost vidljiva na

svim poljima: političkim, vojnim i ekonomskim. Stari je koncept suvereniteta doveden u pitanje. Ipak, još ga uvijek cijene i podržavaju oni koji žele (po vlastitom shvaćanju opravdano) spriječiti upletanje stranih ili međunarodnih sudionika u odluke i aktivnosti nacionalne vlade (TUCAK, 2007).

Prema Galiću (2001) „u kontekstu snažno međusobno povezanog globalnog poretka, mnoge od tradicionalnih domena državne aktivnosti i odgovornosti (obrana, ekonomsko upravljanje, komunikacije, administrativni i zakonski sustavi) ne mogu se ispuniti bez međunarodnih oblika suradnje. Individualne nacionalne države suočavaju se s cijelim nizom političkih problema koji se ne mogu primjereno riješiti bez suradnje s drugim državama i nedržavnim akterima. Individualne države više nisu jedine političke jedinice za rješavanje ključnih političkih problema ili za raspolaganje širokim spektrom javnih funkcija. Budući da su nacionalne države podigle razinu svoje političke integracije s drugim državama (primjerice, regionalne mreže kao što je Europska Unija i Organizacija Američkih Država) i ostvarile mnogostrane pregovore, nagodbe i institucije za kontrolu destabilizirajućeg utjecaja koji prati međusobnu povezanost (na primjer, kroz MMF i Svjetsku Banku), rezultat je bio ogroman porast institucija, organizacija i režima koji omogućuju dobro upravljanje globalnim pitanjima, to jest globalnu upravu.

To je temeljna razlika između internacionalnog društva koje sadržava mogućnost političke suradnje i nadnacionalne države koja ima prisilnu i zakonodavnu moć. Nove globalne politike – uključujući, među ostalima, multibirokratsko donošenje odluka unutar i između vladinih i međunarodnih birokracija, politiku „zgusnutu“ internacionalnim agencijama te novim oblicima multinacionalnih integracija među državama – stvorile su mrežu kroz koju su redefinirana prava i obveze, moći i kapaciteti država. Kapaciteti nacionalnih država su s jedne strane smanjeni, a s druge prošireni, dopuštajući izvođenje niza funkcija koje se više ne mogu odvijati u izolaciji od globalnih i regionalnih odnosa i procesa. Ovi argumenti zapravo sugeriraju da se značenje nacionalnih institucija i nacionalnih identiteta mora objasniti u kontekstu složenog međunarodnog društva, te velikog broja novostvorenih regionalnih i globalnih veza koje prelaze nacionalne granice. Globalizacija je prema nekim kritičarima, homogenizirajuća sila koja uništava političku „razliku“ i sposobnost država-nacija da djeluju nezavisno u artikulaciji i obavljanju domaćih i međunarodnih političkih ciljeva. Teritorijalna nacionalna država se stoga suočava s krizom“.

Nasuprot tome, Grande (2002), ističe drugačije mišljenje i stavove. Prema njemu „globalizacija nipošto ne znači *kraj politike*. Država i dalje posjeduje povijesno jedinstvene kapacitete djelovanja te pomoću njih može i ubuduće postići mnogo više nego samo „biti u volji masama kapitala“ (Koch, 1997). Posve je očito da u svim državama nisu niti na jednak način nastupile negativne posljedice globalizacije kojih su se mnogi bojali. Dosad među državama nije bilo utrke u snižavanju poreza, deregulaciji ekonomije ili smanjivanju ekoloških upravljačkih kapaciteta, kao što to godinama prognoziraju kritičari globalizacije. Naprotiv, nacionalna država još uvijek posjeduje velike prostore djelovanja u bitnim, ekonomskom globalizacijom jako zahvaćenim područjima politike kao što su ekonomska, socijalna i ekološka politika (Jänicke, 1996; Weiss, 1998; Scharpf, 2000; Scharpf/Schmidt, 2000). A ona i te kako može koristiti te kapacitete djelovanja za postizanje središnjih ciljeva demokratske države dobrobiti. Primjerne su za to neke manje europske države, posebno Nizozemska, Danska i Švicarska. One bi zbog otvorenosti svojih ekonomija prema svjetskome tržištu morale zapravo biti osobito jako pogođene posljedicama globalizacije, ali ne samo što su očito uspjele smanjiti broj nezaposlenih posljednjih 20 godina (odnosno imati nisku nezaposlenost), nego imaju i pionirsku ulogu u ekološkoj politici – a sve im je to uspjelo bez bitnoga ugrožavanja socijalne sigurnosti i bez preopterećivanja javnih proračuna“ (GRANDE, 2002).

Na globalnoj razini, produbljivanje globalne nejednakosti, stvarna politika međunarodnih odnosa i »sukob civilizacija«, razotkrivaju varljivu prirodu »globalnog upravljanja« (*global governance*) u tolikoj mjeri da rukovođenje svjetskim poretkom ostaje, kao u što je i bilo u posljednjih stotinjak godina, dominantno u rukama Zapadnih država. U tom smislu skeptičari razumiju »globalno upravljanje« i ekonomsku internacionalizaciju kao primarno Zapadne projekte, čiji je osnovni zadatak održanje dominacije Zapada u svjetskim poslovima. Odlučujuće obilježje međunarodnog poretka

stoga nije međuzavisnost, već zavisnost (KALUĐEROVIĆ, 2008). Ipak, opcija i na Zapadu nije više prevlast samo jedne države koja se nastoji nametnuti svojim stavovima i politikom. Druga opcija je multipolarnost čiji su najgorljiviji zagovornici one države koje žele stvoriti protutežu SAD-u, a to su Francuska, Rusija i Kina. Zagovornici multipolarnosti nisu u stanju svatko za sebe postati svjetski centar, barem ne u narednih nekoliko desetljeća, kada je riječ o najvećima - Kini i Rusiji, dok Francuska nema veličinu da može njegovati slične ambicije. Plan Pariza ide preko „Europe kao sile“ odn. EU, u prvom redu afirmacije francusko-njemačke osovine. Može se reći da se ostvaruje ono što su „realni“ kritičari unipolarnosti predvidjeli, a to je da se potiče tendencija stvaranja saveza među silama nižeg ranga, kako bi se stvorile protuteže hegemoniji hipersile (RAVLIĆ, 2006).

S druge strane treba napomenuti i procese koji dovode do stvaranja državne nestabilnosti iznutra. To je prije svega pojava regionalizma. Hoće li se on pojaviti ovisi o organizaciji te države tj. da li je ona unitarna, federalna ili konfederalna. Kod unitarnih država imamo sustav u kojem je na snazi jedinstven Ustav, imaju jedan Sabor, jednu Vladu i Vrhovni sud. Administrativno su podjeljene na manje jedinice s većom ili manjom decentralizacijom, a mogu biti centralizirane i decentralizirane. Decentralizirana je ona država kod koje lokalni organi imaju određenu samostalnost. Stoga u unitarnim centraliziranim državama postoji veća mogućnost pojave regionalizma i regionalističkih pokreta. Njih ne treba poistovjećivati s pojmovima autonomija, federalizam ili separatizam. Autonomija, prije svega, znači samostalnost u donošenju zakona te autonomna prava na određenom prostoru. Ona izražava geografsku, kulturnu i etničku posebnost. Autonomija ima manje ovlasti od federalne jedinice i jednostavnija politička tijela. Autonomizmu je svrha dobivanje veće autonomije u odnosu na središnju vlast u okviru države. Ako se time ne ugrožava cjelovitost i suverenitet takav se pokret naziva regionalizam a ukoliko se određeni ciljevi nastoje ostvariti izvan države - tada se takav autonomizam naziva separatizam.

Pojam koji je čest u literaturi je i federalizam – tu se misli na udruživanje više samostalnih članica u jednu jedinstvenu cjelinu. Obilježje je federacije da su Ustavom propisane nadležnosti federalnih jedinica i središnje države (npr. u SAD-u) dok suverenitet pripada savezu. Savezna vlast vrijedi na cijelom teritoriju. Dobri primjeri federalnih država, osim SAD-a, su Njemačka i Švicarska koje su unatoč različitim jezicima i kulturama uspjele postići jedinstvo. Manje su dobri primjeri Belgije i BiH.

Ovdje treba spomenuti radikalizam. Regionalni radikalizam želi brzu i korjenitu promjenu što se tiče statusa regije pa pruža snažan otpor centralizmu države. U tom slučaju naglašava se regionalna nacionalna posebnost, pa stabilnost države može biti znatno narušena takvim zahtjevima. I radikalizam i separatizam utječu na promjenu granica.

Glavni zadaci globalnog upravljanja kako bi se spriječio globalni kaos kao posljedica nekontrolirane globalizacije uključuje, između ostalog, legaliziran međunarodni red sa jednom vrstom globalne politike. Kako bi se poboljšala ili bolje rečeno unaprijedila globalna demokracija i globalna vladavina prava potrebno je sljedeće:

- Povećati uključivanje lokalnih vlasti u globalnu politiku,
- Osnovati mehanizme za predstavljanje neteritorijalnih jedinica,
- Ustanoviti efikasnu demokratski izabranu supradržavnu vladavinu,
- Povećati nadzor supranacionalne vladavine izabranim regionalnim, državnim i sub-nacionalnim tijelima,
- Povećati transparentnost supranacionalne vladavine.

Ipak, pravo pitanje je, tko može ostvariti politiku globalne vladavine u našem podijeljenom svijetu? (KUKOČ, 2009).

5.4. Država u globaliziranoj ekonomiji²⁰

Implikacije međunarodne integracije na domaću politiku postoje kao izraz zabrinutosti više od 200 godina, tj. od pojave industrijskog kapitalizma. Država i dalje ostaje najznačajnija sila u svjetskoj ekonomiji te igra iznimno važnu ulogu u ekonomskom razvoju svih zemalja. Sve vlade, u određenoj mjeri, interveniraju u djelovanje tržišta i stoga oblikuju različite dijelove globalne ekonomske karte. Stupanj međupovezanosti unutar svjetske ekonomije dramatično je porastao a isto se može reći i za svjetski politički sustav što se najbolje može uočiti u mreži međuovisnosti koja uključuje vlade, međunarodne organizacije (UN, MMF, Svjetska banka, WTO) i transnacionalne organizacije (nevladina tijela, TNC, međunarodne trgovačke sindikate, grupe za zaštitu okoliša, zdravstvene organizacije itd.). Država je dakle, samo jedan dio kompleksnog sustava koji se preklapa sa drugim konkurentnim načinima upravljanja. Stoga države, unutar svjetskog sustava različitih odnosa moći djeluju na različitim geografskim razinama. Država je u biti, kao što je već rečeno, relativno nov fenomen te je proizašla iz konfiguracije odnosa moći u Europi nakon Westfalskog sporazuma 1648.g. Od tada se karta nacija-država kontinuirano iscrtava. Na žalost, ima i sve više nacija bez država što dodatno otežava situaciju.

Tijekom vremena i pod utjecajem specifičnih povijesnih okolnosti, društva su razvila različite načine organiziranja svojih ekonomija čak i unutar očigledno univerzalnih ideologija kapitalizma. Kapitalizam dolazi u mnogo različitih varijacija. Naravno, iako su sva društva jedinstvena, mogu se identificirati uzorci po kojima su neka društva slična drugima. U kontekstu suvremene svjetske ekonomije, najviše pažnje posvećeno je razlikama 3 osnovna tipa političko-ekonomska sustava:

- Neo-liberalni tržišni kapitalizam – pr. SAD te u manjoj mjeri U. Kraljevstvo,
- Društveni tržišni kapitalizam – pr. Njemačka, Skandinavske zemlje te neke dr. europske zemlje,
- Razvojni kapitalizam – pr. Japan, J. Koreja, Tajvan, Singapur i većina dr. istočno azijskih država.

Tab. 11. Tri glavne varijante kapitalizma; američki, njemački i japanski model

	<i>SAD</i>	<i>Njemačka</i>	<i>Japan</i>
Dominantna ideologija	Slobodni poduzetnički liberalizam	Socijalno partnerstvo	Tehno-nacionalizam
Političke institucije	Liberalna demokracija, podijeljeni vladajući interesi – skupni liberalizam.	Socijalna demokracija, slaba birokracija, korporatističko naslijeđe.	Razvojna demokracija, jaka birokracija, međudjelovanje između države i tvrtki.
Ekonomske institucije	Decentralizirana otvorena tržišta, nekoncentrirana fluidna tržišta kapitala, tradicija <i>antitrustova</i> .	Organizirana tržišta, bankovno-centralizirana tržišta kapitala, određena kartelizirana tržišta.	Vođena, zatvorena i razgranata tržišta, bankovno-centralizirana tržišta kapitala, usko povezane poslovne mreže, karteli u opadajućim industrijama.

²⁰ DICKEN, 2003

Države reguliraju način na koji njihova ekonomija djeluje u nastojanju kontrole unutar njih samih, ali i preko njihovih granica. Točan smjer koji će u tome odabrati država bit će pod utjecajem:

- Nacionalnih političkih i kulturnih kompleksnosti te snage institucija i interesnih skupina,
- Veličine nacionalne ekonomije, posebno domaćeg tržišta,
- Nacionalni resursi - fizički i društveni,
- Nacionalni relativni položaj u svjetskoj ekonomiji uključivši i stupanj ekonomskog razvoja i stupanj industrijalizacije.

Nacionalne vlade imaju na svom raspolaganju široku lepezu regulatornih alata kojima mogu kontrolirati i stimulirati ekonomsku aktivnost i investicije unutar svojih granica kako bi oblikovale tokove trgovine i investicija na međunarodnoj razini.

Od svih mjera koje nacije-države koriste kako bi regulirale svoju međunarodnu ekonomsku poziciju, trgovinska politika ima najdužu povijest. Oblik svjetske ekonomije 17. i 18. st. bio je uvelike utjecan merkantilističkim politikama vodećih europskih država. Trgovinska politika je nakon kasnih 1940-ih stavljena u međunarodni institucionalni okvir. Do 1995. GATT, a od 1995.g. WTO regulira međunarodnu trgovinu. Od tada su se razine trgovinskih tarifa smanjile i danas su najniže na sirovine, a najviše na gotova dobra.

Nacionalne politike prema trgovini i stranim ulaganjima vezane su uz međunarodna ili prekogranična pitanja i uz treće područje, a to je industrijska politika. Ono je povezano s međunarodnim pitanjima i ima šire međunarodne implikacije. Kako bi potakle i oblikovale vlastitu industrijsku aktivnost, države mogu koristiti različite tipove zapošljavanja ili politike rada. Nacionalne vlade najčešće su najveći individualni potrošač dobara i usluga (uključujući i obranu) u bilo kojoj ekonomiji. Stoga su vladine politike nabave iznimno važne, a mogu pokušati i restrukturirati tvrtke pa čak i cijele industrije, kako bi poboljšale njihovu međunarodnu konkurentnost.

Kod država u razvoju kao jedna od važnijih mjera kojim se nastoji stimulirati industrijski izvoz i privući strana ulaganja jest otvaranje ekonomskih proizvodnih zona (EPZ). One se definiraju kao relativno manja geografski odvojena područja unutar države sa svrhom da privuku izvozno-orijentirane industrije nudeći im posebno povoljne investicijske i trgovinske uvjete. Može se reći da su EPZ u stvari izvozne enklave unutar kojih se primjenjuju posebni uvjeti:

- Posebne poticajne investicijske i trgovinske koncesije,
- Izuzeće od određenih vrsta zakonodavstva,
- Osiguranje sve potrebne fizičke infrastrukture i usluga neophodnih za proizvodnu aktivnost – ceste, električne vodove, transportne jedinice, zgrade za najam i sl.,
- Odustajanje od restrikcija nad stranim vlasništvom, omogućujući 100 %-tno vlasništvo izvozno-proizvodnih poduhvata.

U državama u razvoju EPZ su locirane na različitim lokacijama, neke su inkorporirane unutar aerodroma, luka ili slobodnih trgovačkih zona smještenih u blizini velikih gradova. Neke su druge smještene u nerazvijenim područjima kao dio regionalne razvojne strategije. Većina je EPZ osnovana nakon 1971.g. (prije sredine 1960-ih postojale su samo dvije EPZ i to u Indiji i Porto Ricu). Danas se oko 90 % svih EPZ nalazi u državama u razvoju i to pretežno u Latinskoj Americi (posebno se ističe Meksiko sa svojim *maquiladorama*), Karibima i Aziji. EPZ znatno variraju u veličini – od velikih geografskih područja (npr. Penan u Maleziji gdje je broj EPZ-a narastao s 31, 1971.g. na čak 743 EPZ 1997.g., a broj pogona porastao je s 3.000 na čak 200.000; ukupno zaposlenih u ovoj EPZ je oko 5 mil.) do svega nekoliko manjih tvornica, a što se tiče zaposlenih mogu imati od svega 100 zaposlenika do čak 30.000 zaposlenih.

Sve EPZ imaju i neke zajedničke karakteristike – neovisno o tome gdje se nalaze i koliko se razlikuju veličinom, uglavnom privlače određeni tip industrije, kao što je proizvodnja tekstila i odjeće ili spajanje električnih/elektronskih uređaja. Više od polovice radne snage u npr. azijskim EPZ-ovima

zaposleno je u elektronskoj industriji. Što se tiče obilježja radne snage i ona je ugl. svugdje slična - dominiraju mlađe ženske osobe.

U Kini su razvijene tzv. *specijalne ekonomske zone* (SEZ) koje imaju neke sličnosti s EPZ iako su mnogo veće od njih. Prvotno su osnovane 1979. g. a bilo ih je samo 4 – u Shenzhenu, Zhuhaiju, Shantou i Xiamenu. Ove 4 prve zone trebale su privući američki, japanski i europski kapital, ali locirane su tako da privuku pozornost i etničkih Kineza koji žive izvan Kine te da i oni mogu u njih ulagati. Shenzhen, najveća SEZ u provinciji Guangdong, smješten je uz Hong Kong, Zhuhai neposredno uz bivšu portugalsku enklavu Macao, također u Guangdongu, a Shantou je lociran u području SI od Guangdonga s dobrim vezama sa II azijskim kineskim zajednicama. Xiamen je smješten u Fujianu koji je bio namjenjen tajvanskim investitorima. Ove originalne SEZ bile su ujedno smještene daleko od glavnih urbanih i industrijskih područja kako bi se kontrolirao njihov utjecaj na zone. Uz SEZ, bilo je u Kini pojave i drugih oblika lokacija otvorenih prema izvozu kao što su „otvoreni obalni gradovi“ ili „prioritetna razvojna područja“ te izvozno-proizvodnih zona. Na žalost velik dio Kine ostao je van dosega velikih ulagača pa su danas u njoj prisutne velike regionalne razlike te razlike u prihodima između obalnih područja i unutrašnjosti. Stoga Kina želi usmjeriti buduće investicije u zanemarene zapadne provincije strategijom pod nazivom „Idemo na zapad“.

Velik dio tvrtki u Kini još je u vlasništvu države i one su odgovorne za oko 44 % urbano-zaposlenih te 70 % vladinih prihoda.

Preporuke za daljnje čitanje:

Ali, T. (2010): *Sukob fundamentalizama*, Profil, Zagreb

Jalata, A. (2011): Terrorism from Above and Below in the Age of Globalization, *Sociology Mind*, Vol.1, No.1, p. 1-15.

Milardović, A., (2004): *Pod globalnim šeširo*m, *Društva i države u tranziciji i globalizaciji*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb

Rizman, R. (2014): *Globalizacija i autonomija*, Politička kultura - Nakladno istraživački zavod, p. 258.

Zimmermann, E. (2011): Globalization and terrorism, *European Journal of Political Economy*, 27., p. 5252-5161., www.elsevier.com

Ishodi učenja:

Znati navesti i objasniti glavne pojmove koji određuju politički aspekt globalizacije.

Shvatiti razlike između fundamentalizma te različitih tipova terorizma.

Razumjeti utjecaj globalizacije na nacionalne države te shvatiti uzročno-posljedične veze i odnose koji se javljaju između nacionalnih i nadnacionalnih institucija.

Objasniti ulogu države u globaliziranoj ekonomiji.

6. Kulturološki aspekt globalizacije

Ekonomska aktivnost uključena je u širu kulturnu strukturu i prakse. Države-nacije su primarni spremnici takvih kulturnih struktura i praksi ili „načina na koji se stvari rade“ - naravno ti spremnici nisu „hermetički zatvoreni“ od vanjskog svijeta. U odnosu na:

- individualizam vs. kolektivism (osobni u odnosu na zajednički interes);

- male vs. velike udaljenosti moći (odnosi se na to koliko je vlast centralizirana te stupanj autokratskog vodstva u društvu);
- jako vs. slabo izbjegavanje nesigurnosti (nesigurnost budućnosti u nekim društvima, odn. nastojanja da se u društvu stvori sigurnost);
- maskulinitet vs. feminitet (podjela društva prema muškim i ženskim ulogama, odn. društvena podjela među ženama i muškarcima)

mogu se izdvojiti 4 glavne grupe odn. 8 država-klastera (DICKEN, 2003):

Tab. 12. Nacionalne varijacije u kulturnim karakteristikama

Grupa	1. Anglo	2. Germanski	3. Nordijski	4. Razvijeniji azijski
Karakteristike	mala udaljenost moći; nisko do srednje izbjegavanje neizvjesnosti; visoki individualizam; visoki maskulinitet	mala udaljenost moći; visoko izbjegavanje neizvjesnosti; srednje jak individualizam; visoki maskulinitet	mala udaljenost moći; nisko do srednje izbjegavanje neizvjesnosti; srednje jak individualizam; nizak maskulinitet	srednja udaljenost moći; visoko izbjegavanje neizvjesnosti; srednje jak individualizam; visoki maskulinitet
Države	Australija, V. Britanija, Kanada, Irska, N. Zeland, SAD	Austrija, Njemačka, Izrael, Italija, J. Afrika, Švicarska	Danska, Finska, Nizozemska, Norveška, Švedska	Japan
Grupa	5. Slabije razvijeniji azijski	6. Bliskoistočni	7. Razvijeniji Latinski	8. Slabije razvijen Latinski
Karakteristike	visoka udaljenost moći; nisko izbjegavanje neizvjesnosti; niski individualizam; srednji maskulinitet	visoka udaljenost moći; visoko izbjegavanje neizvjesnosti; niski individualizam; srednji maskulinitet	visoka udaljenost moći; visoko izbjegavanje neizvjesnosti; visoki individualizam; srednji maskulinitet	visoka udaljenost moći; visoko izbjegavanje neizvjesnosti; niski individualizam; sve razine maskuliniteta
Države	Indija, Pakistan, Filipini, Singapur, Tajvan, Tajland	Grčka, Iran, Turska	Argentina, Belgija, Brazil, Francuska, Španjolska	Čile, Kolumbija, Meksiko, Peru, Portugal, Venezuela

Izvor: Hofstede, 1980 (u Dicken, 2003)

Globalizacijski proces uključuje sve veći broj kulturnih elemenata, proširuje prostorne, kvantitativne i kvalitativne dimenzije kulture, a uključivanjem sve većega broja ljudi potiče aktivno djelovanje kulture. U prošlosti i danas dodiri kultura su se prožimali, ali i iskazivali dramatične i često konfliktne oblike (JAGIĆ, VUČETIĆ, 2012). Informatičko-medijska revolucija i njeni kulturni proizvodi prelaze geografske granice i svojim kulturnim zračenjem preoblikuju lokalni kulturni prostor. Proširuju se lokalni horizonti, vrši se homogenizacija ukusa, zabave i hrane, kao i životnih stilova. Slike koje se neprestano smjenjuju na malim ekranima (filmovi, TV serije, zabavne emisije, pop ikone i vijesti) deteritorijaliziraju duhovni život i formiraju kulturu bogatu globalnim informacijama. Usporedno sa planetarnom masovnom kulturom, formira se i kozmopolitska kultura, duh otvorenosti prema svijetu, osjećanje građanina svijeta koji nadilazi lokalni milje (KALUĐEROVIĆ, 2008).

Prema *Encyclopediji Britannici*, pojam kulturološke globalizacije je fenomen na koji utječe difuzija dobara i ideja i koji se reflektira u standardizaciji kulturalnog izražavanja diljem svijeta. Globalizacija se, pokretana bežičnom komunikacijom, elektronskom trgovinom, popularnom kulturom i međunarodnom trgovinom, promatra kao trend prema homogenizaciji koja će na kraju sva ljudska iskustva učiniti istima. Ipak, ova definicija se čini kao preuveličavanje fenomena. Iako homogenizirajući utjecaji postoje, oni su još daleko od stvaranja nečega što bi se moglo nazvati jedinstvenom svjetskom kulturom. Istaknuvši ova dva različita viđenja globalizacije, postavlja se i pitanje što se točno podrazumijeva pod pojmom kulture. Tijekom većeg dijela 20.st. antropolozi su definirali kulturu kao skup zajedničkih vjerovanja, običaja i ideja koje su ljude držale na okupu u prepoznatljivim i samo-identificiranim grupama. Znanstvenici iz mnogih disciplina osporili su ovakvu kulturnu koherentnost jer je postalo očito kako članovi bliskih grupa imaju radikalno različite poglede na njihova društva. Kultura se stoga više ne promatra kao sustav znanja naslijeđen od predaka. Kao rezultat, mnogi znanstvenici iz društvenih područja sada definiraju kulturu kao skup ideja, atributa i očekivanja koji mijenjaju kako ljudi reagiraju na promjenjive okolnosti. Na početku 21.st. pad barijera potpomognut padom komunizma kao i uspon elektronske trgovine, povećali su ubrzanje socijalnih promjena svugdje u svijetu.

Termin lokalna kultura se uobičajeno koristi za karakteriziranje iskustava svakodnevnog života na specifičnim, identificirajućim lokacijama. Reflektira osjećaje pristojnosti, ugone i korektnosti običnih ljudi tj. definira osobne preferencije i promjenu ukusa. Uzimajući u obzir snagu lokalnih kultura, teško je podupirati mišljenje da sveobuhvatna globalna kultura u stvari postoji. *Jetsetteri* se npr. mogu osjećati ugodno djelujući u globalnoj mreži odvojeni od određenih lokaliteta, ali ovi ljudi čine manjinu - njihov je broj nedovoljan da bi održao koherentan kulturalni sustav. Mnogo je važnije postaviti pitanje gdje ti globalni „operatori“ izdržavaju svoje obitelji, na kakvu vrstu srodstva se oslanjaju i je li njihov stil života samo prolazna faza ili stalno stanje. Za većinu ljudi mjesto i lokacija još su uvijek važni. Čak su i međunarodni radnici (oni koji rade i žive izvan mjesta stanovanja) ukorjenjeni u lokalne zajednice vezani zajedničkim percepcijama onog što predstavlja odgovarajući i ispunjen stil života.

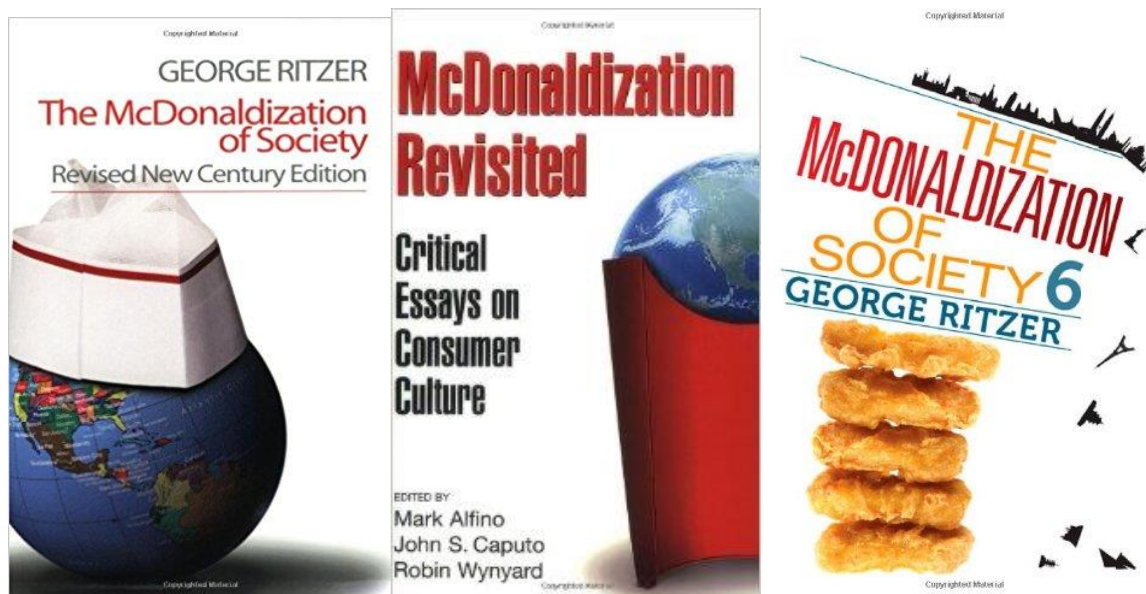
Treba istaknuti da pored raznolikosti koje se očituju u kulturnim razlikama, među pripadnicima raznih država postoje i značajne razlike između etničkih skupina, manjina, društvenih slojeva, pa čak i između pripadnika različite starosne dobi. U globalizacijskim procesima susreću se kompleksi kulturno civilizacijskog naslijeđa te dolazi do dodira heterogenih struktura interesa i motiva brojnih čimbenika – dodira kultura. Globalno komuniciranje i migracije, odnosno globalizacija, prisiljavaju tradicionalne kulture na koegzistenciju, ali i na razilaženje i međusobne napetosti. Globalizacija je vrlo kompleksna, uzmu li se u obzir kulturološki aspekti. Nastajanje 'svjetske kulture' bi bilo pogubno jer bi neposredno dovela u pitanje neku autentičnu regiju, odnosno kulturnu različitost. Neupitno je da sredstva masovnih komunikacija omogućuju širenje popularne kulture i razvoj tzv. globalne kulture. To je svojevrsna prijetnja kulturnim i nacionalnim identitetima koji čine raznolikost svijeta. Posljedice nekritičkog prihvaćanja takvih ideja osjetile su brojne zemlje u razvoju. Proces je donekle neovisan o volji samih sudionika u njemu (JAGIĆ, VUČETIĆ, 2012).

„Čovjek je društveno biće, on ima potrebu biti u društvu, biti i odnositi se prema drugim ljudima. To je uzajamna međuovisnost. Čovjek je zbog toga svojevrsni proizvod odn. proizvođač kulture i civilizacije. Posljedica ovakvoga odnosa pojava je "kulturnoga identiteta" koji je u uskoj ili gotovo nerazdvojnoj vezi s čovjekovim "ljudskim" identitetom, samim njegovim bit-stvom ili ja-stvom. Ovo bitstvo, jastvo, unutarnji je entitet, za razliku od seb-stva koji označuje izvanjski entitet – materijalne i duhovne osobitosti koje je čovjek poprimio putem društvenog odgoja. Čovjekovo bitstvo (njem. *das Wesen*) njegova je narav, ono što ga čini ljudskim bićem“ (REŽAN, 2012).

Globalizacija uvjetuje nove kulture, sukobe kultura te inicijative za priznavanje novih multikulturnih identiteta (GABRIĆ 2000). Globalizacija kulture povlači za sobom, dakle, pitanje identiteta. Globalizacijski su procesi "plodno tlo" za transformaciju i njegovo redefiniranje. Tim više ako se ima na umu da u identitetima postoji i nešto konstantno: za njih se vjeruje, zamišlja, misli i tvrdi da su temelji zajedništva (GRBIĆ, 2004). Svakako se, dakle, treba „pobliže osvrnuti nad tim pojmom identiteta koji je „fleksibilan“ slično kao i pojam globalizacije. Identitet se često zamišlja kao spona, tj. kao sklonost povezivanju između nekih pojedinaca koja ih spaja u kolektiv. No takvo je shvaćanje dvosjeklo: spona koja povezuje neke pojedince istodobno može distancirati druge i voditi u ekskluziju. Štoviše, kako tvrdi D. T. Goldberg, identitet može imati i negativan učinak na pojedine članove kolektiva koji navodno povezuje. Različiti identiteti mogu biti (a obično i jesu) u stanju razumjeti poruku na način koji nije bio intencionalan ili bi mogli biti u stanju integrirati je na neočekivan način, ali ni u jednom ni u drugom slučaju oni ne mogu ostati isti. Naravno, ako se identitet shvaća kao proces, te činjenice ne predstavljaju nikakve teškoće; jednostavno bi se moglo reći da se određeni identitet promijenio interakcijom s nekim drugim. Ali činjenica je da prevladavajuće razumijevanje identiteta navodi na posve drukčija objašnjenja: od njih se očekuje da ostanu čisti i nepromijenjeni, jer ako se promijene, distinkcija između "ja" i "ti" ili "mi" i "oni" više nije onoliko jasna“ (MIHELJ, 2001).

Nije slučajnost što se usporedno sa zanimanjem za probleme identiteta javlja zanimanje za pitanja i probleme jednoga od ključnih čimbenika u procesu identifikacije – jezika. Jer unatoč tomu što se komunikacija među ljudima i zajednicama odvija na više načina, jezik i govor su izravno ili neizravno, ipak osnovno sredstvo komunikacije. A jezik je, kao i svaki drugi kulturni element, podložan promjenama (GRBIĆ, 2004). U uvjetima globalizacije, posebno su se dakle, pod pritiskom našle male države i njihove kulture. Najveća brana globalizaciji na kulturnom planu su kulturni identiteti (već spomenuti jezik, ali i književnost, umjetnost, religija, i tradicija). Nacionalna kultura predstavlja osobitost svake nacije, njezin identitet – *differentiu specificu*, ali je i element veze s drugim kulturama i društvima (JAGIĆ, VUČETIĆ, 2012). Standardizacija odjeće, hrane, glazbe, arhitekture i slično vidljiva je u svim kulturnim aspektima, štoviše sami smo svjedoci procesa komodifikacije kulturnih praksi. Individualni stilovi i ukusi sada imaju globalnu vrijednost što za potrošače može biti vrlo zbunjujuće ukoliko imaju moć spoznaje o pravom značaju TNC-a. Sve ove prakse mogli bi opisati kroz sintagmu kulturnog iskustva globalizacije koje zahvaća sve države svijeta (Čolić, 2004 u GABRIĆ, JAKOVAC, 2016).

„Potrošački identiteti posredstvom globalnih kapitalističkih procesa uvučeni su u „mašineriju“ sustava međunarodne trgovine, što implicira još veću ekspanziju spomenutih procesa. Isto tako, kultura i kulturni identiteti kao kolijevke generalnih identiteta civilizacija, nalaze se u tranziciji i vrtlogu globalizacijskih procesa. Stoga i Morandini tvrdi kako je potreba planetarne solidarnosti na gospodarskom i društvenom području pokazala nužnost daljnjeg jačanja međukulturnih odnosa, kako bi se izbjegla redukcija suvremenog društva na puku »mcdonaldizaciju«, tj. na potrošačko društvo bez širokih obzora i povijesnog sjećanja. Raznolikost lokalnih kultura osuđena je na zaborav ili utapanje u nekoj globalnoj populariziranoj *koinè* kulturi, bez neposrednih društvenih sadržaja ili, što je još gore, na iskorjenjivanje koja za posljedicu može imati sraz civilizacija i pojavu fundamentalizama, kako onih religioznih tako i političkih, gospodarskih i individualističkih, usredotočenih u potpunosti na tržište“ (ŠIMIĆ, 2009).

Sl. 12. O „McDonaldizaciji“ napisane su brojne knjige

Izvor: amazon.com; amazon.co.uk; web.colby.edu

Kada se proučava odnos elektronskih medija i kolektivnog identiteta pojedini kulturolozi ističu da npr. TV „deteritorijalizira“ osobni identitet. Prema Meyrowitzu elektronski mediji razdvojili su tradicionalne sastavne elemente „boravišta“, a elektronske poruke demokratiziraju i homogeniziraju boravišta omogućujući ljudima da stupe u kontakt i interakciju s drugima bez obzira na fizičku udaljenost. Oni stvaraju mnoge nove oblike pristaša i udruživanja koji nemaju ništa zajedničko s fizičkim boravištem (MILARDOVIĆ, 1999).

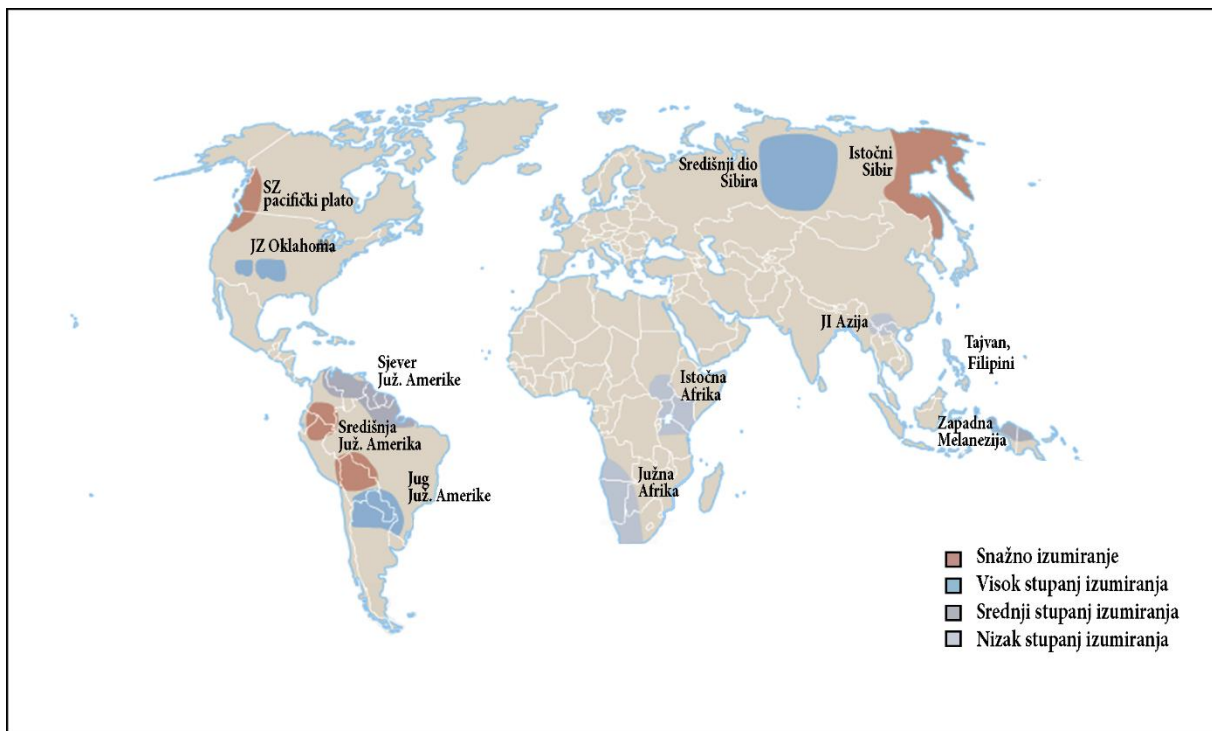
Jedno od pitanja koje se nameće u sklopu ovog poglavlja je i pitanje civilizacije u sklopu globalizacijskih procesa. Kalanj (1998) u svom radu *Globalizacija, civilizacija i moć*, vidi globalizaciju kao proces koji dovodi do novog pristupa civilizaciji. On smatra da je totalitet globalizacije u konačnici određen poimanjem bitnih funkcija civilizacije. Ona više nije rezultat povijesnih procesa, nego glavni akter povijesti. Prema njemu civilizacije su organizmi i njihovo se postojanje odvija u životnim ciklusima. Sve civilizacije prolaze kroz 4 stadija: nastanak, uspon, opadanje i raspad. Da bi se oblikovala kao civilizacije odn. napredovala i širila, društva moraju odgovoriti na razne izazove i pritiske s kojima su egzistencijalno suočena. Oblikovanoj civilizaciji međutim, nije zajamčen automatski uspon. U svjetskoj povijesti postoji 16 glavnih civilizacija: mezopotamska, egipatska, indijska, kretska, sinska, hitiska, kananitska, klasična, srednjoamerička, andska, hinduska, islamska, kineska, japanska, pravoslavna i zapadna. No kriteriji pismenosti i gradskog života nisu uvijek dovoljni za određenje civilizacije. Civilizacije su i ona proizvodna društva koja raspolažu nekim sredstvom ekspanzije, a različite civilizacije služile su se različitim sredstvima ekspanzije. Klasična se civilizacija služila npr. ekonomijom koja je uvelike počivala na ropstvu, dok su se rana zapadna civilizacija pribjegavala vojnoj organizaciji poznatoj kao feudalizam (KALANJ, 1998).

Kada se govori o globalizaciji s kulturološkog, ali i civilizacijskog stajališta, nezaobilazno je i pitanje, kao što je već i spomenuto - jezika ili bolje rečeno jezičnog pluralizma. „Poznati su brojni pokušaji da se globalni jezični pluralizam zamijeni jednim jezikom. U novije doba dva su poznatija pokušaja nejednakih uspjeha s kraja 19. st. Jedan je od njih *volapük*, međunarodni jezik nazvan po kombinaciji riječi *vol* (svijet) i *puk* (jezik), prvi umjetni jezik koji je prešao eksperimentalnu fazu. Na pretežno germanskoj (60% engleskoj) podlozi konstruirao ga je njemački svećenik Johann Martin Schleyer (1831.-1912.) 1879. godine, potaknut problemom komunikacije njemačkih emigranata u Americi s njihovim obiteljima u Njemačkoj. Unatoč potpori Američkog i Londonskog filološkog društva te

uglednih intelektualaca toga doba u Americi i Europi, *volapük* nije stekao dovoljan broj govornika da se održi kao jezik šire komunikacije.

Esperanto, međutim, izum poljskoga liječnika Ludwika Lazara Zamenhafa (1859.-1917.) nastao je 1887. godine i nazvan prema latinskoj riječi *sperare*, što znači nadati se. To je umjetni ili planski međunarodni jezik, od svih umjetnih jezika najrasprostranjeniji s tisućama sljedbenika/govornika u svijetu, pa tako i u Hrvatskoj. Među esperantistima je bilo onih (a ima ih vjerojatno i danas) koji su optimistično vjerovali da će *esperanto* jednom postati ne samo univerzalni pomoćni jezik u međunarodnoj komunikaciji, dakle svojevrsni svjetski *lingua franca*, nego da će u nekoj od svojih kasnijih faza postati čak jedinim jezikom na svijetu (GRBIĆ, 2004).

Stav da je zajednički jezik neophodan čimbenik u stvaranju nove nacije, ideja je koja je snažno inspirirala one koji su se zalagali za reduciranje jezičnog pluralizma i raznovrsnosti. Bilo je to, naravno, pitanje ostvarenja zahtjevnoga političkog projekta, odnosno stvaranje monolingvalnoga društva radi stvaranja modernih nacionalnih država. Uz to, jedan nacionalni jezik bio je preduvjet modernizacije. No, opredjeljenjem za jedan nacionalni jezik započeo je proces destrukcije brojnih jezika koji su postali nemoderni i irelevantni. Taj proces nije nikad prekinut, a intenzivirao se tijekom cijelog 20.st. Kulminaciju će možda doživjeti u 21.st., za što postoje prognoze, a slijedom toga opravdane bojazni da će jezična slika svijeta poprilično osiromašiti“ (GRBIĆ, 2004).

Sl. 13. Ugroženi jezici u svijetu

Izvor: Harvard Business School, www.hbs.edu/creating-emerging-markets/resources/Pages/global-maps.aspx

„Jezična situacija se danas rapidno mijenja, tako dok s jedne strane nekim jezicima iz dana u dan raste (nad)moć jer zadobivaju sve više govornika, s druge pak strane brojni jezici nestaju. Dominantnim postaje jezik onog prostora čiji su govornici dominantni na političkom, gospodarskom i prostornom planu. U takvoj je situaciji dominantan jezik - jezik prestiža (ugleda) jer se pretpostavlja da će se njegovom uporabom govornici lakše promovirati na društvenoj u gospodarskoj ljestvici. Na jezičnu situaciju i s njom povezanu gospodarsku i političku moć u pojedinim zajednicama (na raznim

stranama svijeta) izgleda da su u prošlosti najdramatičnije utjecale kolonijalne ekspanzije velikih sila i migracije stanovništva. Jezici su se doslovno prenosili s jednog dijela svijeta u drugi. Tako je npr. širenje Rimskoga Carstva učinilo da latinski jezik postane *lingua franca* Mediterana i velikoga dijela Europe; širenje islama dovelo je do dominacije arapskoga jezika diljem Bliskog istoka i sjeverne Afrike. Svojedobne ekspanzije Rusa na istok, a Kineza na zapad rezultirale su širenjem njihovih jezika na područja koja su osvojili; ista je situacija s europskim jezicima (španjolski, portugalski, engleski, francuski) nakon velikih otkrića i kolonizacije američkih kontinenata, a kolonizacija Afrike kao i naseljavanje Europljana u Australiju imali su isti učinak. Istodobno s uvozom kolonizatorskih jezika započeo je proces potiskivanja i nestajanja autohtonih domorodačkih jezika“ (GRBIĆ, 2004).

„Nestajanje jezika teče sve brže. U prosjeku, svaka dva tjedna po jedan jezik izgubi svoje govornike jer izumiru ili ga prestaju govoriti. Dakle svaka dva tjedna nestane po jedan jezik, što je 25 godišnje. Projekcija je sljedeća: ako se državnim (lokalnim, ali uz potporu globalnih) jezičnim politikama ne podupre očuvanje ugroženih jezika, oko 80 % jezika u svijetu će u 21. st. potpuno nestati, oko 10 % će se održati u usmenom obliku i to među srednjom i starijom populacijom svojih govornika (znači da se, recimo, neće učiti u školama i sl.). U ovom kontekstu svako treba istaknuti i dominaciju engleskog jezika. Godine 2000., 430 milijuna ljudi je živjelo na Zemlji kojima je engleski bio materinji, tj. prvi jezik. Još je 1,5 mlrd. ljudi govorilo (rabilo) engleski kao drugi ili treći jezik. 75 % svjetske pošte i 70 % elektronske pošte koja se slala internetom bila je pisana na engleskom jeziku (premda ovaj postotak pokazuje laganu tendenciju pada jer se malo-pomalo razvijaju tehnologije komunikacija i na drugim jezicima). Svjetsko tržište dionicama, međunarodne banke, većina transnacionalnih korporacija, multilateralne organizacije kao što su Svjetska banka, MMF, razni razvojni i drugi programi Ujedinjenih naroda, transnacionalne organizacije kao što je Udruženje jugoistočnih azijskih nacija, Organizacija afričkog jedinstva i sl., sve svoje poslove i dokumente vode/objavljaju na engleskom jeziku. Drugim riječima, praktički sve organizacije Azije, Afrike, Europe, Bliskog istoka i Pacifika vode svoje poslove i distribuiraju informacije isključivo na engleskom ili u prvome redu na engleskom. 80 % svih svjetskih filmova, video i televizijskog programa se također proizvodi na engleskom, uglavnom zato što Sjedinjene Američke Države kontroliraju oko 85 % svjetskog tržišta filmske industrije. Engleski jezik postao je dakle globalno internacionalni jezik s dobrim izgledima da postane i globalni jezik budućnosti“ (GRBIĆ, 2004).

„Značenje nekih regionalnih jezika možda će ipak rasti u budućnosti, kao što će rasti i uporaba regionalnih *lingua franca* – onoliko koliko se budu razvijali trgovina, turizam, ali i književnost i naravno, onoliko koliko će sve to biti dostupno široj populaciji, u čemu je doduše i razlog za pesimizam: sve je više siromašnih koji će sve manje participirati u tim "interakcijama". Bez obzira što neki smatraju da je dominacija engleskog jezika "jezična tiranija" i nastoje se tomu oduprijeti poticanjem jezične lokalizacije (promičući ideju da se demokracija, međunarodna trgovina i gospodarski razvoj, kulturni razvoj i sl. mogu odvijati na bilo kojem jeziku), nema razloga sumnjati da će i dalje biti potreban u tehnologiji i visokom obrazovanju. To što npr. francuski jezik izvan granica Francuske ima sve manji broj govornika, nije naudilo njegovu ugledu jezika diplomacije i umjetnosti“ (GRBIĆ, 2004).

Globalizaciju možemo promatrati i kroz religiju. Netko je rekao da su prvi globalisti bili Isus Krist i apostoli. To se može i prihvatiti, u smislu da su širili ideju globalnih vrijednosti i nisu poništavali narode i njihove tradicije, nego su ih podizali kroz opće vrijednosti. Negativno gledano, »religijska globalizacija« bila bi širenje i nametanje određenih (pseudo) religioznih ideja sa ciljem da sve druge religijske tradicije nestanu (KARLIĆ, 2009). Globalizacija, s druge strane, potiče religije na približavanje, na jačanje suradnje i na zauzimanje zajedničkog stava. Religije to i čine kroz postojeće zajedničke institucije, poput Svjetskog parlamenta religija (1993.) i Svjetske konferencije religija za mir (1970.), tražeći nove oblike približavanja, dijaloga, solidarnosti, suživota, suradnje i ostvarenja etičkog konsenzusa, vodeći računa o zaštiti vlastitog identiteta u vremenu pluralizma i multikulturalnosti. Kršćanske crkve uzimaju u obzir određene pozitivne zakonitosti procesa globalizacije tako da možemo govoriti o »kršćanskoj globalizaciji«. Kršćanstvo je od svojih početaka

bilo usmjereno na određenu vrstu globalizacijskih procesa – daleko prije nego li se pojavio naziv ‘globalizacija’ (ŠIMIĆ, 2009). Kršćanstvo, koje se širilo iz Europe »izvezilo« je manje-više i europsku kulturu, ali je usprkos provođenja inkulturacijskih nastojanja u različitim mjestima svojega djelovanja, ipak ostalo tuđe. Misije su u tom smislu dugo vremena ostale neupitno sredstvo širenja kršćanske vjere i kulture, popraćene pokušajima inkulturacije u svom djelovanju. Djelovanje misionara nerijetko je bilo i poziv na izradu dijaloga koje bi bilo otvoreno drugim kulturama i njihovim tradicijama. Propagiranje kršćanske vjere u 20. st. bilo je ponekad kritizirano kao religiozni kolonijalizam koji nastoji univerzalizirati i nametnuti zapadno-europske strukture promišljanja i organiziranja (ŠIMIĆ, 2009).

Na kraju ovog poglavlja moglo bi se zaključiti da se kultura kao takva sa svim svojim varijacijama i oblicima prilagodila slijedeći industrijalizaciju i urbanizaciju, čiji su se učinci odrazili kroz rekonstrukciju kulturalnih sistema. Stoga je masovna kultura nastala kao nusprodukt industrijske revolucije, industrijalizacije i urbanizacije te je od samog početka bivala kritizirana od strane akademika. Zahvaljujući sredstvima masovnog komuniciranja, masovna kultura je okarakterizirana kroz dva aspekta - kriterij standardizacije te kriterij kvantitete. Navedeni kriteriji su međusobno povezani jer masovno prenošenje informacija karakterizira jedinstvo i standardizaciju predmeta, što je i jedan od ciljeva globalizacije (Kloskowska, 1985 u GABRIĆ, JAKOVAC, 2016). Gotovo je nemoguće precizno utvrditi precizne pokazatelje koji označavaju granicu masovne recepcije kulture nezavisno od načina stvaranja i širenja sadržaja i društvenog karaktera skupine primalaca. Kvalifikaciju pojava masovne kulture olakšava analiza osobina tih primalaca, odnosno publike (Kloskowska 1985, u GABRIĆ, JAKOVAC, 2016).

Preporuke za daljnje čitanje:

Aristova, N. (2016): Rethinking cultural identities in the context of globalization: linguistic landscape of Kazan, Russia, as an emerging global city, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 23, p. 153 – 160., www.sciencedirect.com

Bhawuk, D. P. S. (2008): Globalization and indogenous cultures: Homogenization or differentiation?, *International journal of Intercultural Relations*, 32, p. 305-317, www.elsevier.com

Hassi A., Storti, G. (2012): *Globalization and Culture: The Three H Scenarios*, Chapter 1, InTech Open Science, <https://www.intechopen.com/books/globalization-approaches-to-diversity>

Kryzan-Stanojević, B. (2009): *Lice i naličje jezične globalizacije*, Nakladnik Srednja Europa, p. 162.

Milardović, A., (2010): *Globalno selo: sociologija informacijskog društva i cyber kulture*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb

Odegovaa V., Zabulioniteb K. A. (2014): Linguacultural Globalization: Objective Tendencies and the Perspective Issue, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 154, p. 475 – 481., www.sciencedirect.com

Raikhan S., Moldakhmet M., Ryskeldy M., Alua M. (2013): The interaction of globalization and culture in the modern world, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 122, p. 8 – 12., www.sciencedirect.com

Smokotin V., Alekseyenkob A. S., Petrovac, G. (2014): The Phenomenon of Linguistic Globalization: English as the Global Lingua Franca (EGLF), *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 154, p. 509 – 513., www.sciencedirect.com

Ishodi učenja:

Razumjeti i objasniti ulogu kulturnih razlika i promjena koje doživljavaju pod utjecajem globalizacije. Znati objasniti pojam lokalne kulture i njen odnos prema masovnoj kulturi.

Navesti uzroke nestanka kulturnih posebnosti poput kulturnog identiteta ili nestanka malih jezika u „korist“ globalizacije.

7. Demografski aspekt globalizacije

7.2. Migracije

Jedan od aspekata globalizacije unutar demografskog proučavanja ovog procesa su i migracije. One su ugrađene u šire socijalne, ekonomske i političke procese, i zato su sastavni dio globalizacije. Iako je pojedincima migracija posljedica osobne odluke, opcija migracija je socijalno proizvedena. Kako inače objasniti zašto neke izrazito siromašne države, s visokim demografskim rastom, nisu iskusile masovne vanjske migracije (MESIĆ, 2002).

Stare kolonijalne veze poticale su npr. alžirske emigrante da se nastane u Francuskoj, dok su oni iz indijskog potkontinenta odlazili u V. Britaniju. Preobrazba transnacionalnih ekonomskih prostora vezanih uz američke kompanije u inozemstvu, kao i vojna prisutnost u Vijetnamu, Filipinima, Salvadoru, pridonijeli su emigriranju stanovništva iz tih država u SAD. Osim takvih kolonijalnih emigracija, globalizacija je dovela i do legalnih i ilegalnih emigracija iz država emigracije u države imigracije. Mnoge zemlje npr. juga Europe postale su tranzitne zemlje (Italija, Grčka, Malta). Siromaštvo i nezaposlenost, kao i ratni sukobi najveći su, ali ne i jedini uzroci migracija (RAVLIĆ, 2006)

Procjenjuje se da danas izvan mjesta svog rođenja živi oko 258 milijuna ljudi, što je u odnosu na 2000. g. povećanje od 49 %. Godine 2017. oko tri četvrtine (74 %) svih međunarodnih migranata bili su u radnoj dobi (između 20 i 64 godine), u usporedbi s 57 % svjetske populacije. S obzirom da međunarodni migranti sačinjavaju veći udio ljudi radne dobi uspoređeno s ukupnom populacijom, neto priljev migranata smanjuje omjer ovisnosti tj. broj djece i drugih osoba u usporedbi s onima u radnoj dobi. U Africi, Aziji i Latinskoj Americi te Karibima neto utjecaj migracija na populacijski rast je negativan u većini država, ali tipično mali u odnosu na druge populacijske promjene. U nekim malim zemljama u razvoju međutim, negativni utjecaj vanjskih migracija na veličinu populacije može biti značajan, naročito među odraslima u radnoj dobi.

Danas smo opet svjedoci uvođenja zaštitnih mjera protiv useljavanja ljudi (posebno u EU i SAD), shvaćajući ga kao prijetnju. Svaka država nastoji primjeniti *NIMBY doktrinu* (*Not in my backyard*) tj. „Ne u mojem dvorištu“, a teritorijalna koncepcija migracijske opasnosti zamijenila je pozivanje na načela, naročito na području ljudskih prava. Prvenstveno je primjetna kriminalizacija imigracije uz koju se sve više upotrebljava izraz ilegalni imigranti, a u to su uključeni i tražitelji azila. Granice se smatraju frontama pa se militariziraju. Na Gibraltarskom prolazu, Integrirani sustav vanjskog nadzora, primjenjuju se sofisticirane tehnike pomorskog nadzora, a u tjesnacu Torres, Australija primjenjuje sličan sustav prema stanovnicima otoka Duan. U SAD operacija *Gate-keepers*, koja se počela primjenjivati 1994., dovela je do razmještanja 11 tisuća patrola duž granice s Meksikom i do postavljanja infrastrukture koja je bez presedana za mirnodopsko razdoblje. Australija je 2001. g. započela s „paciifičkim rješenjem“ kupivši u državi Nauru pravo da ondje smjesti logore kojima upravlja Međunarodna organizacija za migrante (RAVLIĆ, 2006).

7.2.1. Trendovi u migracijama²¹

Godine 2017. države s visokim prihodom bile su domaćini gotovo 165 mil. od ukupnog broja međunarodnih migranata širom svijeta. Također, najveći rast u svjetskoj populaciji međunarodnih migranata uzrokovan je kretanjima prema državama s visokom prihodom, koje udomiavaju 65 mil. od 85 mil. migranata uključenih u kretanja od 2000. g. Broj međunarodnih migranata uključuje i 26 mil. izbjeglica i tražitelja azila što je oko 10 % od ukupnog broja. Dakle, iako većina svjetskih međunarodnih migranata živi u državama s visokim prihodom, države s niskim i srednjim prihodom udomiavaju gotovo 22 mil. ili 84 % svih izbjeglica i tražitelja azila.

Od ostalih podataka treba istaknuti da je zabilježen porast u svjetskoj prosječnoj dobi migranata sa 38 (u 2000.g.) na 39,2 godine u 2017.g. Ipak u nekim regijama, kao što su Azija, Oceanija i naročito Latinska Amerika i Karibi, srednja dob migranata opala je za oko 3 godine.

Tab. 13. Međunarodni migranti u svijetu, kretanje broja od 1970.–2015.g. (u mil.)

Godina	Broj migranata	% migranata u svjetskoj populaciji
1970.	84.460,125	2,3
1975.	90.368,010	2,2
1980.	101.983,149	2,3
1985.	113.206,691	2,3
1990.	152.563,212	2,9
1995.	160.801,752	2,8
2000.	172.703,309	2,8
2005.	191.269,100	2,8
2010.	221.714,243	3,2
2015.	243.700,236	3,3

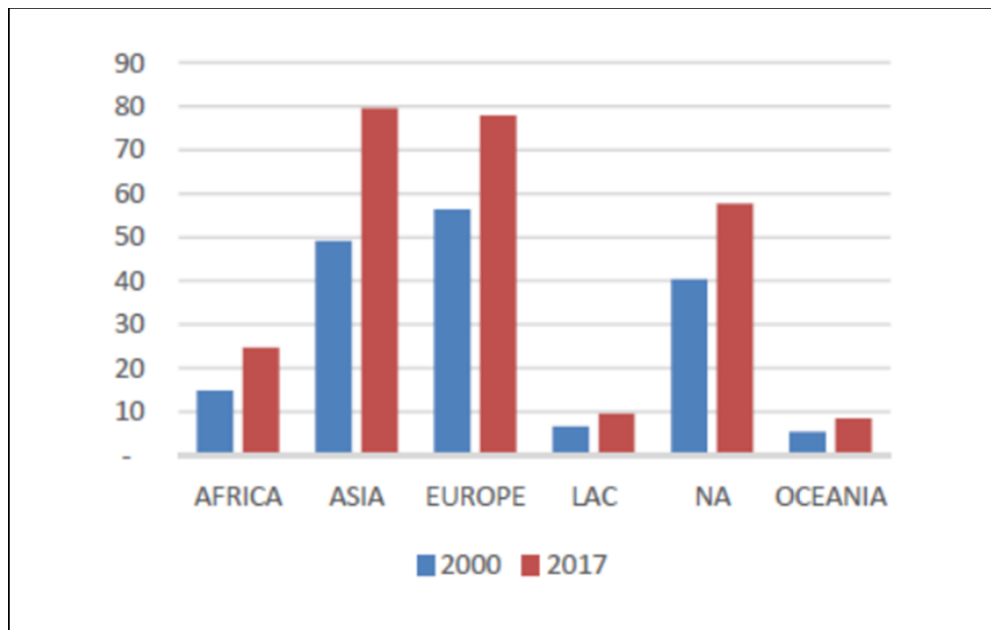
Izvor: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en_chapter2.pdf

Kada se analizira spol, oko 48,4 % migranata 2017.g. bile su žene. Žene su kao migranti postale čak i brojnije od muškaraca u svim svjetskim regijama osim u Africi i Aziji. U nekim zemljama Azije muški migranti brojniji su od ženskih u odnosu 3 : 1. Godine 2017. 2/3 međunarodnih migranata živjelo je u samo 22 države, a polovica svih njih u samo 10 država. Najveći broj međunarodnih migranata (49,8 mil. ili 19 % od ukupnog svjetskog broja) prebitava u SAD-u, a zatim u S. Arabiji, Njemačkoj i Rusiji (oko 12 mil. u svakoj od navedenih država) a slijedi ih Ujedinjeno Kraljevstvo (s približno 9 mil.).

Svaki 6-i od 10 međunarodnih migranata prebiva u Aziji ili Europi (odnosno 80 i 78 mil.). Slijede ih Sjeverna Amerika (58 mil. migranata), Afrika (25 mil.), Latinska Amerika i Karibi (9,5 mil.) te Oceanija (8,4 mil.). Ovi migracijski uzorci konzistentni su sa rastom u periodu 2000 – 2017., kada je Azija u ukupan broj nadodala novih 30 mil. migranata, slijedila ju je Europa s 22 mil. novih migranata, te Sj. Amerika sa 17 mil. i Afrika sa 10 mil. U većini europskih država, Sj. Americi i Oceaniji, 2017.g. međunarodni migranti čine više od 10 % ukupne populacije. Iste godine Azija i Europa bile su područja porijekla najvećeg broja međunarodnih migranata – 106 mil. odn. 61. mil. Slijedile su ih Lat. Amerika i Karibi sa 38 mil. te Afrika sa 36 mil. Između 2000. i 2017. g. bilo je razdoblje s najvećim relativnim porastom broja međunarodnih migranata kojima je porijeklo bila Afrika (+68 %), a slijedila je Azija (+ 62 %), Latinska Amerika i Karibi (+52 %) te Oceanija (+51 %).

²¹www.un.org/development/desa/publications/international-migration-report-2017.html

Indija ima najveći broj osoba rođenih u zemlji koji trenutno žive izvan njenih granica. Broj osoba rođenih u Indiji, a koji borave izvan nje broji u 2017.g. 17. mil. što je više čak i od Meksika – 13 mil. Meksikanaca koji su rođeni u toj zemlji živi danas izvan nje. Rusija, Kina, Bangladeš, Sirija, Pakistan i Ukrajina također imaju velike migrantske populacije koje žive u inozemstvu, a kreću se od 6-11 mil. za svaku od navedenih.

Sl. 14. Međunarodni migranti, prema prostoru (regiji) porijekla od 2000-2017., u mil.

Izvor: UN DESA, 2015a, www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates15.shtml

Jedan od rijetkih pokušaja određivanja globalizacije migracija u njezinoj višeznačnosti učinio je Papastergiadis. Prema njemu taj proces ima sljedeća obilježja:

- umnožavanje migracijskih kretanja;
- diferencijacija ekonomskih, socijalnih i kulturnih zaleđa migranata;
- ubrzavanje migracijskih obrazaca;
- rast broja migranata;
- feminizacija migracija;
- deteritorijalizacija kulturnih zajednica te višestruki lojaliteti dijaspora.

Radi se o procesima čiji kombinirani učinci izazivaju daljnje širenje međunarodnih (globalnih) migracija. One se (više) ne mogu zaustaviti ni ekonomskim niti političkim mjerama. Globalizacija vodi »turbulentnim tokovima« ljudi s obrascima kretanja koji će se sudarati i križati s ekonomskim zahtjevima i migracijskim politikama (Papastergiadis, 2000 u MESIĆ, 2002).

Tri ključna činitelja vezana uz globalizaciju svjetske ekonomije pridonose, kako tvrdi Saskia Sassen, rastu međunarodnih migracija kao globalnog procesa:

- 1) nejednake razine razvitka između područja odlaska i primitka migranata;
- 2) rastuća internacionalizacija svih razvijenih gospodarstava i
- 3) glavne promjene u organizaciji ekonomija i tržišta rada u naprednim gospodarstvima, koje su stvorile višestruke mogućnosti za inkorporaciju imigranata (Sassen, 2001, u MESIĆ, 2002).

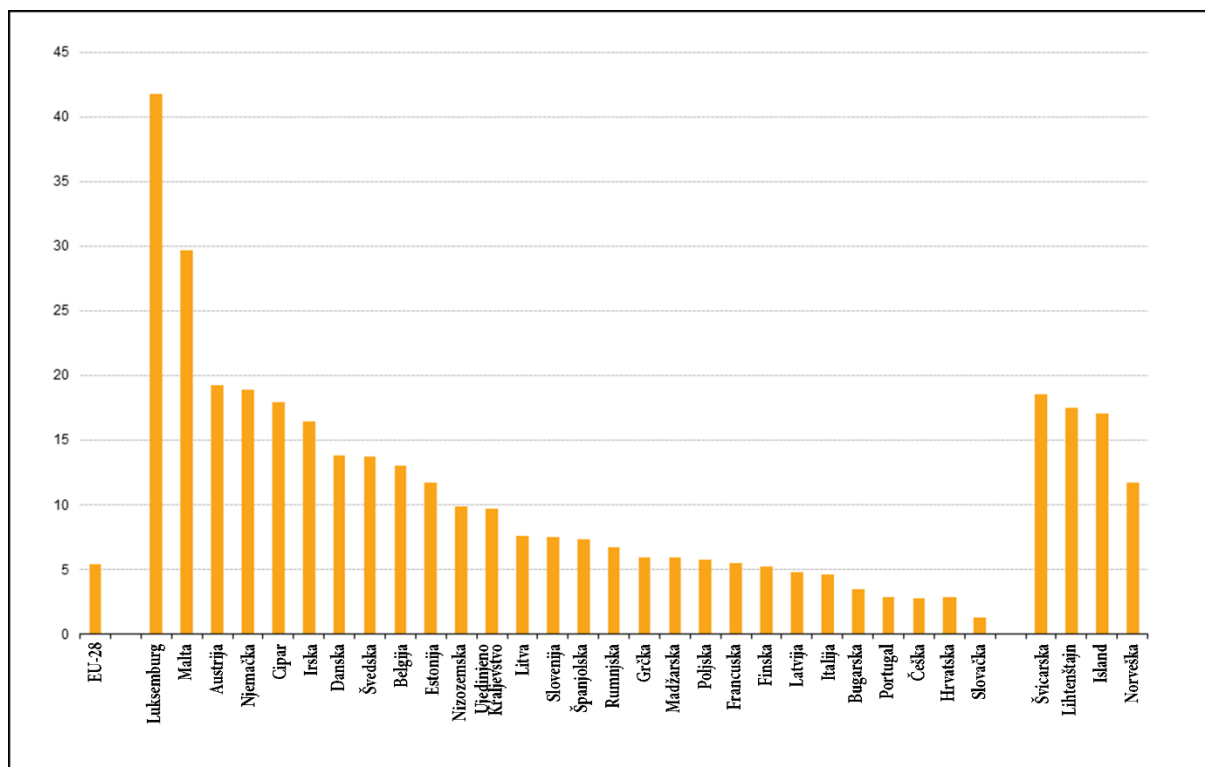
7.2.2. Migracijski tokovi u EU²²

Očito je da je globalizacija povezana s naglo rastućom pokretljivošću ljudi preko državnih granica. Cijelo razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata, i osobito zadnja desetljeća prošloga stoljeća, označeno je masovnim migracijama svih vrsta: privremenim i trajnim; radnim i izbjegličkim; pojedinačnim i obiteljskim; nekvalificiranih radnika i stručnjaka. One su dovele do procesa naseljavanja u gotovo svim razvijenim zemljama, ali i u dijelovima manje razvijenih svjetskih regija. Stanovništvo je postalo heterogenije i kulturno raznovrsnije. Kulturne razlike idu usporedno sa socijalnom marginalizacijom deprivilegiranih etničkih manjina. Dvije su, naime, stvari nove u međunarodnim migracijama. To je njihovo istodobno premreživanje tj. povezivanje najudaljenijih regija svijeta, i s tim povezana etnokulturna različitost migranata. Brzina kojom su se pojavile nove etničke manjine prenerazila je političare i potkopala zakone i prakse koji se tiču integracije i državljanstva (Castles i Davidson, 2000 u MESIĆ, 2002).

Na migraciju u europske države, prvenstveno one koje su članice EU utječe kombinacija gospodarskih, okolišnih, političkih i društvenih čimbenika - u državi podrijetla migranta (čimbenik poticanja) ili u državi odredišta (čimbenik privlačenja). Povijesno se smatra da su relativno gospodarsko blagostanje i politička stabilnost EU-a imali znatni učinak privlačenja na useljenike. U odredišnim zemljama međunarodne migracije mogu se upotrebljavati kao alat za uklanjanje određenih nedostataka na tržištu rada. Međutim, samim migracijama gotovo sigurno se neće obrnuti postojeći trend starenja stanovništva koji postoji u mnogim dijelovima EU-a. U 2015. u neku od 28 država članica EU-a uselilo je ukupno 4,7 milijuna osoba, a registrirano je i najmanje 2,8 milijuna iseljenika iz država članica EU-a. Ovim ukupnim podacima nisu obuhvaćeni migracijski tokovi u EU/iz EU-a u cjelini jer oni uključuju i tokove među državama članicama EU-a. Od tih 4,7 milijuna useljenika tijekom 2015. otprilike 2,4 milijuna bilo je državljana zemalja koje nisu članice EU-a, 1,4 milijuna državljana neke druge države članice EU-a, otprilike 860 tisuća osoba koje su migrirale u državu članicu EU-a čije državljanstvo imaju (na primjer, državljani koji se vraćaju ili državljani rođeni u inozemstvu) i otprilike 19 tisuća osoba bez državljanstva.

Njemačka je 2015. prijavila najveći broj useljenika (1.543,8 mil), a za njom slijede Ujedinjeno Kraljevstvo (631,5 tisuća), Francuska (363,9 tisuća), Španjolska (342.1 tisuća) i Italija (280,1 tisuća). Njemačka je 2015. prijavila najveći broj iseljenika (347,2 tisuće), a slijedile su je Španjolska (343,9 tisuća), Ujedinjeno Kraljevstvo (299,2 tisuće), Francuska (298 tisuća) i Poljska (258,8 tisuća). U ukupno 17 država članica u 2015. zabilježeno je više useljavanja nego iseljavanja, ali u Bugarskoj, Irskoj, Grčkoj, Španjolskoj, Hrvatskoj, Cipru, Poljskoj, Portugalu, Rumunjskoj, Latviji i Litvi broj iseljenika bio je veći od broja useljenika. U odnosu na veličinu rezidentnog stanovništva u Luksemburgu su 2015. zabilježene najviše stope useljavanja (42 useljenika na 1.000 osoba), a slijede Malta (30 useljenika na 1.000 osoba), Austrija i Njemačka (obje sa 19 useljenika na 1.000 osoba). Najviše stope iseljavanja zabilježene su 2015. u Luksemburgu (22 iseljenika na 1.000 osoba), Cipru (20 iseljenika na 1.000 osoba) i Malti (20 iseljenika na 1.000 osoba).

²²http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics/hr

Sl.15. Useljenici u EU (na 1.000 st.), 2015.g.

Izvor: Eurostat, www.ec.eu

Najveći relativni udio useljenika s državljanstvom, odnosno useljenika koji imaju državljanstvo države članice EU-a u koju migriraju, zabilježen je 2015. u Rumunjskoj (87 % svih useljenika), Litvi (83 %), Mađarskoj (56 %), Hrvatskoj (55 %), Latviji (52 %), Estoniji (52 %) i Portugalu (50 %). Jedino su te države članice EU-a prijavile da je useljavanje osoba s državljanstvom te iste države činilo više od polovine ukupnog broja useljenika. S druge strane, Luksemburg, Njemačka i Austrija prijavili su relativno nizak udio jer je 2015. useljavanje državljanina tih država činilo samo 5 ili 6 % ukupnog useljavanja.

Istraživanja o useljenicima sa stranim podrijetlom često se temelje na podacima o državljanstvu. Međutim, s obzirom na to da osoba tijekom života može promijeniti državljanstvo, korisno je analizirati podatke i prema državi rođenja. Relativni udio useljenika koji useljavaju u državu u kojoj su rođeni u ukupnom broju useljenika bio je najviši u Litvi (74 % svih useljenika), zatim u Rumunjskoj (66 %) i Poljskoj (50 %). S druge strane, Italija, Španjolska, Luksemburg, Austrija i Njemačka prijavili su relativno nizak udio useljenika koji useljavaju u zemlju u kojoj su rođeni, manje od 10 % ukupnog useljavanja 2015. Tijekom 2015. u skupinu država EU-28 uselilo je 2,7 milijuna osoba iz država koje nisu članice EU-a.

Tab. 14. Imigranti u državama EU, prema državljanstvu, 2015.g.

	Ukupno imigranti	Državljeni EU		Ne-državljeni - građani drugih EU članica		Ne-državljeni - građani drugih država ne-EU članica	
	U tis.	U tis.	%	U tis.	%	U tis.	%
Belgija	146.6	17.9	12,2	61.8	42,2	65.8	44,9
Bugarska	25.2	10.7	42,5	1.4	5,7	12.9	50,9
Češka	29.6	4.5	15,1	14.5	49,0	10.6	35,9
Danska	78,5	19.8	25,2	24.9	31,8	32.3	41,1
Njemačka	1.543,8	87.4	5,7	460.1	29,8	967.5	62,7
Estonija	15.4	8.0	52,2	3.2	20,7	3.7	23,7
Irska	76.9	18.8	24,4	26.4	34,3	31.7	41,3
Grčka	64.4	30.5	47,3	16.5	25,6	17.5	27,1
Španjolska	342,1	52.1	15,2	106.2	31,0	183.7	53,7
Francuska	363.9	131.2	36,0	84.2	23,1	148.5	40,8
Hrvatska	11.7	6.5	55,4	2.2	18,7	3.0	25,8
Italija	280.1	30.1	10,7	63.5	22,7	185.5	66,6
Cipar	15.2	3.2	20,8	6.1	40,2	5.9	39,0
Latvija	9.5	5.0	52,5	0.7	7,0	3.8	40,0
Litva	22.1	18.4	83,1	0.8	3,7	2.9	13,2
Luksemburg	23.8	1.2	5,0	15,4	69,0	6.1	25,8
Mađarska	58.3	32.6	55,8	10.5	18,1	15.2	26,1
Malta	12.8	1.6	12,8	5.6	43,3	5.6	44,0
Nizozemska	166.9	39.2	23,5	60.1	36,0	61.4	36,8
Austrija	166.3	9.4	5,7	58.8	41,4	86,5	52,0
Poljska	218.1	84.8	38,9	29.4	13,5	103.9	47,6
Portugal	29.9	14.9	50,0	6.4	21,2	8.6	26,7
Rumunjska	132.8	115.5	87,0	8.2	6,2	9.0	6,5
Slovenija	15.4	2.8	17,9	2.8	17,9	9.9	64,2
Slovačka	7.0	3.2	46,1	3.1	44,4	0.7	9,5
Finska	28.7	7.3	25,5	7.6	26,5	13.1	45,6
Švedska	134.2	20.4	15,2	29.8	22,2	78.2	58,2
U.Kraljevstvo	631.5	83.6	13,2	269.2	42,6	278.6	44,1

Izvor: Eurostat, www.ec.eu

Na temelju analize prema prethodnom boravištu može se zaključiti da je Luksemburg prijavio najveći udio useljenika iz druge države članice EU-a (91 % njegova ukupnog broja useljenika 2015.), a zatim Slovačka (80 %) i Rumunjska (71 %). Relativno niske udjele prijavile su Italija (26 % svih useljenika), te Bugarska, Slovenija i Švedska (sve 28 %). Kada je riječ o podjeli useljenika u države članice EU-a prema spolu, 2015. zabilježeno je nešto više muškaraca nego žena (56 % u usporedbi s 44 %). Njemačka je prijavila najveći udio useljenih muškaraca (63 %) od svih država članica, dok je najveći udio useljenica zabilježen u Cipru (57 %). Useljenici u države članice EU-a bili su 2015. u prosjeku puno mlađi od stanovništva koje već boravi u njihovoj državi odredišta. Medijan dobi cjelokupnog stanovništva skupine država EU-28, 1.1.2016. bio je 42,6 godina. S druge strane, 2015. medijan dobi useljenika u skupinu država EU-28 bio je 27,5 godina.

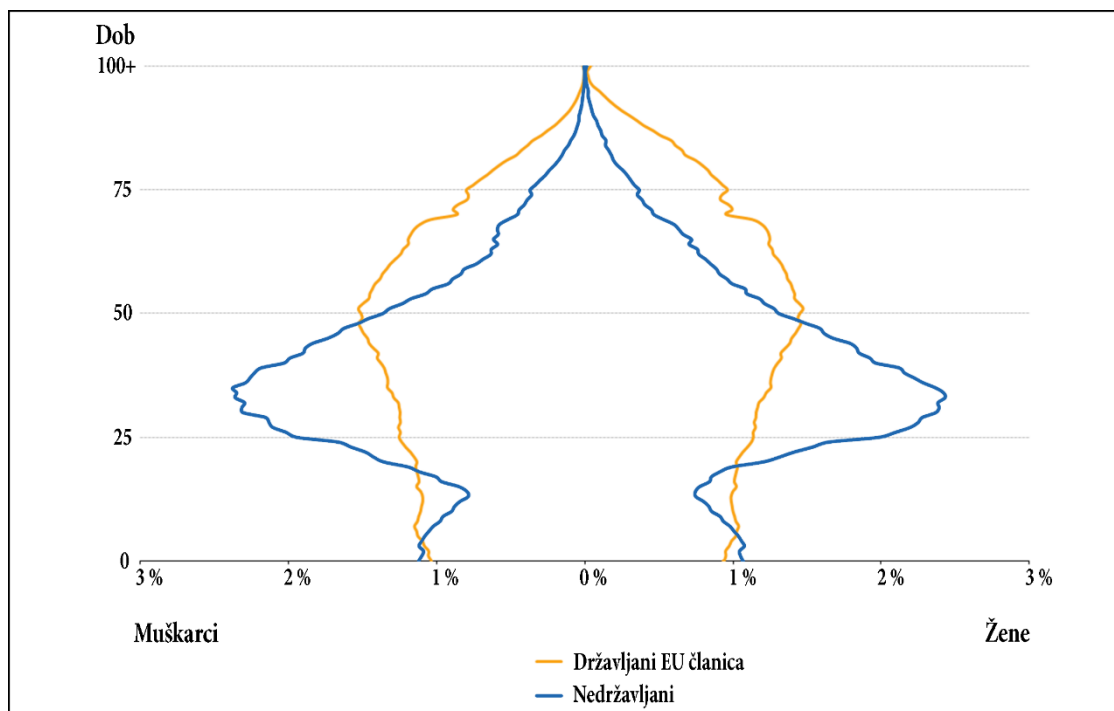
7.2.3. Migranti

U državama članicama EU, 1. 1.2016. živjelo je 35,1 milijun osoba rođenih izvan skupine država EU-28, a 19,3 milijuna osoba boravilo je u državi članici EU-a u kojoj nisu rođeni. Broj osoba rođenih u drugim državama članicama EU bio je veći od broja osoba rođenih izvan skupine država EU-28 jedino u Mađarskoj, Irskoj, Luksemburgu, Slovačkoj i Cipru.

U skupini država EU-28, 1. 1. 2016. živjelo je 20,7 milijuna državljana zemalja koje nisu članice EU-a, a broj osoba rođenih izvan EU koje žive u skupini država EU-28 bio je 34,3 milijuna. Osoba koje borave u državi članici EU, a imaju državljanstvo zemlje koja nije članica EU, bilo je 1. 1.2016. ukupno 20,7 milijuna, odnosno 4,1 % stanovništva skupine država EU-28. U apsolutnim vrijednostima, najveći broj stranih državljana koji su živjeli u državama članicama EU 1. siječnja 2016. zabilježen je u Njemačkoj (8,7 milijuna osoba), Ujedinjenom Kraljevstvu (5,6 milijuna), Italiji (5,0 milijuna), Španjolskoj (4,4 milijuna) i Francuskoj (4,4 milijuna). Strani državljani u tih pet država članica zajedno su činili 76 % ukupnog broja stranih državljana koji žive u svim državama članicama EU, a tih istih pet država članica imalo je udio od 63 % u stanovništvu skupine zemalja EU-28. U relativnom smislu, država članica EU s najvećim udjelom stranih državljana bio je Luksemburg, u kojem su strani državljani činili 47 % ukupnog stanovništva. Visok udio stranih državljana (10 % ili više rezidentnog stanovništva) zabilježen je i u Cipru, Estoniji, Latviji, Austriji, Irskoj, Belgiji i Njemačkoj.

U većini država članica EU većina stranih državljana bili su državljani zemalja koje nisu članice EU-a. Suprotna situacija zabilježena je samo u Belgiji, Irskoj, Cipru, Luksemburgu, Mađarskoj, Malti, Nizozemskoj, Slovačkoj i Ujedinjenom Kraljevstvu. U Latviji i Estoniji udio državljana iz zemalja koje nisu članice posebno je visok zbog velikog broja priznatih stanovnika bez državljanstva (uglavnom državljana bivšeg Sovjetskog Saveza, koji u tim zemljama imaju prebivalište, ali nisu stekli nijedno drugo državljanstvo.). U svim državama članicama EU osim Češke, Estonije, Latvije i Luksemburga broj osoba rođenih u zemlji koja nije članica EU bio je veći od broja osoba koje imaju državljanstvo zemlje koja nije članica EU.

Rumunjski, poljski, talijanski, portugalski i britanski državljani činili su pet najvećih skupina državljana EU koji žive u drugim državama članicama EU 2016. Analiza dobne strukture stanovništva pokazuje da je za skupinu država EU-28 u cjelini, strano stanovništvo bilo mlađe od domaćeg stanovništva. Na temelju podjele stranaca prema dobi može se zaključiti da je udio relativno mladih odraslih osoba radne dobi kod stranih državljana viši od tog istog udjela kod domaćeg stanovništva. Medijan dobi državljana skupine država EU-28 bio je 1.1.2016. 44 godine, a medijan dobi stranih državljana koji žive u EU 36 godina.

Sl.16. Dobna struktura domaće i doseljene populacije u EU-28, stanje 1.1.2016.

7.3. Svjetska urbanizacija

Danas 55 % svjetske populacije živi u urbanim područjima, a očekivani postotak do 2050. g. je 68 %. Projekcije pokazuju da urbanizacija, postupan prijelaz u preseljenju iz ruralna u urbana područja, u kombinaciji sa sveukupnim rastom svjetske populacije, može dodati novih 2,5 mlrd. stanovnika urbanim područjima do 2050.g. Od toga se približno 90 % porasta očekuje u Aziji i Africi (prema novim podacima UN-a).

The 2018 Revision of World Urbanization Prospects koju je napravilo tijelo UN-ovog Odjela za ekonomiju i društvena pitanja (UN DESA) bilježi da će budući rast svjetske urbane populacije biti koncentriran u svega nekoliko država. Indija, Kina i Nigerija zajedno će imati 35 % projiciranog rasta svjetskog urbane populacije između 2018. i 2050.g. Predviđa se da će do 2050. g. Indija imati 416 mil. stanovnika u urbanim područjima, Kina 255 mil., a Nigerija 189 mil. Urbani rast populacije u svijetu skočio je ubrzano sa 751 mil. 1950. na 4,2 mlrd. u 2018. g. Azija, unatoč relativno nižoj urbanizaciji, dom je 54 % urbane populacije svijeta, a slijede ju Europa i Afrika sa 13 % svaka.

Najurbaniziranije svjetske regije (2018. g.) su Sj. Amerika (82 % st. živi u urbanim područjima), Latinska Amerika i Karibi (81 %), Europa (74 %) i Oceanija (68 %). Stupanj urbanizacije Azije je danas oko 50 %, dok Afrika naprotiv ostaje ugl. ruralna (43 % st. živi u urbanim područjima). Neki gradovi zabilježili su i pad broja stanovnika u proteklim godinama. Većina njih locirana je u državama Europe i Azije sa niskom stopom fertiliteta, u kojima ukupan broj stanovnika stagnira ili opada. Ekonomski pad i prirodne katastrofe također su pridonijeli gubitku stanovnika u nekim gradovima.

Neki gradovi u Japanu i J. Koreji (npr. Nagasaki i Busan) također su između 2000. i 2018. g. zabilježili pad stanovnika, kao i neke države Ist. Europe (poput Poljske, Rusije, Rumunjske, Ukrajine). Ujedno niski stope fertiliteta doprinijele su padu stanovnika u tim gradovima. Globalno, manji broj gradova imat će pad populacije do 2030. g. u usporedbi s onim što su imali tijekom protekla 2 desetljeća.

Ruralna populacija svijeta sporo raste od 1950. i predviđa se da će doživjeti svoj vrhunac kroz nekoliko godina. Globalna ruralna populacija sada se kreće oko 3,4 mlrd. te se očekuje da će polako

rasti, a onda se smanjiti na 3,1 mlrd do 2050.g. Najveći broj ruralnog stanovništva živi u Africi i Aziji (gotovo 90 % ruralne svjetske ruralne populacije), dok prema državama najveću ruralnu populaciju ima Indija (893 mil.) odn. Kina (578 mil.).

Imati u vidu trendove u urbanizaciji koji će se odvijati u nadolazećim godinama, ključno je za implementaciju Agende za održivi razvoj 2030. koja daje novi okvir za urbani razvoj. Kako se svijet nastavlja urbanizirati, održivi razvoj ovisi uvelike o uspjehu upravljanja urbanim razvojem, posebno u državama niskog i srednjeg prihoda gdje će promjene u urbanizaciji i biti najbrže. Mnoge će se države naći pred izazovima kako zadovoljiti potrebe rastuće urbane populacije uključujući stanovanje, promet, energetska sustav, i dr. infrastrukturu, kao i zapošljavanje i osnovne usluge kao što su obrazovanje i zdravstvo. Integrirane politike za poboljšanje života, kako urbanog tako i ruralnog stanovništva su svakako potrebne, istovremeno jačajući veze između urbanih i ruralnih područja, te gradeći njihove ekonomske, društvene i okolišne veze. Kako bi se osiguralo da urbanizacija bude dobrobitna za sve, politika urbanog razvoja mora osigurati pristup infrastrukturi i socijalnim uslugama svima, fokusirajući se na potrebe siromašnih i drugih osjetljivih grupa.

7.3.1. Globalni (mega) gradovi

Godine 2016. 1,7 mlrd. stanovnika (23 % svjetske populacije) živjelo je u gradu s najmanje 1 mil.st. Do 2030.g. predviđa se da će najmanje 27 % ljudi diljem svijeta živjeti u gradovima s najmanje 1 mil. st. Između 2016. i 2030. g. predviđa se da će populacija u gradovima svih veličina rasti, a ruralna populacija lagano opadati. Dok su 2016. ruralna područja bila mjesto stanovanja 45 % svjetske populacije taj postotak će vj. pasti na 40 % do 2030. g. Dio populacije koja je živjela u megagradovima 2016. g.– 500 mil, čini 6,8 % svjetske populacije. Svi ti gradovi narast će veličinom i brojem stanovnika, pa se do 2030. očekuje da će 730 mil. st. živjeti u gradovima s preko 10 mil.st. (8,7 % na svjetskoj razini).

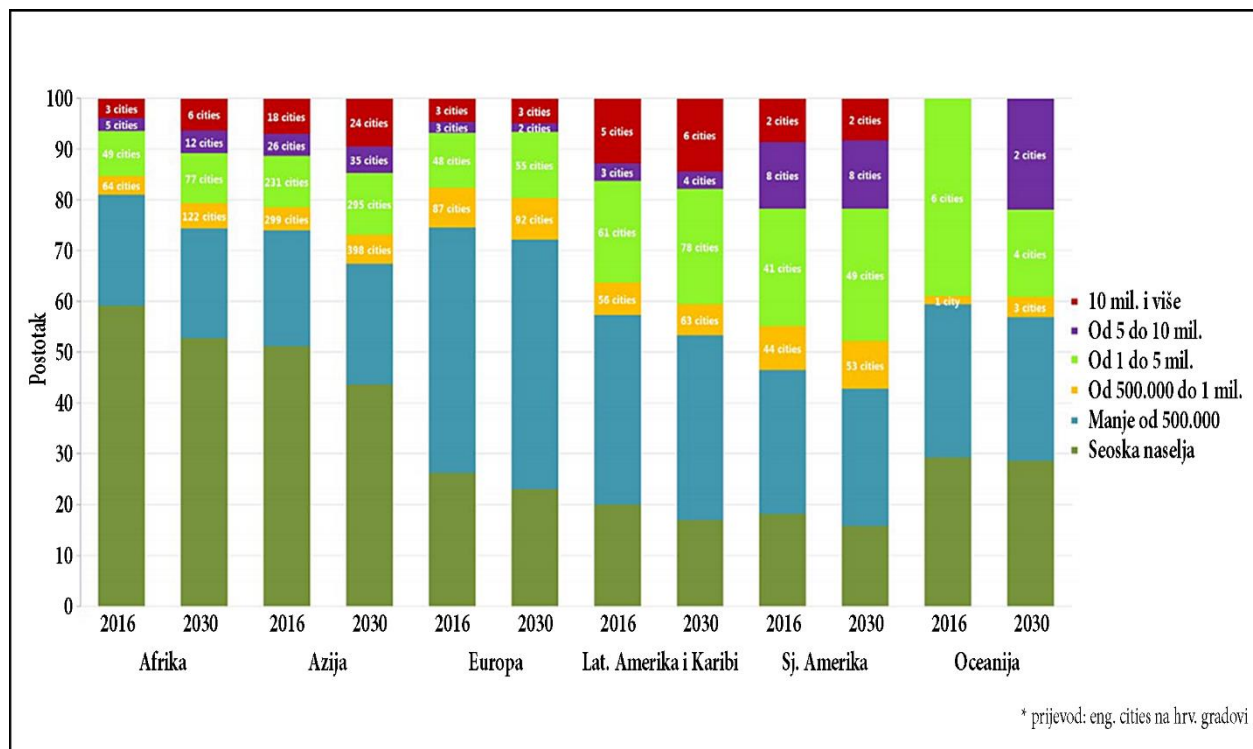
Tab. 15. Svjetska populacija prema veličini naselja, 2016. i 2030.g.

	2016.			2030.		
	Broj naselja	St. (u mil.)	% svjet. populacije	Broj naselja	St. (u mil.)	% svjet. populacije
Urbano	..	4.034	54,5	..	5.058	60,0
10 mil. i više	31	500	6,8	41	730	8,7
5-10 mil.	45	308	4,2	63	434	5,2
1-5 mil.	436	861	11,6	558	1.128	13,4
500.000 do 1 mil.	551	380	5,1	731	509	6,0
Manje od 500.000	..	1.985	26,8	..	2.257	26,8
Ruralno	..	3.371	45,5	..	3.367	40,0

Izvor: The World's Cities in 2016

Od 31 svjetskih megagradova (tj. gradova s 10 mil.st. ili više) u 2016.g., 24 su locirana u slabije razvijenim zemljama ili na „globalnom Jugu“. Navedene godine Kina je imala 6 megagradova, a Indija 5. Za 10 gradova predviđa se da će postati megagradovi između 2016. i 2030.g. i svi se nalaze u zemljama u razvoju. To su: Lahore, Hyderabad, Bogotá, Johannesburg, Bangkok, Dar es Salaam, Ahmanabad, Luanda, Ho Chi Minh City, i Chungdu. U 2016. U Sj. Americi više od polovice populacije

živjelo je u gradovima s 500.000 st. ili više, a 1 od 5 stanovnika živjeli su u gradovima s 5 mil.st. i više. Latinska Amerika i Karibi područje su s najvećim udjelom populacije u megagradovima: u 2016. od ukupne populacije 12,7 % živjelo je u 5 gradova sa 10 mil.st. i više, a do 2030.g. očekuje se da će taj udio porasti na 14,3 % (kada a 2016. g. Bogota prijeđe prag od 10 mil.st.). U Africi i Aziji iste godine više od polovice stanovništva živjelo je u ruralnim područjima, ali se taj udio smanjuje. Između 2016. i 2030. očekuje se rast broja gradova s preko 500.000 st., u Africi za 80 % i 30 % u Aziji.

Sl. 17. Raspodjela stanovništva prema veličini naselja, prema svjetskim regijama, 2016. i 2030.g.

Izvor: The World's Cities in 2016

Između 2000. i 2016.g. broj svjetskih gradova s 500.000 st. i više rastao je po prosječnoj stopi od 2,4 %. Međutim, 47 od tih gradova rasli su i dvostruko brže, s prosječnim rastom od 6 % godišnje. Od ukupnog broja, njih 6 je locirano u Africi, 40 u Aziji (čak 20 u Kini), i 1 u Sj. Americi. Među najbrže rastućim gradovima 31 (gotovo 1/3) imaju povijest brzog rasta populacije sa prosječnm stopom godišnjeg rasta preko 6 % za period od 1980-2000. Pad stanovnika u nekim gradovima dogodio se zbog prirodnih katastrofa, kao što je to bio slučaj u New Orleansu, zbog uragana Katrina 2005.g., te Sendaiju u Japanu, zbog potresa i tsunamija 2011. g. Dugotrajna ekonomska kriza s gubitkom industrije i poslova je također pridonijela padu populacije u gradovima kao što su Buffalo i Detroit. U nekim slučajevima do gubitka populacije došlo je zbog niskih stopa fertiliteta koje su pridonijele stagnaciji ili opadanju ukupne populacije u nekim državama, naročito u Europi. 55 gradova s preko 10 mil st. imali su pad populacije 2016. g.

Tokio je svjetski najveći grad odn. aglomeracija s preko 37 mil. st., a slijede ga New Delhi s 29 mil., Shanghai sa 26 mil. i Mexico City odn. São Paulo svaki s oko 22 mil. st. Danas i gradovi Kairo, Mumbai, Peking i Dhaka imaju gotovo 20 mil. st. Do 2020. g. populacija Tokija počeo će opadati dok su projekcije za Delhi daljnji rast do najmnogoljudnijeg svjetskog grada oko 2028. g. Do 2030. projekcija govori da će u svijetu biti 43 megagrada s preko 10 mil. st., najviše njih u državama u razvoju. Međutim, neki od najbrže rastućih gradova tj. aglomeracija danas imaju manje od 1 mil. st., od kojih

su mnogi iz Azije i Afrike. Dok diljem svijeta 1 od 8 stanovnika živi u megagradovima, gotovo polovica svjetske populacije živi u mnogo manjim naseljima (s manje od 500.000 st.).

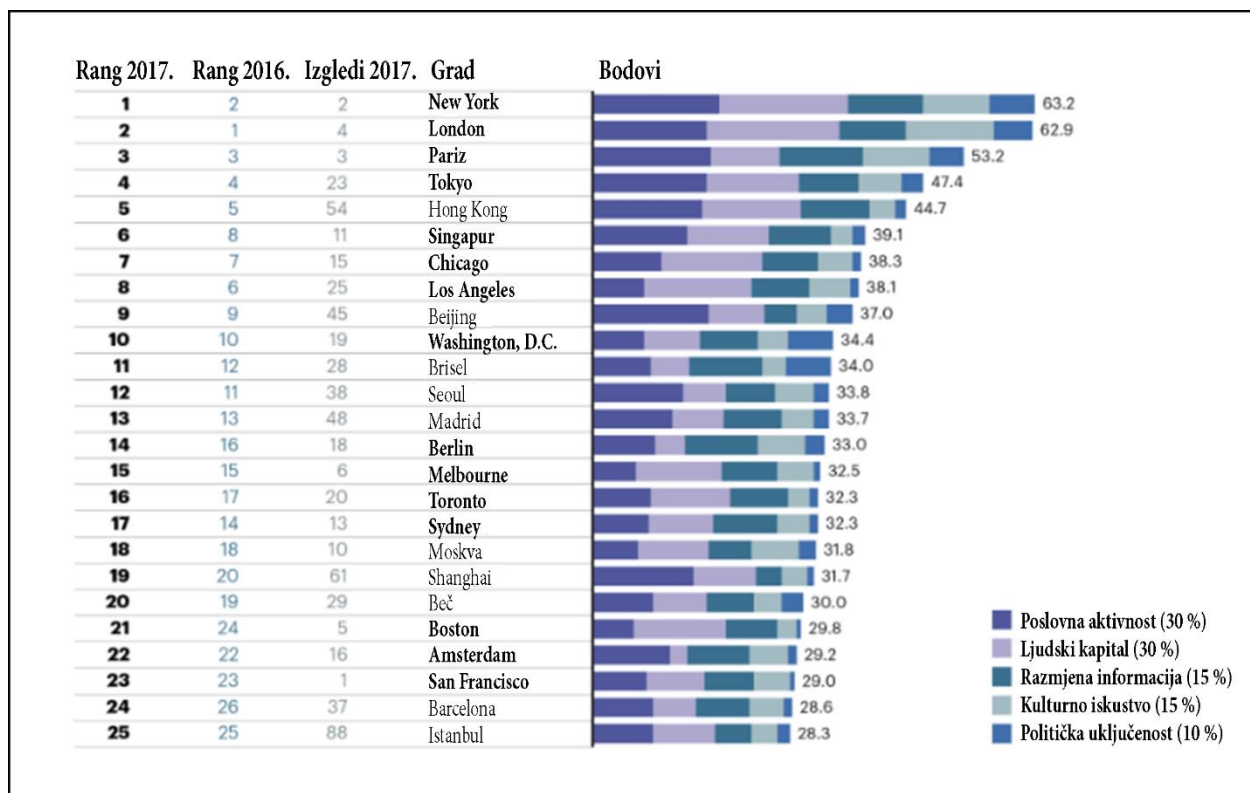
Od jednog do drugog sektora mijenjalo se i društveno okruženje, unutar iste aglomeracije, ponekad i vrlo naglo. Sirotinjska predgrađa (*squats, slums, favelas, colonials proletarias, kampong, gecekondu*) primaju najveći dio urbanog stanovništva u nerazvijenim državama. Legalizacijom stanova u predgrađima trebali bi se poboljšati uvjeti stanovanja u tim gradovima. Širi se i diskriminirajući urbanizam, dok identitet uzmiče (RAVLIĆ, 2006).

7.3.2. Metodologija indeksa globalnih gradova (*Global city index – GCI*)

Globalno integrirani gradovi usko su povezani sa ekonomskim i društvenim razvojem. Stvarajući okoliš koji privlači i zadržava vrhunske talente, poslove, ideje i kapital, globalni grad može stvoriti beneficije koje se šire izvan njegovih granica. GCI se izračunava već posljednjih 10 godina tj. od 2008. pri čemu se mjere prilagođavaju suvremenim trendovima i analiziraju gradovi, njihovo napredovanje te razvijaju uvidi kako grad može postati globalniji. A.T. Kearney²³-jev *globalni indeks* proučava listu od 84 grada na svim kontinentima, mjereći koliko su oni globalno uključeni kroz 26 mjera u 5 dimenzija: poslovna aktivnost, ljudski kapital, razmjena informacija, kulturno iskustvo i politička uključenost.

- **Poslovna aktivnost** – mjeri se udjelom sjedišta glavnih globalnih korporacija, lokacijama najboljih uslužnih tvrtki, vrijednošću gradskog tržišta kapitala, brojem međunarodnih konferencija te tokovima dobara kroz luke i aerodrome (težina mjere: 30 %).
- **Ljudski kapital** - vrednuje sposobnost grada da privuče talente bazirano na: veličini populacije rođene u inozemstvu, kvaliteti sveučilišta, brojem međunarodnih škola, brojem međunarodnih studenata, brojem rezidenata sa sveučilišnom diplomom (težina: 30 %).
- **Razmjena informacija** – proučava kako novosti i informacije cirkuliraju unutar i izvan grada, bazirano na: dostupnosti glavnih u TV kanala s vijestima, prisutnosti na internetu (uključujući broj rezultata kod pretraživanja u potrazi za gradom na glavnim jezicima), brojem međunarodnih *news* ureda, slobodi izražavanja, te udjela širokopojasnih (*broadband*) pretplatnika (težina: 15 %).
- **Kulturno iskustvo** – mjeri različite atraktivnosti poput broja glavnih sportskih događaja u kojima je grad domaćin, broj muzeja, broj umjetničko-izvođačkih događaja, različitost kulinarskih ustanova, broj međunarodnih turista te broj „prijateljskih“ gradova (težina: 15 %).
- **Politička uključenost** – procjenjuje kako grad utječe na globalni politički dijalog koji se mjeri brojem konzulata i ambasada, internacionalnih organizacija i lokalnih institucija sa internacionalnim dometom koji imaju sjedište u gradu, broj političkih konferencija u kojima je grad domaćin i sl. (težina: 10 %).

²³ <https://www.atkearney.com/>

Sl.18. Global city index za određene pokazatelje, 2017. god.

Izvor: <https://www.atkearney.com/global-cities/full-report>

7.3.3. Gradovi u nastajanju - Metodologija

The Emerging Cities Outlook ispituje 34 grada locirana u državama koje Svjetska banka klasificira kao one s niskim ili srednjim dohotkom. Mjeri kako brzo gradovi napreduju prema 10 glavnih indikatora koji će vjerojatno, tijekom vremena, utjecati na gradsku sposobnost da privlači, zadrži i generira ideje, kapital i ljude – i uzevši u obzir stupanj napretka, koliko će mu dugo trebati da dostigne vodeće gradove po GCI prema svakom od tih indikatora. Indikatori se mogu grupirati u 3 skupine.

- **Poslovna aktivnost** – analizira razvoj gradskog BDP-a, promjene u njegovoj infrastrukturi (ceste, javni prijevoz, opskrbu vodom), lakoću poslovanja u državi u kojoj se grad nalazi te percepciju transparentnosti javnog sektora.
- **Ljudski kapital** - trendovi u stabilnosti i sigurnosti, dostupnost i kvaliteta zdravstvenih usluga, jednakost prihoda, okolišna održivost.
- **Inovacije** - prvi put mjera je uključena 2018. g., a obuhvaća broj patentnih prijava *per capita*, broj novootvorenih tvrtki, izdatke za istraživanje i razvoj itd.

Poslovna aktivnost	Ljudski kapital	Razmjena informacija	Kulturno iskustvo	Politička uključenost
 New York	 New York	 Paris	 London	 Washington
Bloomberg 500 Tokyo Top 40 globalno New York, London Kapitalna tržišta New York Zračni prijevoz Hong Kong Pomorski prijevoz Shanghai ICCA konferencije Beč	Broj stranaca rođenih u gradu New York Vrhunska sveučilišta Boston Broj stanovnika sa tercijskim obrazovanjem Tokyo Broj stranih studenata Sydney Broj međunarodnih škola Istanbul	Dostupnost TV vijestima Pariz Broj informativnih agencija New York Broj pretplata na širokopolasni internet Zurich Sloboda govora Stockholm Online prisutnost New York	Muzeji Moskva Vizualne i izvođačke umjetnosti London Sportski događaji London Međunarodni putnici London Kulinarska ponuda New York Sestrinski gradovi Shanghai	Ambasade i konzulati Brisel Znanje Washington Međunarodne organizacije Ženeva Političke konferencije Brisel Lokalne institucije s globalnim dosegom New York

Sl. 19. Vodeći globalni gradovi – prema *Global city index*

Izvor: <http://www.atkearney.com.au/>

Ekonomске su promjene u središtu urbane dinamike te su glavni pokretači oblikovanja i razvoja naselja. Ekonomsku transformaciju prati brz rast urbane populacije i porast razine urbanizacije. Megagradovi imaju pozitivne i negativne značajke. Oni mogu biti vrlo produktivni i omogućiti visoku razinu kvalitete života, a stvaraju dio nacionalne proizvodnje robe i usluga koji je veći od prosječnoga. Za megagradove je uobičajeno da imaju veći bruto nacionalni proizvod po stanovniku nego njihove države. Omjer bruto nacionalnoga proizvoda po stanovniku između megagrada i njegove države može biti nekoliko puta veći u korist megagrada. Centri su inovacija i najčešće nude najbolje mogućnosti za ispunjenje čovjekovih potreba, očekivanja te ispunjen i zadovoljavajući način života. No ako se njima ne upravlja dovoljno dobro, produktivnost i kvaliteta života izloženi su negativnom djelovanju. Dakle, megagradovi mogu trpjeti posljedice i zbog sve većih problema vezanih za npr. pad kvalitete okoliša. Promjena kvalitete urbanog okoliša škodi zdravlju i blagostanju stanovništva, što dolazi do izražaja osobito kod nestašice vode, onečišćenja vode i zraka, buke, neodgovarajućem zbrinjavanju otpada, degradaciji gradskih zelenih površina, kulturnog naslijeđa itd. (STIPERSKI, FUERST-BJELIŠ, 2003).

Preporuke za daljnje čitanje:

Bergh, A., Nilsson, T. (2010): Good for Living? On the relationship between Globalization and Life Expectancy, *World Development*, vol. 38, no 9, p. 1191-1203., www.elsevier.com

Korobeynikova, L. (2014): Tolerance in the Context of Soft Globalization, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 166, p. 626 – 630., www.sciencedirect.com

Kotkin, J. (2014): Size is not the Answer: The Changing Face of the Global City, Chapman University, https://www.chapman.edu/wilkinson_files/the-changing-face-of-the-global-city.pdf

Nicolescu, R. (2015): The Influences of Globalization on Educational Environment and Adjustment of National Systems, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 180, p. 72 – 79.

Ogbonnaya, U. M. (2013): Globalization, Religious Extremism and Security Challenges in the Twenty–First Century, *Journal of Sustainable Society* Vol. 2, No. 2, 2013, p. 59-65.

Zmyslony, P. (2011): Globalization, tourism and cities: pros and cons, *Folia turistica*, <http://www.folia-turistica.pl/index.php/en/>

Ishodi učenja:

Objasniti kako i na koji način globalizacija utječe na trendove migracija u svijetu.

Razumjeti i navesti razlike u kretanju stanovništva između ruralnih i urbanih područja na globalnoj razini.

Uloga Europe odn. EU u demografskim kretanjima/trendovima u okviru globalizacije.

Navesti i razumjeti nastanke globalnih mega gradova.

Shvatiti na temelju čega se definiraju gradovi globalnog značaja i kako je to povezano s metodologijom indeksa globalnih gradova.

8. GLOBALIZACIJA I DRŽAVE U RAZVOJU

Najočitiji učinak globalizacije je povećanje nejednakosti, pri čemu možemo na općenitoj razini izdvojiti 3 skupine svjetskog stanovništva – 800 mil. ljudi koji živi višim životnim standardom, zatim 3-4 mlrd. stanovnika koji žive dobro, ali skromno, sa sporim ali realnim napretkom (Kina, Indija) i na zadnjem mjestu skupinu od oko 2 mlrd. stanovnika koji najsporije napreduju i koji žive s manje od 1 eura na dan. To potvrđuje i činjenica da su se u 30 godina svjetskog razvoja razlike između 20 % najbogatijih i 20 % najsiromašnijih više nego udvostručile. Naravno, tome treba dodati i činjenicu da postoje pojave „siromaštva“ koje ne ovise o globalizaciji: 40 mil. osoba u Africi prijete glad zbog razloga kao što su unutrašnji problemi u politici, diktature, ratovi, etnički sukobi itd. (CHARENNTENAY, 2012).

Dakle, tijekom posljednjeg desetljeća povećali su se dispariteti između država na globalnoj razini, ali i unutar samih država. Ne zna se još njihov točan razmjer, ali se zna da su im uzroci u ekonomskoj politici koja je vođena od 1980-ih. Nejednakosti koje su izračunate na temelju novčanih prihoda nisu potpune jer sve veći prelazak na novčana davanja (ne sustav socijalne raspodjele koji je omogućavao izravan pristup zdravstvu ili obrazovanju) bez općeg socijalnog pokrića drastično mijenja te podatke. U većini subsaharskih država te mnogim latinoameričkim državama razlika u pristupu vodi i plodnoj zemlji bitan je čimbenik nejednakosti. Pokazatelj ljudskog razvoja UN-a i dr. pokazatelji neovisnih ustanova omogućuju precizniji pristup stvarnoj nejednakosti koji se procjenjuje u pristupu npr. osnovnim uslugama, prikazujući u isto vrijeme razlike između muškaraca i žena. Globalni dispariteti između država računaju se usporedbom prosječnih pokazatelja kao što su BDP po stanovniku s kupovnom moći, no ti se podaci mogu staviti i u odnos s brojem stanovnika. Nejednakosti unutar svake države imale su tendenciju smanjivanja nakon 2. svj. rata sve do 1970., ali tada su se ponovo povećale (to vrijedi i za razvijene i nerazvijene). Za takva kretanja odgovorna je ekonomska politika koja se vodila. Od 1980. do 2000. g. u 19 od 20 zemalja siromaštvo se povećalo. Jedan od izuzetaka je Kina koja bilježi znatno opadanje apsolutnog broja siromašnih, iako i danas u njoj postoje velike regionalne razlike u siromaštvu (RAVLIĆ, 2009).

Činjenica je da su države globalnog „Juga“ ovisne o izvozu i pretjerano zadužene. Prema UN-ovoj Konferenciji za trgovinu i razvoj (UNCTAD) njihova izvozna struktura se promijenila u posljednja dva desetljeća. Danas oko 70 % njihova izvoza otpada na industrijske proizvode, naročito na one podrijetlom iz Azije. Prije samo 30 godina 3/4 tog izvoza otpadalo je na sirovine. Ipak, unutar tih brojki kriju se mnoge razlike (među državama i svjetskim regijama), pa tako npr. Afrika nije iskoristila procvat izvoza industrijskih proizvoda pa je njihov udio u sveukupnom izvozu u prosjeku oko 30 %. U razdoblju azijske financijske krize 1997. g. (pa do 2001. g.) dolazi do općeg pada cijena, gotovo 53 % od realne vrijednosti. Sirovine su tada faktički izgubile više od polovice kupovne moći u odnosu na

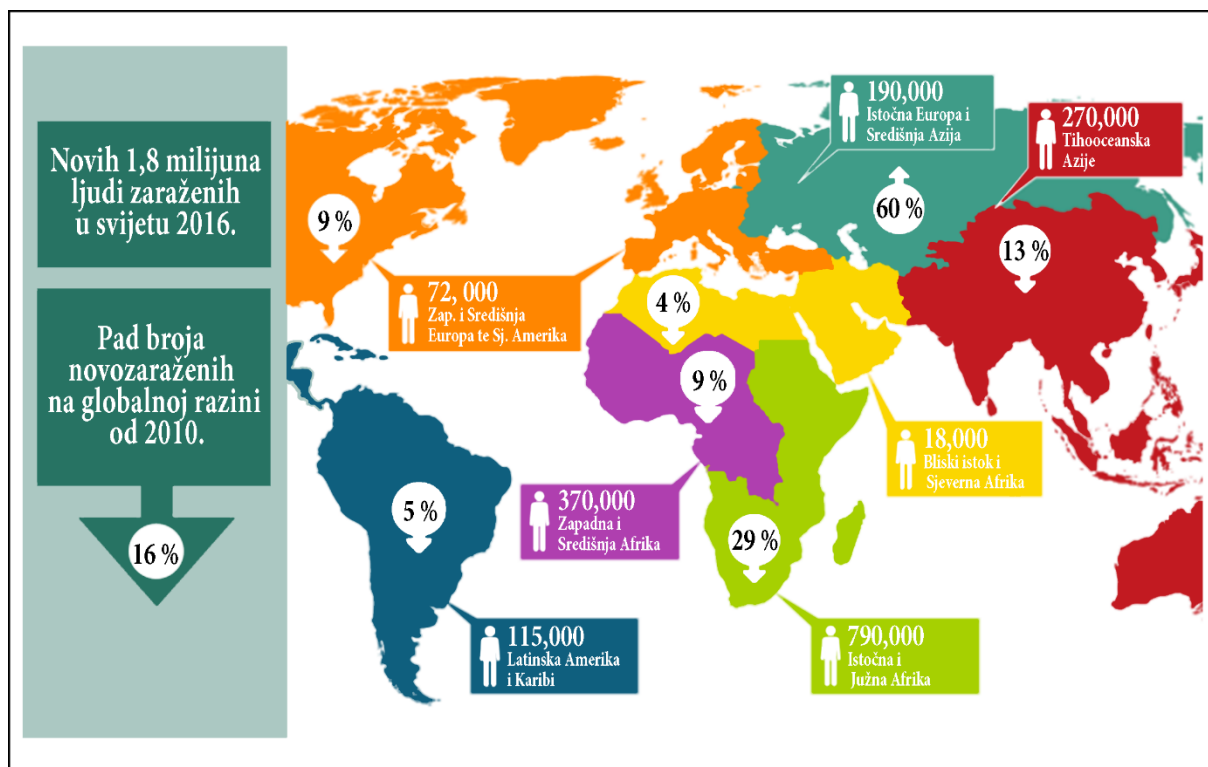
industrijske proizvode. Glavni razlog za to je zasićenost tržišta, jer suočene s rastom zaduženosti tijekom 1960-ih i 1970-ih, države Juga bile su primorane sve više izvoziti kako bi pribavile sredstva za otplatu dugova. Specijalizirajući se za 2 ili 3 osnovna proizvoda, o kojima su postale snažno ovisne, postale su jedna drugoj konkurencija što je dovelo do rušenja cijena. To je odigralo ključnu ulogu u krizi zaduženosti i omogućilo vlasnicima kapitala i TNC da uspostave hegemoniju nad svjetskom ekonomijom (RAVLIĆ, 2006).

Premda od 19. stoljeća proizvodnja u svijetu raste mnogo brže od broja stanovnika, i danas je vidljivo koliko je neznatno rast produktivnosti imao utjecaja na države poput Nigerije i Etiopije, u kojima se još uvijek nastavlja utrka između rasta stanovništva i proizvodnje hrane. Najveće probleme imaju države s niskim dohotkom čije stanovništvo ima malu stopu pismenosti i kratak životni vijek, preživljavajući s oskudnom ili nikakvom prehranom. Većina tog stanovništva radi u poljoprivredi, a zbog opće zaostalosti mali dio ima priliku zaposliti se u industriji ili ostalim nepoljoprivrednim djelatnostima. To stanovništvo čini 55 % svjetskog stanovništva i ostvaruje samo 1/5 dohotka visokorazvijenih. Dakle, nedostatak kapitala onemogućuje uvođenje novih tehnologija i poboljšanja u proizvodnji. Često jedna zapreka omogućuje drugu u začaranom krugu siromaštva. Pozitivno u svemu tome jest, da preuzimajući znanja i tehnologije razvijenih zemalja i prilagođujući ih lokalnim prilikama, države u razvoju mogu napredovati često znatno brže nego što je to mogla Engleska ili općenito Zapadna Europa u 18. ili 19. st. Problem je, međutim, što bez kvalificiranih inženjera, znanstvenika i poduzetnika nema ni napretka. Potrebno im je daljnje ulaganje u obrazovanje i zadržavanje već kvalificiranih stručnjaka koji će ponijeti napredak svojih zemalja (RAVLIĆ, 2006).

Jedan od vodećih Milenijskih ciljeva koje je u rujnu 2000. g. usvojio UN, bio je i smanjiti siromaštvo za polovicu do 2015.g. Osim navedenog cilja, ostali ciljevi odnosili su se na:

- smanjenje broja stanovnika s prihodom manjim od 1 \$ na dan i onih koji pate od gladi,
- svoj djeci omogućiti šansu da završe osnovno obrazovanje,
- ukloniti spolnu neravnotežu u osnovnom i srednjem obrazovanju,
- smanjiti za 2/3 stopu smrtnosti djece mlađe od 5 godina,
- smanjiti za 3/4 stopu smrtnosti roditelja,
- zaustaviti širenje HIV-a i side, malarije i ostalih teških bolesti,
- osigurati trajan okoliš te osjetno poboljšati život najmanje 100 mil. ljudi koji nemaju redovit pristup pitkoj vodi te poboljšati život još 100 mil. onih koji stanuju u lošim uvjetima, kao i
- uvesti svjetsko partnerstvo za razvoj.

U Africi je ova „utakmica“ već gotova. Sadašnjim ritmom Subsaharska Afrika uspjeh će ostvariti cilj o općem osnovnom školovanju tek 2106.g., a kada je riječ o gladi, siromaštvu i pristupu pitkoj vodi uopće se ne može predvidjeti datum, jer se situacija na tom području stalno pogoršava, umjesto da se poboljšava. Još više iznenađuje da Milenijski ciljevi za razvoj ne dopuštaju biranje sredstava koja se primjenjuju, a time su i zacrtani ciljevi nejasni (RAVLIĆ, 2006).

Sl. 20. Brojnovih oboljelih HIV-om od 2010-2016. godine

Izvor:<https://www.avert.org/global-hiv-and-aids-statistics>

„Hiperglobalisti, po Heldovoj interpretaciji, priznaju da globalizacija dovodi do sve veće polarizacije u društvu između „gubitnika i dobitnika“ novog ekonomskog poretka. No, prema ambicioznom neoliberalnom pogledu, ovo ipak nužno ne znači da jedni moraju izgubiti mnogo ili sve da bi drugi dobili isto toliko. Pojedini segmenti unutar država mogu i proći loše u globalnoj utakmici, ali zato svaka država ima svojih komparativnih prednosti koje će prije ili kasnije doći do izražaja u otvorenoj i fer borbi na svjetskom tržištu“ (KALUĐEROVIĆ, 2008).

Ako neka država uloži dovoljno napora u znatnija ulaganja kapitala, unaprijedi zdravstvo i obrazovanje, poboljša kvalificiranost i obuzda rast stanovništva, tada može prekinuti krug siromaštva i potaknuti ekonomski razvoj. Put k visokoj produktivnosti i dohotcima treba ostvariti tržišnom razmjenom te otvaranjem kapitalu i idejama. Znanje i informacije ključni su za gospodarski razvoj. Primjer takvih država su Hong Kong, Tajvan, Južna Koreja i druge novoindustrijalizirane zemlje koje su uspjele dostići čak i dohotke visokorazvijenih zemalja (DUJŠIN, 1998). Dakle, država ne mora biti velika da bi bila uspješna (MILETA, 1993).

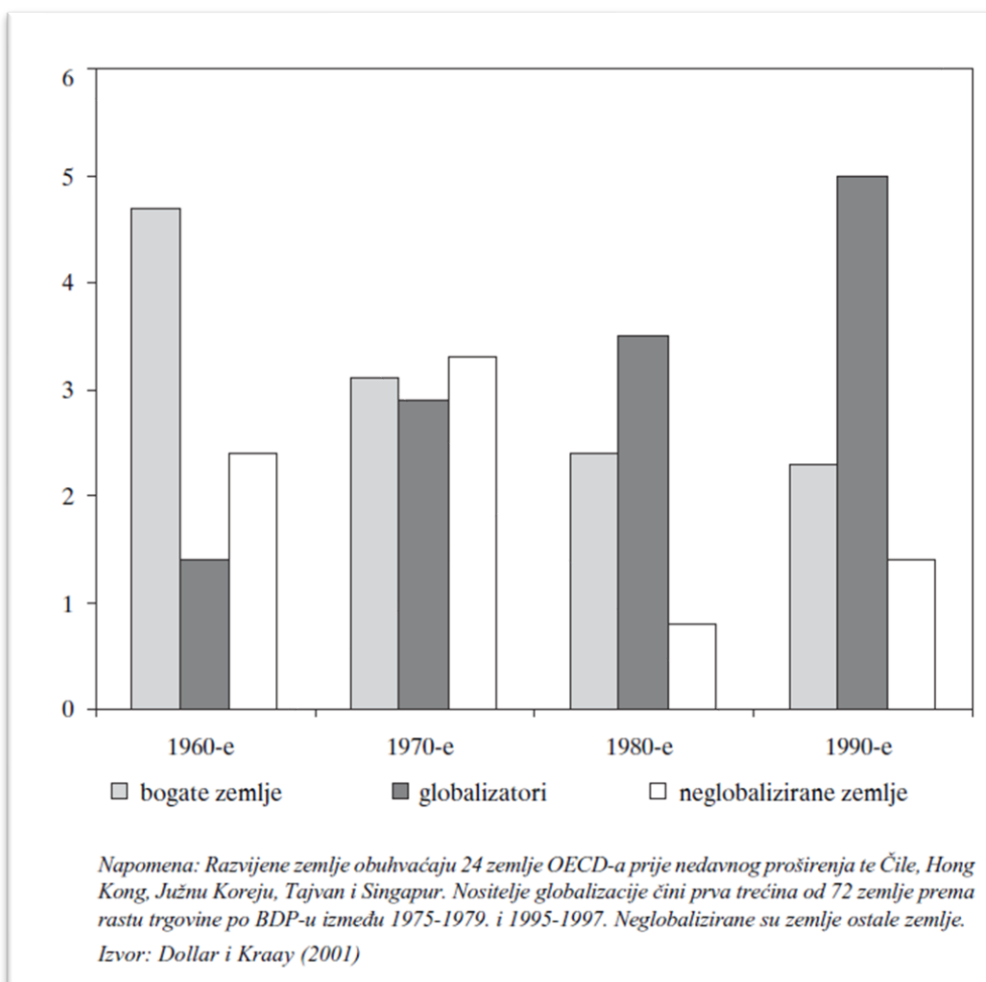
„Distribucija dohotka bila je središnja tema klasičnih ekonomista kao što su Marx i Ricardo. U većem dijelu prošlog stoljeća nejednakost nije budila veliko zanimanje ekonomista. Odnos rasta i nejednakosti postaje aktualan tek početkom 1990-ih. Utjecaj globalizacije može se promatrati na dvije razine:

1. kao nejednakost među državama,
2. kao nejednakost unutar države.

Ravallion (2000) tvrdi da se nejednakost među državama gubi. Naime, države koje su umjetno održavale visoku jednakost (bivše socijalističke zemlje) doživljavaju povećanje nejednakosti, a države s umjetno održavanom visokom nejednakošću (npr. u Latinskoj Americi) bilježe pad nejednakosti.

Empirijskim se istraživanjima pronalazi negativna veza između početne razine dohotka i rasta na globalnoj i regionalnoj razini.

Mnogi autori tvrde da globalizacija smanjuje siromaštvo. Dollar i Kraay pokazuju da je na uzorku od 80 država prosječni rast BDP-a po stanovniku jednak rastu dohotka najsiromašnijih. Budući da je dokazano kako globalizacija korelira s rastom, zaključak je da ona smanjuje siromaštvo. Smanjenje siromaštva na globalnoj razini ima nekoliko uzroka, a najvećim je dijelom posljedica smanjenja siromaštva u J i II Aziji prije azijske krize. Drugo, obrat trenda značajnog smanjenja siromaštva u II Aziji ponajprije je posljedica globalizacije, preciznije, liberalizacije financijskog računa platne bilance (Stiglitz, 2002). Treće, države koje su ostvarivale najbolje rezultate u smanjenju siromaštva, poput Kine i Indije, nisu idealni primjeri otvorenih ekonomija. Obje imaju kapitalne kontrole i nisu liberalizirale financijske račune, a Kina i Vijetnam su komunističke države. Četvrto, smanjenje siromaštva u Kini nije posljedica visokih stopa rasta kao rezultata postupnog otvaranja već demografske politike jednog djeteta. Međutim, neki autori smatraju da je smanjenje siromaštva vrlo skromno u usporedbi s ostvarenim stopama rasta. Veće smanjenje siromaštva spriječio je rast nejednakosti“ (GRGURIĆ, 2000).

Sl. 21. Prosječne stope rasta BDP-a po stanovniku, 1960-1990.-e

Izvor: preuzeto iz Grgurić, 2004.

No stanje nije idealno ni u razvijenom svijetu. Primjerice, svako peto britansko dijete odrasta u siromaštvu. Takva situacija pokreće sve više nezadovoljnika i kod razvijenih i kod nerazvijenih pa ljudi zamjeraju svojim vladama što ih se ne pita o rješavanju problema koji imaju posljedice za sve. Međutim, ni porast svijesti o potrebi povezanosti ne može se zanemariti. Geografski gledano globalizacija mijenja prostorne interakcije, procese i strukture (SELEŠI, 1997). U EU siromašne su one osobe „čija su materijalna, kulturna i socijalna sredstva toliko slaba da su isključene iz minimalno prihvatljivih uvjeta života u državi u kojoj žive“. Kada je riječ o novcu minimumom se smatra 60 % prosječnog dohotka, odn. dohotka koje stanovništvo svake nacije dijeli na dva jednaka dijela – na polovicu kojoj je dohodak viši od prosječnog i na polovicu koja se nalazi ispod tog prosjeka. Iako su siromaštvom najviše zahvaćeni nezaposleni, ni umirovljenici nisu izuzetak. Sve kasniji odlazak u mirovinu uslijed starenja radne snage postaje jedno od rješenja smanjenja tereta sustava socijalne sigurnosti. Postojeći umirovljenici imaju sve manju kupovnu moć, a takvo stanje će se još samo pogoršavati. Tu je i smanjivanje naknada za zdravstvo i nedostatak sredstava za javne bolnice te uvođenje dodatnih participacija koje je dovelo gotovo do eksplozije zdravstvenog sustava. Problem je i što se sustavi socijalne zaštite posvuda ukidaju pa svakodnevni život postaje sve nesigurniji (RAVLIĆ, 2006).

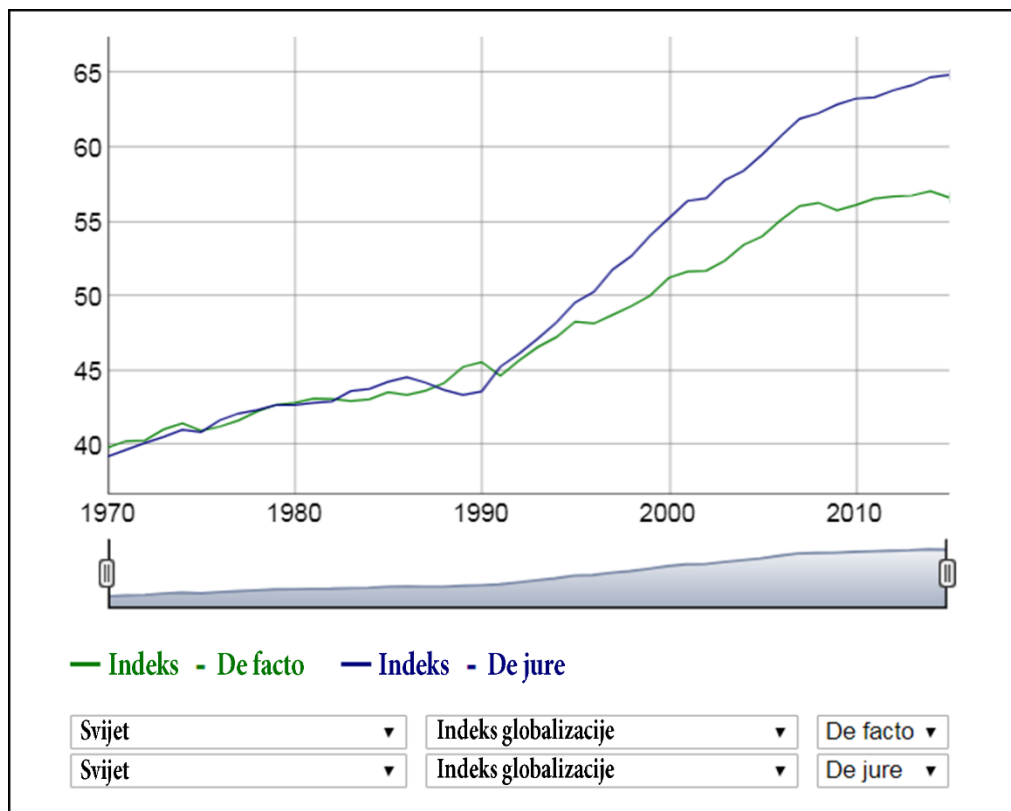
Mijenja se značenje gospodarskih djelatnosti koje dolaze pod utjecaj deagrarizacije, deindustrijalizacije, tercijarizacije i kvartarizacije. Ti procesi u različitim zemljama različito se očituju jer ovise o stupnju razvoja pojedinih zemalja. Dostupnost zdravstvene skrbi također je problematična u državama u razvoju. Uobičajene bolesti (ospice, astma, srčani problemi, rak itd.) slabije se liječe i imaju veću stopu smrtnosti te dovode do većeg hendikepa na Jugu. Sida svakog dana ubije oko 8 tis. ljudi, malarija oko 3 tis., a tuberkuloza oko 6 tis. Te tri najveće pandemije dovode do smrti oko 6 milijuna ljudi svake godine, uglavnom u najsiromašnijim zajednicama (Subsaharska Afrika). Vijeće UN-a naglašava kako zdravstvena kriza prijeti političkoj stabilnosti mnogih zemalja (RAVLIĆ, 2006).

U proučavanju utjecaja globalizacije na slabije razvijene i nerazvijene države, nezaobilazno je pitanje gladi. Prema UN-ovoj Organizaciji za prehranu i poljoprivredu (FAO) „hitni slučajevi vezani za hranu u posljednjih 20 godina sve su brojniji.“ Tijekom 1980-ih bilo ih je 15-ak godišnje, a na početku 21.st. prosjek se popeo na preko 30. To se naročito odnosi na Afriku, a na prvo mjesto među prirodnim uzrocima dolazi suša. Naime dobar pristup vodi omogućuje bolje poljoprivredne prinose, a time i bolji pristup prehrani. Drugi razlozi, poput poplava, smrzavanja i invazija skakavaca također utječu na situaciju, ali i ljudski faktori (sukobi, premještanje stanovništva, ekonomske odluke i sl.) sve više utječu i odgovorni su za 35 % prehrambenih hitnih slučajeva. Na ekonomskom planu neoliberalna usmjerenja koja su nametnuli MMF i Svjetska banka nose velik dio odgovornosti za povećanje prehrambene nesigurnosti jer zahtijevaju ukidanje subvencija za osnovne proizvode. Stanje pogoršava i činjenica da bogate države Sjevera subvencioniraju svoju poljoprivrednu proizvodnju pa ne postoje jednaki uvjeti za natjecanje na svjetskom tržištu (RAVLIĆ, 2006).

S druge strane velika zaduženja koja imaju države u razvoju ne dopuštaju im da i one subvencioniraju svoje poljoprivrednike. Na žalost, njihovo je zaduženje toliko da u nekim državama dug premašuje iznos njihova bruto nacionalnog dohotka. U biti, „zaduženje je toliko veliko da su države vjerovnici i međunarodne financijske institucije morale priznati kako je nužno smanjiti ga i tako im dopustiti da „dođu do daha“ i nastave s razvojem. No, iako su mehanizmom smanjeni godišnji iznosi otplate duga, to je nedovoljno s obzirom na težinu njihove zaduženosti. Njihova je svrha, naime, ne da im se skine teret nego da preostali dug učini „podnošljivim“ kako bi ga mogle platiti. Osim toga, uvjeti koji prate to smanjenje toliko su strogi da im zapravo ne dopuštaju da osove na noge ekonomiju i stradale socijalne sektore. Iako bogate države Sjevera imaju veliko zaduženje koje se ne može mjeriti sa zaduženjem država u razvoju, MMF nema nikakvih prigovora na to. Bogati duguju više od 90 % svjetskog duga koji se procjenjuje na oko 35.000 mlrd. dolara. Samo je dug SAD-a trostruko veći od cjelokupnog duga država globalnog Juga, a slijede V. Britanija, Njemačka i Francuska (RAVLIĆ, 2006).

Položaj razvijenih i manje razvijenih u procesu globalizacije može se i kvantificirati. Da bi se vidjelo na kojem stupnju globalizacije se pojedina država nalazi tj. u kojoj mjeri se globalizacija odražava na naš

svakodnevn život, upotrebljava se i indeks globalizacije. Prema KOF²⁴ švicarskom ekonomskom institutu koji donosi rezultate globalnog indeksa (on podrazumijeva mjerenje ekonomskih, društvenih i političkih dimenzija globalizacije). Rezultati se donose na razini pojedinih svjetskih regija (Europa i Središnja Azija, Sj. Amerika, Latinska Amerika i Karibi, Bliski Istok i Sj. Afrika itd.) te na razini pojedinih država. Indikatori na temelju kojih se globalni indeks izračunava, uzimaju se za svaku dimenziju globalizacije zasebno (npr. za društvene pokazatelje: telefonski proomet, udio stranaca u društvu, međunarodni turizam, količina doznaka iz inozemstva itd.).

Sl. 22. Indeks svjetske globalizacije od 1970-2010.g.

Izvor: www.kof.ethz.ch

Mnoga neslaganja oko globalnih okolišnih problema često su opisana u terminima bogate vs. siromašne države ili Sjever vs. Jug, ali takvi odnosi su prejednostavni i ne prikazuju sve okolišne kontroverze u razlikama između bogatijih i siromašnih. Ipak, generalni trendovi u globalnoj okolišnoj politici mogu se naslutiti. Neke od klasičnih razlika između Sjevera i Juga mogu se sumirati u shvaćanju bogatih kako države u razvoju (poput Brazila, Indije i Kine) zbog svog razvoja ozbiljno ugrožavaju planet. One imaju vrlo brojnu populaciju koja zahtjeva sve više hrane, energije, goriva i drugih dobara. Mnoge od njih imaju neke od najvažnijih tropskih šuma i područja divljine na svojem teritoriju, ali nisku razinu okolišne svijesti o globalnim problemima kao što su klimatske promjene. Politički kapacitet ovih država u primjeni okolišnih politika, također je nizak pa postoji hitnost u transferu okolišno prihvatljivih tehnologija te stvaranja okolišnih regulativa koje bi funkcionirale u ovim izazovnim uvjetima. S druge strane, za države u razvoju brige o okolišnim globalnim problemima kod razvijenih, dovode do zabrinutosti. Zašto bi baš one trebale preuzeti odgovornost za ključne okolišne probleme? Zašto se najprije ne bi razvile, a onda brinule o njima? Zbog duže industrijalizacije

²⁴<https://www.kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>

i deforestacije razvijene su države također pridonijele današnjim problemima, po nekima čak i više nego današnjih država u razvoju. Stoga se postavlja pitanje, je li pravedno da siromašne države preuzmu svu odgovornost na sebe? (FORSYTH, 2011).

Preporuke za daljnje čitanje:

de la Croix Nkurayija, J. (2011): The impact of globalization on Africa's development: "Rwandan tourism as key to mobilize revenue and investment, <http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/>

Dragičević, I. (2018): *Nejednaki*, Naklada Ljevak

Milanović, B. (2017): *Dobitnici i gubitnici: kratka i osebnostna povijest globalne nejednakosti*, TIM Press

Nissanke, M., Thorbecke, E. (2010): Globalization, Poverty and Inequality in Latin America: Findings from Case Studies, *World Development*, vol. 38, no 6, p. 797-802., www.elsevier.com

Popescu, F. (2015): South African globalization strategies and higher education, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 209, p. 411 – 418., www.sciencedirect.com

Tomohara A., Takii S. (2011): Does globalization benefit developing countries? Effects of FDI in local wages, *Journal of Policy Modeling*, 33, p. 511-521., www.elsevier.com

Zeng D-Z., Zhao L. (2010): Globalization, interregional and international inequalities, *Journal of urban Economics*, 67, p. 352-361., www.elsevier.com

Ishodi učenja:

Razumjeti da u globalizacijskom procesu ima dobitnika, ali i „gubitnika“.

Shvatiti glavne uzroke nastanka dispariteta između bogatih i siromašnih na koje utječe globalizacija.

Objasniti glavne posljedice globalizacije u nerazvijenim državama

Objasniti što predstavlja i zašto se koristi indeks globalizacije.

9. GLOBALNO VS. LOKALNO

Jedna od najutjecajnijih ideja druge polovice 20. st. u odnosu na globalizaciju bila je ona kanadskog književnog kritičara Marshalla McLuhana o „globalnom selu“. Ovaj je koncept ušao u popularnu kulturu i postao središte evolucije popularne globalne svijesti. Nakon 2. svj. rata kritičari su primjetili da se društvene veze vrlo brzo šire preko prostora zahvaljujući razvoju komunikacijskih tehnologija koje su napredovale tijekom rata. Konstrukt se često krivo tumači kao onaj koji promovira ideju homogenizacije. McLuhan tumači globalno selo kao mjesto „terora“, nesigurnosti i tribalizma, a samu ideju su prisvojili i političari, poslovnjaci i akademici kako bi opravdali i ilustrirali svoje partikularne poglede na svijet (MURRAY, 2006).

Svi „globalni“ procesi imaju svoj početak na određenim mjestima. „Kao što je iskustvo društvenoga razvoja do sada upućivalo na činjenicu da svaki društveni razvojni proces ima i svoga oponenta, tako i globalizaciji oponira lokalizacija. No, na lokalizacijske procese u uvjetima koje, da se ponovi, diktira tempo neoliberalne globalizacije, utječu čimbenici ne samo "iznutra", npr. lokalnih vlada, nego i "izvana". Lokalne vlade ponegdje doista ulažu veliku energiju na promicanje uvjeta za lokalizaciju, a ponegdje se tek deklarativno izjašnjavaju za potporu lokalizaciji. Čimbenici "izvana" su multilateralne organizacije, znači one iste koje sudjeluju u globalizaciji. Da bi investirale, one potiču, čak štoviše uvjetuju lokalnim vladama razvoj demokracije, donošenje zakona usklađenih sa svjetskim

standardima, donošenje i implementaciju obrazovnih i razvojnih programa prilagođenih lokalnim uvjetima. U osnovi, čine to iz istog razloga zbog kojih produciraju globalizaciju: zbog većega profita, što je uostalom i osnovni cilj neoliberalnog kapitalizma. Lokalizacijske procese potiču i organizacije koje se bave ljudskim pravima, npr. one koje rade na donošenju i implementaciji zakona i propisa koji omogućuju jednako pravo na razvoj za sve, pa i razvoj lokalnih kultura. Uz institucije i organe UN-a, posljednjih se godina u tome ističu brojne nevladine udruge, razne zaklade, humanitarne udruge i sl. koje se bave istraživanjem, a potom donošenjem i implementacijom poticajnih programa za kulturnu, jezičnu, vjersku i drugu raznovrsnost i toleranciju.

Međutim, rezultati su takvih pokušaja diskutabilni. Sve što je do danas pokazala praksa (a to su obrasci običnoga, svakodnevnog života), posljedice neoliberalne globalizacije su sve veća polarizacija na bogatu manjinu i siromašnu većinu. Međutim i u državama koje spadaju u siromašnu većinu, koje su zahvaljujući lokalizaciji uspjele obrazovati dio svoje populacije, riječ je opet o sličnoj (ako ne i istoj) podjeli: na lokalnu manjinsku elitu unutar siromašne većine. Ta većina ostaje neobrazovana, a dostupni su joj tek lokalni jezici s kojima ne može sudjelovati u raspodjeli resursa svoje zemlje" (GRBIĆ, 2004).

„Mnogi kritičari povezuju procese globalizacije i s kulturnim zahtjevima za *lokalizacijom*. Kao što je poznato, neki autori za ovu povezanost i kombinaciju globalnog i lokalnog uvode poseban termin glokalizacija. Može se reći da globalizacija stvara dva kontradiktorna efekta, *jednakost* i *razliku*, tj. osjećaj da svijet postaje sličan pod pritiskom vremensko-prostorne kompresije, ali ga također označuje i sve veća svjesnost o razlici. Jer, s obzirom na impersonalne globalne snage, postoji i novo traženje identiteta i različitosti koje vodi novim nacionalnim i etničkim zahtjevima“ (ČOLIĆ, 2004).

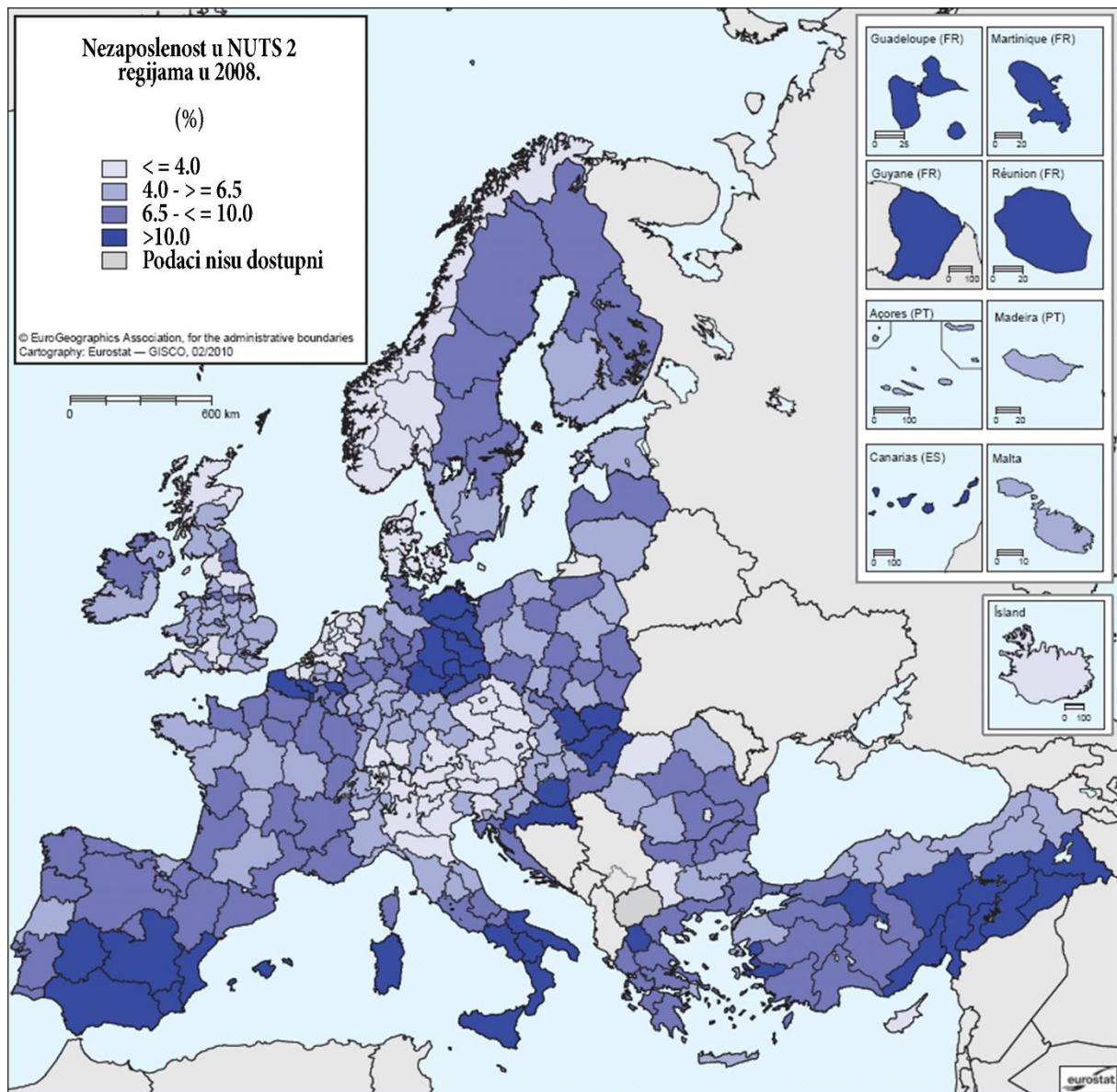
Danas globalizaciji oponira i regionalizacija, iako se može reći da regionalizacija nije proces sukobljen s globalizacijom. Ta se dva procesa isprepliću i ono što se ne može ostvariti globalizacijom, nastoji se ostvariti regionalizacijom (i obrnuto). Regionalizacija kao pojam spada u doba Francuske revolucije i kao pokret bila je protiv ukidanja starih povijesnih provincija i uvođenja departmana. U tom smislu regionalizam želi sačuvati identitet povijesnih provincija.

Regionalizacija ima nekoliko razina – jedna je i u sklopu regija na svjetskoj razini. U geografiji se govori o fizionomskim i funkcionalnim regijama, a npr. u gospodarstvu o homogenim, planskim i polariziranim regijama.

Porast regionalnih identiteta od Škotske, do Baskije, Katalonije i Padanije, često premašuje napredak decentralizacije i regionalizacije, sve do ponovnog postavljanja nacionalnog pitanja u smislu sukcesije ili podjele. Uvođenje europskih regija zapravo dovodi u pitanje mehanizam solidarnosti unutar nacije, uspostavljajući natjecateljske odnose među regijama. Prednacionalni sukobi pojavljuju se u onim regijama u kojima u povijesti nije dovršen proces povezivanja u nacionalnu cjelinu kao u npr. Korzici ili Sj. Irskoj. Postnacionalni sukobi događaju se u regijama koje su ugl. bogate i daju velik doprinos nacionalnom proračunu te bi se, oslanjajući se na regionalni identitet koji je više ili manje određen, željele odcijepiti ili ograničiti nacionalnu povezanost (Flamanci, Katalonci, Padanija, ...). (RAVLIĆ, 2006). Regionalizam nije nova pojava. Većina je europskih regija u stvari nasljeđe tradicije feudalnih posjeda i zajedničke pripadnosti. Ona se zbog težnja za podjednakim razvitkom svih dijelova zemlje ponovno pojavljuje u mnogim državama nakon industrijske revolucije. Njime su se izražavale potrebe za uspostavljanjem gospodarske ravnoteže, očuvanjem tradicije i kulturnih vrijednosti odn. nastaje kao odgovor na državni centralizam.

Nacionalna regionalizacija provedena je u gotovo svim državama Europe i u njima je regija područje koje se razlikuje od ostalih područja gospodarski, kulturno a ponekad i jezično i narodnosno. U Europi dominiraju pretežno male regije, uz izuzetak onih u Francuskoj i Španjolskoj. Povijest i sadašnjost tih regija znatno se razlikuju. Francuska ima stupnjevanu regionalizaciju i kod nje svaka regija ima središnji grad koji funkcionira kao glavni grad u državi. U npr. V. Britaniji je zbog, njenih jezičnih i etničkih razlika, regionalizacija najprije došla do izražaja u Sj. Irskoj, Škotskoj i Walesu. I Nizozemska, koja je manja od nekih francuskih ili engleskih regija, ima regionalnu podjelu koja je vrlo bitna za

regionalno planiranje i razvoj. U Njemačkoj je regionalizacija izvršena s obzirom na prirodna, povijesna i kulturna obilježja te je kod nje došla do jačeg izražaja gospodarska i povijesna povezanost, nego značenje središnjeg grada.

Sl. 23. Europa regija, podjela na NUTS 2 regije, 2008.

Izvor: European Commission, ec.europa.eu

Većina regionalizacija veže se uz redišnji regionalni grad pa se tada govori o upravnim ili političkim regijama odn. političkoj regionalizaciji. Politički regionalizam se može očitovati kao težnja nekih pokrajina za političkom autonomijom. Europski politički regionalizam nastao je zbog potreba državnih vlasti ili zahtjeva pokrajina, no klasični regionalistički pokreti čiji je cilj osamostaljivanje regije, uglavnom slabe (uz neke izuzetke npr. u Kataloniji).

Politički regionalizam je u raznim državama proveden na različite načine. U Švicarskoj je uvedena podjela na kantone s visokim, stupnjem autonomije. U Austriji regionalne uprave sudjeluju u provođenju zakona i federalne državne politike, dok u Italiji regije imaju značajne ovlasti nad

sudstvom lokalne uprave i nekim područjima državne politike. U Europi postoje i primjeri posebnih autonomija kao što je ona Farskih otoka u Danskoj, Madeire i Azorskih otoka u Portugalu dok u Belgiji posebnu autonomiju imaju i Flamanci i Valonci. U Norveškoj i Švedskoj uvedena je podjela na regije zbog državnih potreba, a ne zbog zahtijeva regija.

Sl. 24. Švicarski kantoni – primjer podjele

Izvor: http://www.axl.cefan.ulaval.ca/europesuisse_carte-cantons.htm

Preporuke za daljnje čitanje:

Burtin, R.: Globalisation and Cultural Identity in Caribbean Society: The Jamaican Case, <https://www.researchgate.net/publication>

Dascălu, D. I. (2014): Individualism and mass communication in the context of globalization, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 163, p. 1 – 6., www.sciencedirect.com

Mairna H. M. (2010): Tourism and Globalization in the Arab World, *International Journal of Business and Social Science*, Vol. 1, no.1., p. 1-12.

Tartaglia S., Rossi M. (2015): The local identity functions in the age of globalization: A study on a local culture, *Community Psychology in Global Perspective*. CPGP, Comm. Psych. Glob. Persp. Vol 1, Issue 1, P. 105 – 121.

Ishodi učenja:

Shvatiti značenje termina globalnog sela i glokalizacije.

Znati objasniti pojmove političke regionalizacije, autonomije te pojmove poput (kon)federalizma.

Objasni zašto je i danas u doba globalizacije težnja za samoodređenjem u pojedinim dijelovima svijeta još uvijek vrlo jaka.

10. GLOBALIZACIJA I PITANJE OKOLIŠA

Čovjekov negativni utjecaj na okoliš do početka 20. stoljeća bio je neznatan i čovjekove aktivnosti nisu bile ozbiljna opasnost za Zemljin ekosustav. Znanstveno-tehničke revolucije, nagli rast stanovništva i velikih gradova, rast industrijskoga i prometnog sektora, razvoj međunarodne trgovine i turizma te rast cjelokupne aktivnosti čovječanstva - počeli su snažno djelovati na ravnotežu u Zemljinu ekosustavu i dovedene su u opasnost brojne biljne i životinjske vrste, pa i život samoga čovjeka. U proteklom razdoblju čovjek je „zaboravio“ na činjenicu da su na ovom planetu šume, oceani, planine pustinje i sva živa bića čvrsto međusobno povezana u ekološkoj ravnoteži i da ona zahtijeva „poštovanje i razumno ponašanje“ kako se ne bi doveo u pitanje i sam čovjekov opstanak (DOMINIS, 2006).

U drugoj polovici 20. st. značajnu ekonomsku transformaciju slijedi brz rast gradskog stanovništva i porast razine urbanizacije. Prema izvješćima Ujedinjenih naroda (UN-ESA, 1999.), postoji znatan pomak u udjelu negradskog (ruralnog) stanovništva, gradskog stanovništva i stanovništva megagradova. Bilježi se osjetan porast udjela gradskog stanovništva i onoga u megagradovima. Udio stanovništva megagradova u drugoj polovici 20. stoljeća (1950. – 2000.) porastao je sa 0,5% na 4,3% svjetske populacije. Trend rasta se nastavlja, no prije svega u slabije razvijenim regijama svijeta. Takvi gradovi u državama u razvoju suočeni su s nizom ekoloških problema i nemogućnošću kvalitetnog upravljanja (STIPERSKI, FUERST- BJELIŠ, 2003). Današnji podaci za svijet su poražavajući. Iako je voda naočigled obilat izvor tj. resurs, više od 1,1 mlrd. ljudi nema pristup pitkoj vodi. Azija, u kojoj je koncentrirano više od 60 % svjetskog stanovništva, raspolaže samo s 30 % izvora pitke vode. Problem vode je i kvalitativne prirode. Što je veća njena potrošnja to je veće i odbacivanje korištene vode. U državama u razvoju 90 % otpadnih voda ispušta se u površinske tokove bez pročišćavanja, a udio industrijskog otpada iznosi čak 70 %. Problem je i crpljenje vode – ako se tendencija njegovog povećanja nastavi, UN predviđa da će za 20 godina 1,8 mlrd ljudi živjeti u potpunoj nestašici vode (RAVLIĆ, 2006).

Iako su lokalni i nacionalni ekološki problemi itekako bitni u „priči“ o okolišu, još su bitniji širi okolišni problemi. Globalni okolišni problemi ili „*Global Environmental Issues*“ termin je koji se referira na ljudski utjecaj na klimu naročito kroz sagorijevanje fosilnih goriva (ugljen, nafta, plin) te velik stupanj deforestacije koji je jedan od uzroka velike količine stakleničkih plinova. U glavna okolišna pitanja ubrajaju se o degradacija šuma i obradivog tla pod utjecajem poljoprivredne proizvodnje, iscrpljivanje resursa poput vode, ruda, pijeska i sl., degradacija okoliša, javno zdravlje, gubitak bioraznolikosti, gubitak otpornosti u ekostavima, održavanje siromašnih itd. Znanstvena zajednica jasno je dokumentirala i kvantificirala globalne okolišne promjene sa preciznošću i poboljšanim modelima kako bi se shvatile buduće posljedice našeg djelovanja, iako neke nesigurnosti i dalje postoje. Klimatska katastrofa je, prema nekim istraživačima, na pomolu – oko 70 % prirodnih nepogoda je klimatski uzrokovano – što je povećanje od 20 % u odnosu na zadnjih 20 godina. Te katastrofe imaju utjecaj i na čovječanstvo – u prošlom desetljeću 2,4 mlrd. ljudi bilo je pogođeno klimatskim promjenama i s njima povezanim prirodnim katastrofama, u usporedbi s 1,7 mlrd. ljudi u desetljeću ranije (ANAND, 2013).

Skupine međuvladinih eksperata o klimatskim promjenama potvrdile su da je efekt staklenika značajno povećan od 19. st., a povećanje CO₂ pridonijelo je porastu temperature na Zemlji za 0,8 °C od 1860-2000.g. U istom se izvješću navodi da bi od 2000-2100. g. daljnje povećanje moglo iznositi od 1,4-5,8 °C, pri čemu najviše zabrinjava „točka s koje nema povratka“ (RAVLIĆ, 2006). Prema Dominisu (2006.), gotovo neprimijećena ostaje činjenica da se baš sva istraživanja o klimatskim promjenama slažu u jednome, a to je da ako želimo izbjeći katastrofalne posljedice, moramo u ovom stoljeću spustiti globalno zatopljenje ispod 2 °C. Naime, današnja suvremena i superbrza računala omogućila su UN-ovim znanstvenicima da precizno predvide učinak globalnog zatopljenja, a rezultati tih istraživanja govore da će temperature rasti dvaputa brže nego što se mislilo i da su ljudske aktivnosti gotovo jedini krivac za taj klimatski poremećaj. Naime, utvrđeno je da bi:

- se globalna srednja temperatura na našem planetu povisila za 2 °C,
- je prosječna temperatura tla od 1880. porasla za 0,6 °C uglavnom posve ovisno o ljudskoj aktivnosti,
- prosječna temperatura zraka mogla porasti globalno od 1,4-5,8 °C,
- su 1990.-e bile najtoplije godine 20. st,
- Sjeverna Amerika i sjeverni dio srednje Azije mogli biti topliji i 40 % od svjetskog prosjeka,
- morski led mogao biti tanji za 10 – 15 % u odnosu prema 1950. godini,
- snježni pokrivač mogao biti 10 % tanji u usporedbi s 1960. godinom,
- se morska razina mogla izdići za 0,8 m do 2100. godine, pa bi neke reljefno niske zemlje bile potopljene
- tople struje, poput Golske, mogle oslabjeti,
- se ispuštanje ugljika s današnjih 6,8 milijarda tona godišnje moglo do 2100. godine povećati na 35 – 40 mlrd. tona godišnje,
- suše globalno bile češće i jače, posebno u srednjoj Africi i dijelovima Azije,
- bi svakoga desetljeća u sjevernoj hemisferi moglo pasti 1 % više kiše.

S obzirom na važnost mogućih opasnosti potrebno je što prije primijeniti načelo opreza te provesti djelotvorne mjere. Jedna od takvih mjera bila je i protokol iz Kyota. Kyotski se protokol odnosi na emisije šest stakleničkih plinova: CO₂, CH₄, N₂O, klorofluorouglikovodike (HFC-i, PFC-i) i sumporov heksafluorid (SF₆). Emisije država utvrđuju se standardiziranim proračunom. Glavni ponori emisije su porast zalihe ugljika u biomasi šuma, poljoprivrednih usjeva i tla te uslijed promjena u korištenju zemljišta (još nije operativno prihvaćeno). Kyotski protokol je stupio na snagu 16. veljače 2005. godine, nakon što je ratificiran od 55 država Priloga I. UNFCCC, a čija emisija ukupno prelazi 55 % emisije stranaka Priloga I. (emisija iz 1990. godine)²⁵.

„Da bi se mogla sagledati povijest i budućnost Protokola iz Kyota, potrebno je istaknuti ove važne događaje:

- 1827. francuski znanstvenik Jean-Baptiste Fourier ustanovio je "učinak staklenika": atmosferski plinovi zadržavaju Sunčevu toplinu, umjesto da se ona zrači natrag u svemir, čime se podiže temperatura na Zemlji,
- 1896. švedski kemičar i nobelovac Svante Arrhenius dokazao je da je upravo ugljični dioksid uzročnik Fourierova "učinka staklenika", i to ponajprije izgaranjem neobnovljivih izvora energije, ugljena, plina i naftnih derivata,
- 1958. američki oceanograf Charles David Keeling ustanovio da se u atmosferi iz godine u godinu povećava koncentracija ugljičnog dioksida,

²⁵<http://klima.mzoip.hr/default.aspx?id=82>

- 1970. metan i klorfluorovodici, termički plinovi u rashladnim uređajima i potisni plinovi u sprej-bocama, te dušični oksid također su prepoznati kao plinovi što u atmosferi pridonose „efektu staklenika“,
- 1979. izvješće američke Nacionalne akademije znanosti dokazima izravno povezuje „efekt staklenika“ i globalno zatopljenje,
- 1987. Protokolom iz Montréala zabranjuju se uporaba klorfluorovodikâ za koje se vjeruje da teško oštećuju zaštitni sloj ozona u stratosferi, posebno iznad polarnih područja,
- 1992. u New Yorku je prihvaćena Okvirna konvencija UN-a u svezi s klimatskim promjenama kako bi se ograničila globalna koncentracija plinova uzročnika efekta staklenika,
- 1992. na svjetskom summitu u Rio de Janeiru UN uspijeva da 189 država potpiše Okvirnu konvenciju o dobrovoljnom smanjenju plinova koji pridonose učinku staklenika,
- 1994. stupa na snagu Okvirna konvencija UN-a o klimatskim promjenama (UNFCCC),
- 1997. u Kyotu se razrađuje Okvirna konvencija iz Rija: industrijalizirane zemlje trebaju od godine 2008. do 2012. godine smanjiti ispuštanje „stakliničkih plinova“ za 5,2 % prema vrijednostima izmjerenima 1990. godine,
- 1999. najtoplija je godina otkako se u cijelom svijetu od 1880. godine počela precizno mjeriti temperatura mora i zraka,
- 1. međdržavni panel o klimatskim promjenama (IPCCC) objavljuje znanstvene dokaze o vezama plinova s „efektom staklenika“ i strahove da bi klimatske promjene mogle postati nepovratne; američki predsjednik George W. Bush sve dokaze proglašava upitnima i odbacuje Protokol iz Kyota,
- 2003. druga je najtoplija godina od 1880. (samo u Europi od toplinskoga je vala umrlo 31.000 ljudi),
- 2004. ruski predsjednik Vladimir Putin potpisuje zakon kojim se u Dumu, ruski parlament, upućuje Protokol na ratifikaciju; time se broj država koje su ratificirale Kyoto penje na 136, i obuhvaća 62 % onečišćivača atmosfere,
- 16. veljače 2005. Protokol postaje obveza svim državama članicama Ujedinjenih naroda,
- 28. veljače 2005. rok je unutar kojega sve zemlje potpisnice moraju odrediti i objaviti točne kvote ograničenih količine emisije štetnih plinova za svako postrojenje,
- listopad 2005. očekuje se prvo izvješće Komisije o kretanju emisija na europskom tržištu,
- prosinac 2005. održavanje Mop 1, prvoga sastanka svih potpisnica Protokola,
- 30. travnja 2006. provjera nakon prvih dana primjene Protokola na europskom tržištu uz balansiranje stvarnih i realno ispuštenih kvota emisija,
- 30. lipnja 2006. predstavljanje nacionalnih planova za suzbijanje emisija za razdoblje 2008. – 2012.,
- 1. siječnja 2008. počinje prva faza ostvarenja rezultata Protokola - smanjenje emisije ugljičnog dioksida u razvijenim zemljama u razdoblju od 2008. do 2012. za 5,2 % ispod razine iz 1990. godine,
- 31. prosinca 2012. istječe rok unutar kojega se 39 razvijenih država, najvećih onečišćivača, obvezalo znatno smanjiti emisije štetnih plinova u atmosferu. Nakon toga roka popis zemalja i kvote emisija mogu se redefinirati.“ (DOMINIS, 2006).

„Od 16. veljače 2005. Protokol iz Kyota vrijedi za sve zemlje članice UN-a. Uvjet da stupi na snagu i obveže sve članice UN-a ispunjen je kad je Rusija u svojem parlamentu osnažila svoj potpis iz Kyota. Čekalo se zapravo na SAD, kao onečišćivača na koji otpada petina onečišćenja planetarnoga omotača, da potvrdi svoj potpis, ali je on odbacio Protokol 2001. Onda se čekala Rusija, kojoj parlamentarno ovjerovljeni potpis ispunjava oba uvjeta da je više od polovice država i više od polovice onečišćivača pristalo planski smanjiti i zaustaviti onečišćivanje. Neki analitičari tvrde da je Rusija, potpisivanjem

Protokola iz Kyota, politički taktizirala: htjela je ucijeniti EU da joj „novčano pomogne“ kako bi svoju vrlo priljavu industriju prilagodila zahtjevima i tempu dogovorenemu u Kyotu. Tako su SAD, Australija i Monako ostale jedine tri industrijske države koje nisu prihvatile Protokol iz Kyota“ (DOMINIS, 2006).

Premda je 1998. godine tadašnji američki potpredsjednik Al Gore potpisao Kyotski protokol, potpis je bio simboličan jer ga američki Senat ne bi ratificirao. Senat je jednoglasno prihvatio *Byrd-Hagelovu rezoluciju* kojom neće prihvatiti ni jedan sporazum štetan za američko gospodarstvo. Naime, brojni ekonomisti u SAD-u upozoravaju na posljedice primjene Kyotskog protokola. Oni tvrde da bi se njegovom primjenom rast američkog gospodarstva bitno smanjio, pa čak i zaustavio. Neki izvori tvrde da bi troškovi provedbe Protokola u SAD-u iznosili 225 do 400 milijardi am. \$, čime bi 1,1 do 4,9 milijuna ljudi ostalo bez posla. Također, tvrdi se da bi troškovi primjene Kyotskog protokola bili veći nego korist koja bi iz toga proizašla. Osim kod ekonomista, i u znanstvenoj zajednici postoje protivnici Protokola, koji najčešće tvrde da ne postoje jasni dokazi o utjecaju čovjeka na promjene klime. Njihov je najčešći argument da se ne može sa sigurnošću utvrditi je li čovjek odgovoran za porast temperature na Zemlji. I doista, o većini se pojedinačnih dokaza o promjeni klime može raspravljati, ali kada se svi ukupno uzmu u obzir, onda se sa sigurnošću može reći da ljudska aktivnost ima utjecaj na promjenu klime²⁶.

Republika Hrvatska je potpisala Kyotski protokol 11. ožujka 1999. godine kao 78. potpisnica, ali ga nije ratificirala do 2007. zbog pregovora oko bazne godine. Hrvatski sabor je 27. travnja 2007. godine donio Zakon o potvrđivanju Kyotskog protokola uz Okvirnu konvenciju Ujedinjenih naroda o promjeni klime (NN – Međunarodni ugovori, broj 5/2007). Devedesetog dana od dana polaganja isprave o ratifikaciji kod depozitara, Glavnog tajnika UN-a, Hrvatska je postala punopravna članica Protokola, 28. kolovoza 2007. godine.²⁷

Neka radikalnija mišljenja o zaštiti okoliša u suvremenim uvjetima, potječu od ekologa. „Mnogi ekolozi vjeruju da se ekološka politika globalnih razmjera ne može više temeljiti na starim političkim granicama država-nacija, nego da su potrebni novi oblici političkih granica koji bi se temeljili na ekološkim načelima. To znači da bi se političke granice zapravo trebale podudarati s granicama ekoloških sustava, ako se želi *održavati razvoj*. To upravo naglašavaju načela *holističkog pristupa*, utemeljena na *decentralizaciji i homeostazi*, ili, kako Rifkin (1991.) kaže – “*biosferičkoj kulturi*”, za razliku od dosadašnjih načela imperijalističkih osvajanja i ratova i protiv naroda i protiv prirode kojima je uvelike obilježena naša “*geosferička kultura*”. Da bi se takva “*biosferička*” kultura, pak, mogla uspostaviti, potrebna joj je slična metoda ili “*biosferička politika*”, koja iziskuje *novo iscrtavanje političkih granica koje treba učiniti kompatibilnima s novim ekološkim granicama* (Rifkin, 1991:286). Stoga je novoj “*biosferičkoj politici*” izazov rušenje zidova ograničenja u obliku država-nacija, otvaranje globalne zajednice i tretiranje planeta kao jedinstvenog organizma, o kojem su govorili još Lovelock, Prigogine i slični istraživači (Capra, 1996). Na lokalnoj razini politička vizija “*biosferičke politike*” odnosi se na ono što i ekologisti i ekonomisti zovu “*bioregije*”.

Bioregionalizam počiva na dvije temeljne ideje. Prva je da je Zemlja podijeljena u prirodne eko-regije, koje se mogu razdijeliti u manje jedinice, ali koje su sve geografski i biološki prirodno održive. Druga ideja upozorava na to da bi ljudska društva mogla biti raznolikija, a rizik sukoba među ljudima manji, ako bismo živjeli unutar granica bioregija i, ako je moguće, unutar manjih jedinica, umjesto današnjih granica država-nacija. Značenje bioloških područja pretpostavlja da prirodna raznolikost resursa već postoji. Uz ulogu modela za ljudski ekosustav, bioregionalizam ima značenje i za razvoj drukčijeg osjećaja identiteta od nacionalnog s gledišta environmentalista nacionalne granice država su krive granice, jer povrijeđuju ekološke granice, a posljedice su pustošenje resursa i destrukcija okoliša. Budući da su okolišni problemi globalni problemi koji imaju globalizirane uzroke, potrebno je integrirati individualne živote ljudi i lokalne ekološke probleme sa širim sustavom koji uključuje dinamiku globalnog političkog i ekonomskog poretka“ (GALIĆ, 2001).

²⁶ www.geografija.hr

²⁷ <http://klima.mzoip.hr/default.aspx?id=82>

Raspoloživa empirijska evidencija sugerira zaključak da je suvremena globalizacija neodrživa na dugi rok, osim ako ne uvedemo nove institucije i nove primijenjene politike koje će ovladati tim globalnim problemom. Društveni ustroj u kojem vlada "profit pod svaku cijenu" ne može biti učinkovit regulator ravnoteže između materijalnoga rasta i prirodnih osnova života. Stoga je potreban novi smjer razvoja koji neće ponavljati pogreške starog. Novi smjer nudi koncept održivoga razvoja, koji pretpostavlja pozamašne društvene promjene i koji ima karakter globalne socijalne društvene inovacije (LAY, 2007).

10.2. Održivi razvoj

Objašnjenja evolucije Zemljinih prirodnih sustava (hidrosfere, biosfere, geosfere, ekosfere) omogućuju razumijevanje znanstvenih koncepata, procesa i povijesti okolišnih pitanja.

Problemi onečišćenja tla, vode i zraka u npr. megagrafovima država u razvoju vrlo su dobro dokumentirani. Problemi onečišćenja vode uglavnom nastaju zbog loše kanalizacije, tekućeg otpada, posebno industrijskih otpadnih voda i prekomjernog iskorištavanja podzemne vode. Onečišćenje zraka znatno utječe na stanje okoliša i kvalitetu života u većini megagraдова. Smatra se da su azijski megagrađovi (Beijing, Calcutta, Manila, New Delhi i Shanghai) najzagađeniji gradovi na svijetu. Probleme onečišćenja zraka većinom uzrokuje upotreba mekog ugljena, proizvodnja i ispuštanje plinova iz vozila. Ončišćenje zraka ima vrlo ozbiljne posljedice (STIPERSKI, FUERST- BJELIŠ, 2003). Treba spomenuti i nusprodukte proizvodnje koji su ili toksični ili komercijalno nezanimljivi za daljnju upotrebu. Pojava takvih tvari implicira njihovo zbrinjavanje što se najčešće svodi na odlaganje u prirodu. Hiperproizvodnja povećava pritisak na prirodu i u tom pogledu.

Kako utječu globalne mogućnosti na ove probleme? Zapadna je znanost možda izmislila termine poput 'bioraznost' i 'održivost', ali svakako nije stvorila ove koncepte. Vrijedi primijetiti kako »urođeničke, tradicionalne i lokalne zajednice žive sukladno određenjima održivosti i očuvale su mnoštvo biljaka, životinja i ekosustava još od vremena početaka Homo sapiensa«. Vidljiva je, makar kroz površnu analizu, razlika između dvaju različitih pogleda na okoliš: onog urođeničkih društava i onog zapadnjačkih društava. Ostaje nam zapitati se koji bi mogao biti cilj komercijalizacije biljnog i životinjskog svijeta, i koji su kulturni i socijalni učinci tog procesa? Vrijedi ovom pitanju dodati još jedno: kakvu ulogu u tim procesima igra globalizacija? (KRZNAR, 2009).

Stoga je pitanje održivog razvoja (OR) više nego nužno uvesti u problematiku razmatranja globalizacije. Danas OR opstaje kao gotovo jedini suvisli planetarni koncept uravnoteženoga razvoja u budućnosti (LAY, 2007). Ideja, i zahtjev za održivim razvojem prvi put su artikulirani 1974. godine na skupu stručnjaka UNESCO u Stockholmu. Općenito, svaka ekonomska aktivnost povezana je sa nekom vrstom utjecaja na okolinu. Ekonomija nije i ne može biti odvojena od prirodne okoline. Filozofija održivog razvoja polazi od razumjevanja interakcije ekonomije i ekologije i preferira anticipativni pristup politici zaštite okoline. U suštini, održivi razvoj je proces promjena u kojem su eksploatacija resursa, smjer investiranja, tehnološki razvoj i institucionalne promjene u skladu sa ciljem zadovoljavanja sadašnjih i budućih potencijalnih potreba (FETAHAGIĆ, 2008).

„Pravno uređenje utemeljeno na odgovornosti i jamstvu jača održivost. Naročito aktivna politika zaštite klimatskih uvjeta čini ekonomsku i moralnu obvezu osiguranja prirodne osnove za život budućih generacija. Još od 1992. godine postoji Komisija za održiv razvoj pri UN-u (*Commission for Sustainable Development*) koja je zadužena za nadzor i provođenje održivosti na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini. Europska unija je u Ugovoru iz Amsterdama održivost proglasila glavnom odrednicom za sva područja politike. U izvješću Europske komisije pod nazivom „*Zajedno stvarajući rast i radna mjesta. Novi početak za Lisabonsku strategiju*“ još 2005. godine naglasak je stavljen na ekološke inovacije. Komisija je postavila cilj u svrhu pojačavanja promocije ekoloških tehnologija, a promiče i pristup tehnologiji koja će omogućiti EU-u strukturne promjene koje su potrebne za dugoročnu održivost, na primjer na području održive upotrebe resursa, klimatskih promjena i energetske učinkovitosti. Naime, prepoznato je da ekološka tehnologija i energetska učinkovitost

imaju značajan potencijal za ostvarenje sinergije ekonomije, ekologije i zaposlenosti“ (BABIĆ KREŠIĆ, 2015).

„Neki od glavnih ciljeva Strategije za pametan, održiv i uključiv rast *Europa2020*. iz 2010. godine su:

- poboljšanje uvjeta za istraživanje i razvoj radi povećanja kombinirane razine javnog i privatnog ulaganja do 3 % bruto domaćeg proizvoda,
- smanjivanje razine stakleničkih plinova za 20 % u usporedbi s razinom iz 1990. godine,
- povećanje udjela energije iz obnovljivih izvora za 20 % i
- povećanje energetske učinkovitosti za 20 %.

Inicijativom *Europa koja učinkovito iskorištava resurse* se podupire prelazak na gospodarstvo koje učinkovitije upotrebljava resurse te niskouglično gospodarstvo. Tom se inicijativom želi razdvojiti rast i upotrebu resursa, ali i osigurati dugoročan okvir za uključivanje učinkovitosti resursa kao temeljnog načela u oblikovanju politika, naročito u području klimatskih promjena, energije, prometa, industrije, otpada i sirovina, poljoprivrede, ribarstva, biološke raznolikosti i regionalnog razvoja. Cilj inicijative je promicanje bolje upotrebe resursa do 2020. godine te u tom smjeru postizanje daljnjih rezultata u razdoblju do 2050. godine.

Europska komisija je 2011. godine predstavila dugoročan okvir politika do 2050. godine. Taj okvir sadrži četiri plana (Plan za prijelaz na konkurentno gospodarstvo s niskim emisijama ugljika do 2050.; bijelu knjigu Plan za jedinstveni europski prometni prostor – put prema konkurentnom prometnom sustavu unutar kojeg se učinkovito gospodari resursima; Energetski plan 2050.; Plan za povećanje europske učinkovitosti iskorištavanja resursa). Iz inicijative proizlazi i reforma zajedničke poljoprivredne politike, koja uključuje uvođenje sastavnice ekologizacije te zajedničke ribarske politike. Europska komisija je utvrdila i daljnje planove u području klime i energije u svojem dokumentu „Okvir za klimatsku i energetska politiku u razdoblju 2020. – 2030.“, koja je objavljena 22.1.2014. Komisija je usvojila okvir za energiju i klimatske politike do 2030. godine: smanjivanje emisija stakleničkih plinova za 40 % u odnosu na razinu iz 1990. te obvezujući cilj na razini Europske unije za obnovljivu energiju od najmanje 27 %. Dakle, energetska učinkovite politike među glavnim su ciljevima novog europskog okvira“ (BABIĆ KREŠIĆ, 2015).

Kakvo je stanje u R.Hrvatskoj? Prema Strategiji održivog razvitka R. Hrvatske, održivi razvitak je razvitak koji zadovoljava potrebe današnjice, a pritom ne ugrožava potrebe budućih generacija. Održivi razvitak ostvaruje ravnotežu između zahtjeva za unapređivanjem kakvoće života (ekonomska sastavnica), za ostvarivanjem socijalne dobrobiti i mira za sve (socijalna sastavnica) te zahtjeva za očuvanjem sastavnica okoliša kao prirodnog dobra o kojima ovise i sadašnja i buduće generacije. Poštivanje načela demokracije, ravnopravnosti spolova, socijalne pravde i solidarnosti, zakonitosti, poštivanje prava čovjeka te očuvanje prirodnih dobara, kulturne baštine i čovjekova okoliša pridonose očuvanju Zemlje za održavanje života u svojoj raznolikosti. Na taj se način održivi razvitak ostvaruje kroz dinamično gospodarstvo s punom zaposlenošću, ekonomsku, socijalnu i teritorijalnu koheziju, visok stupanj obrazovanosti građana, visok stupanj zaštite zdravlja i očuvanje okoliša.

Na konferenciji Ujedinjenih naroda o okolišu i razvitku (*United Nations Conference on Environment and Development – UNCED*) u Rio de Janeiru 1992. pozornost svjetske javnosti bila je usmjerena na sve veće probleme vezane uz pitanja razvitka i okoliša na lokalnoj i globalnoj razini. Deklaracija i Akcijski program za 21. stoljeće (*Agenda 21*), usvojeni na Konferenciji, daju snažnu potporu načelu održivog razvitka. Članak 8. Agende 21 poziva države da donesu nacionalne strategije za održivi razvitak (NSOR) koje bi dopunile i uskladile različite sektorske ekonomske politike, socijalne politike i politike zaštite okoliša te postojeće nacionalne planove. Opća skupština Ujedinjenih naroda 2000. usvojila je Milenijsku deklaraciju (*United Nations Millennium Declaration*), politički dokument Ujedinjenih naroda za 21. stoljeće, koji utvrđuje ciljeve razvoja na područjima koja su od interesa za cjelokupnu međunarodnu zajednicu te aktivnosti koje trebaju pridonijeti njihovom ostvarivanju. Deklaracija daje potporu i načelu održivog razvitka koji postaje ključni element u osiguravanju

održivosti okoliša – jednog od ukupno osam Milenijskih razvojnih ciljeva (*Millennium Development Goals*) za koje su se države članice Ujedinjenih naroda obvezale da će ih ostvariti do 2015.

Načelo održivog razvitka dobiva snažnu političku podršku na Svjetskom sastanku na vrhu o održivom razvitku (*World Summit on Sustainable Development – WSSD*) koji je 2002. održan u Johannesburgu. Na tom su sastanku države pozvane da donesu regionalne i nacionalne strategije za održivi razvitak te da započnu s njihovom provedbom. Dodatno, uključivanje načela održivog razvitka u nacionalne politike i planove jedan je od ciljeva Milenijske deklaracije kako bi se postigao milenijski cilj održivosti okoliša.

Milenijska deklaracija i Milenijski ciljevi razvoja Opće skupštine Ujedinjenih naroda iz 2000., a kasnije i Plan provedbe milenijskih ciljeva usvojen na Svjetskom sastanku na vrhu o održivom razvoju 2002., bili su poticaj za jačanje regionalne suradnje na promicanju i provedbi načela održivog razvitka. U okviru Mediteranskoga akcijskog plana i Konvencije o zaštiti morskog okoliša i obalnog područja Sredozemlja (Barcelonska konvencija) 2005. na 14. sastanku ugovornih stranaka Barcelonske konvencije u Portorožu usvojena je Mediteranska strategija održivog razvoja.

Ugovorom iz Amsterdama promicanje održivog razvitka postaje jedan od temeljnih ciljeva Europske unije. Nakon temeljite revizije Gothenburške strategije održivog razvitka iz 2001., Europska unija je 2006. godine prihvatila revidiranu Strategiju održivog razvitka za proširenu Europu. Strategija je usmjerena na potrebu postupne promjene sadašnjega neodrživog načina proizvodnje i potrošnje te integriranog pristupa u izradi smjernica i politika. Istodobno, naglašava se potreba za solidarnošću i jačanjem partnerstva.²⁸

Prva generacija mjera zaštite okoliša počela je početkom '70-ih godina 20.st. u razvijenim zemljama — primjerice primjenom regulativnih zakonskih mehanizama zabrane zagađivanja i kažnjavanja zagađivača i prekršitelja. To je ekonomski promatrano stvaralo dodatne troškove za proizvođače zagađivače, a što je u nerazvijenim zemljama percipirano kao opterećenje koje mogu podnijeti samo bogati. Druga generacija mjera koje su se počele primjenjivati krajem '70-ih godina donekle je ublažila ovo pitanje. Ove su mjere usmjerene i na investitora kako bi se već u fazi planiranja svojih djelatnosti vodilo računa o svojoj okolini. Potencijalni zagađivači su od tada obavezni prihvatiti studiju utjecaja na okolinu njihovog projekta i preinačavati projekt sve dotle dok ne postane ekološki podoban. Trećom generacijom mjera razvoj se usmjerava tako da postaje održiv-trajan. Ovo podrazumijeva i pretpostavlja usklađeno i efikasno zakonodavstvo provođenje zakona, razvijen porezni sistem i sistem ekonomskih olakšica i opterećenja, razvojem metodologija ocjene investicijskih projekata, sistem praćenja i kontrole zagađivača i njihovih učinaka (ČIČEK, ČIČEK, 1991).

Danas se smatra da postoji 64 definicije održivog razvoja. Sve one se slažu u osnovnim elementima, koji su esencijelni za održiv razvoj:

- kontrola rasta populacije,
- provođenje tehnoloških promjena u smislu »čistog zelenog« rasta,
- osiguranje da se cijene resursa odražavaju na njihov nedostatak i/ili nestanak,
- unapređenje i podizanje kvalitete i kvantitete faktora koji doprinose blagostanju i kvaliteti življenja,
- promjena odnosa proizvodnja i potrošnja uz održavanje resursa,
- racionalizacija stupnja zamjenjivanja i interakcije između prirodnih i stvorenih dobara.

U prvim fazama razvoja i idejnog sazrijevanja održivog — trajnog razvoja naglasak je bio na ekonomskim instrumentima. U sadašnjoj fazi naglasak se daje na tehnologiju i okolinu. Pojam održivog — trajnog razvoja izveden je prevladavanjem pojmova ekonomskog rasta i ekonomskog

²⁸Strategija održivog razvitka R. Hrvatske, NN 110/7, 2009.

razvoja i označava razvoj pri kojem su obujam i dinamika čovjekovih proizvodnih i potrošnih procesa dugoročno usklađeni s obujmom i dinamikom proizvodnih i potrošnih procesa koji se odvijaju u prirodi. Održiv razvoj ne isključuje ekonomski rast. Proizvodnja može i treba rasti ali ne smije ugrožavati čovjekovo zdravlje, biljne i životinjske vrste, prirodne tokove elemenata itd. (ČIČEK, ČIČEK, 1991). Jedna od mogućnosti za djelomično ostvarenje navedenog cija mogao i biti i sustav „nultog-otpada“ koji se već upotrebljava u najrazvijenijim i ekološki osviještenim državama EU.

Najbolja
upotreba

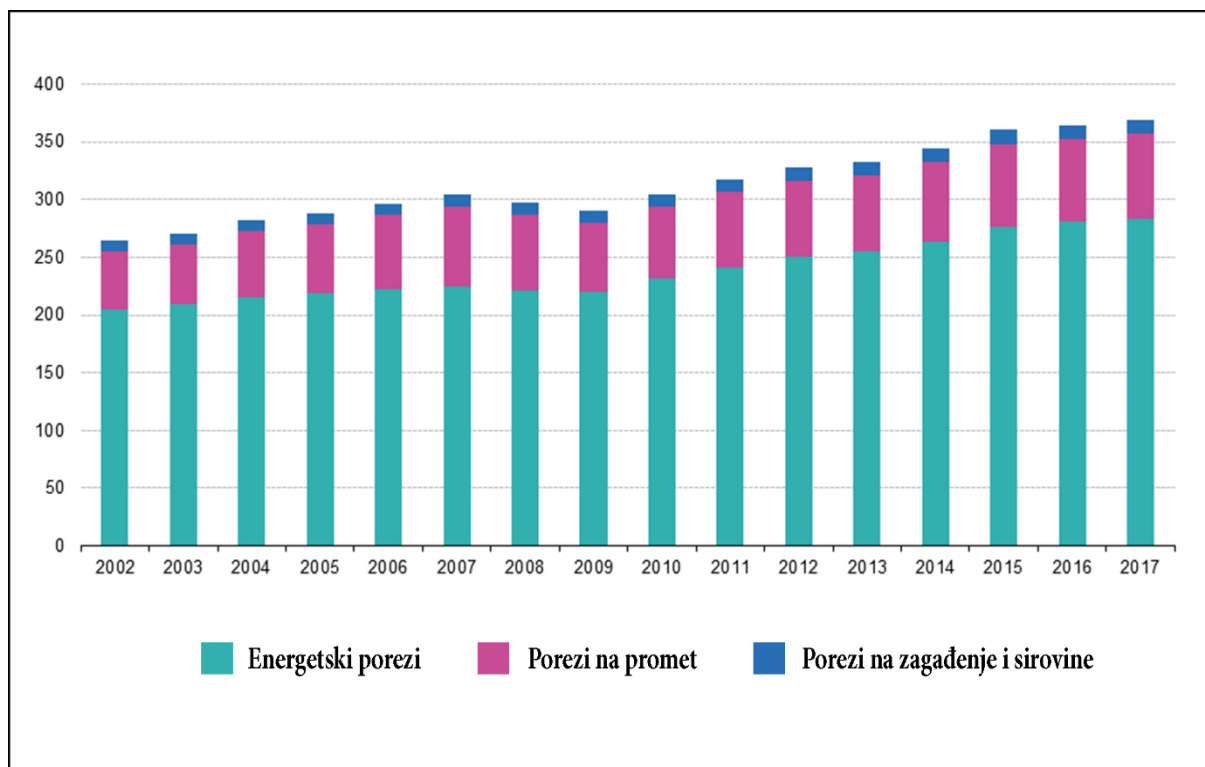

Najlošija upotreba

Sl. 25. Sustav tzv. „nula-otpada“

Izvor: Zero Waste Europe, <https://zerowasteurope.eu/2013/04/zero-waste-hierarchy/>

Kakvo je stanje u EU? EU ima zajedničku politiku za investiranje i okolišnu regulaciju. Europska strategija 2020 usvojila je plan „20-20-20“ koji postavlja klimatske i energetske ciljeve i koji ima namjeru smanjenja stakleničkih plinova za 20 % do 2020. g. (u usporedbi s razinom istih u 1990-ima), te da se 20 % primarne energije dobiva iz obnovljivih izvora kao i poboljšanje energetske učinkovitosti za 20 % do 2020. Kao dio strategije mnoge vlade u EU su uvele poreze na korištenje energije, mineralnih ulja, cesta, vozila i sl. koji variraju ovisno o njihovoj težini, svrsi, emisijama i sl. Međutim, države članice također mogu imati i svoje vlastite nacionalne mjere. Tržišno-temeljeni instrumenti kao što su okolišni porezi, trgovinski sustavi dozvola ili ciljane potpore su troškovno učinkovit način za zaštitu okoliša. Oni osiguravaju poticaje za tvrtke i građane da se odlučuju za zelenije proizvode i proizvodnju (FRANC, 2015).

Sl. 26. Okolišne takse u EU zemljama prema kategorijama (u %), 2013.

Izvor: Eurostat, 2015

Poznati su dosadašnji, već navedeni problemi s kojima se susreću stanovnici velikih gradova. Brojni autori navode poteškoće koje imaju prilikom osiguranja dovoljne količine pitke vode za stanovnike višemilijunskih urbanih aglomeracija u nerazvijenom svijetu. Često se spominju održavanje kvalitete zraka unutar dopuštenih granica onečišćenja i poteškoće u pronalaženju lokacije i odgovarajućeg načina za odlaganje gradskog otpada. Otchet (1999.) navodi kako dvije trećine stanovnika Lagosa živi ispod granice siromaštva. Samo 30% stanovnika Lagosa ima pristup tekućoj vodi. Grad dnevno proizvede približno 6.000 tona smeća, a samo se 0,09 % primjereno sprema. Vezano uz različite faze razvoja, megagradovi se suočavaju s različitim rizicima kvalitete života.

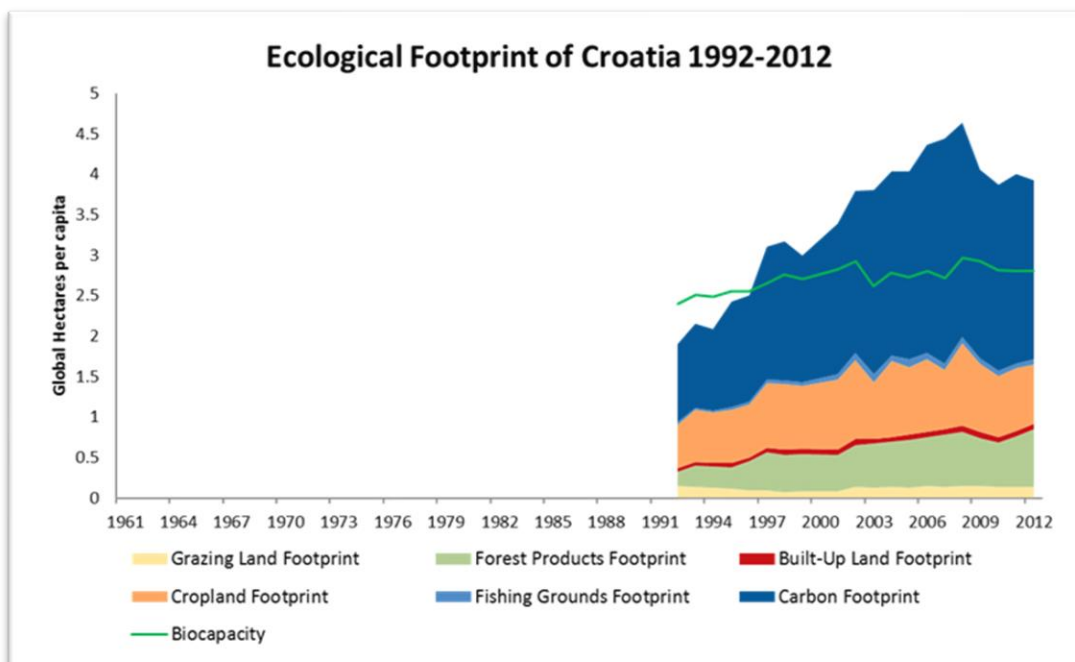
Koncepcija kvalitete života prilično je složena i uključuje nekoliko pokazatelja, osim pokazatelja okoliša. Samo se neki od njih mogu do stanovitoga stupnja izmjeriti. Prema stupnju razvitka možemo razlikovati tradicionalne i moderne rizike kvalitete života. Tradicionalni su rizici veliko siromaštvo, neishranjenost, onečišćenje vode otpadom, zaraza vodom, neodgovarajuća opskrba vodom i upravljanje čvrstim otpadom. Tradicionalni rizici odnose se na ranije faze razvoja ili na megagradove nižeg stupnja razvoja. Takve probleme imaju siromašna društva, jer nedostaje novca za njihovo primjereno rješavanje. S druge strane, moderni rizici odnose se na izlaganje opasnim i otrovnim tvarima, industrijskom onečišćenju zraka i vode, na prometnu zakrčenost, buku, manjak prostora, te urbani stres. Oni se odnose na visoko razvijene megagradove u naprednijim zemljama (STIPERSKI, FUERST- BJELIŠ, 2003). Takve, ali i potencijalne probleme koji će se pojaviti u velikim gradovima trebao bi djelomično riješiti održivi razvoj, o kojem se raspravljalo u prethodnom dijelu poglavlja.

Stoga je u s obzirom na sve navedene probleme, ključno spomenuti i pitanje ekološkog otiska. Prvi korak u akciji da dostignemo održivi razvoj je da znamo sa kolikom kapacitetom prirodnih resursa raspoložemo, koliko nam je kapaciteta potrebno i koliko prirodnih resursa troši. Metoda razvijena u ove svrhe naziva se analiza ekološkog otiska (*Ecological Footprint Analysis*). Ekološki otisak dokumentira ljudsku potrošnju prirodnog kapitala, dok analiza ekološkog otiska pruža metriku za usporedbu ekološkog otiska sa raspoloživim biokapacitetom. Točnije, ekološki otisak nam pokazuje

koliko rastu i opadaju naši zahtjevi nad prirodom u obliku osnovnih ljudskih potreba za vodom, hranom, prostorom, apsorbiranim CO₂, otpadom itd. Ekološki otisak se dijeli na vodeni otisak, otisak CO₂ i ekološki otisak u užem smislu, a sva tri čine tako zvanu „obitelj otisaka“ (*Footprint Family*). Ekološki otisak vode odnosi se na ukupnu količinu slatke vode korištenu u svakoj točki životnog ciklusa proizvoda ili usluge. Također vodeni otisak se može mjeriti kao ukupna količina vode koju iskoriste pojedinci, zajednica ili poduzeće (LUKIĆ, I., www.cqm.rs/2011/2/pdf/01.pdf).

Da bi se dobio ekološki otisak koristi se veliki broj podataka koji se preuzimaju iz javnih baza podataka kao što su UN FAOSTAT, UN Comtrade, OECD International Energy Agency i druge. Za posljednje analize korišteni su, za sad i jedini dostupni, podaci iz 2007. godine. Ovi podaci nam govore da bi Zemlji bila potrebna 1 godina i 6 mjeseci da regenerira potrošene prirodne resurse i reapsorbira CO₂ i otpad koji se stvori u toku 1 godine. Također, količina resursa koje čovječanstvo u današnje vrijeme potroši i količina oslobođenog otpada i CO₂ u toku jedne godine odgovara ekvivalentu 1.5 planeta. Uzimajući u obzir da cijelo čovječanstvo koristi prirodne resurse i od njih zavisi, ekološki otisak je moguće mjeriti za svakoga, bilo da je to pojedinačna osoba, grad, država, regija ili cijeli svijet.

Najpotpunijim se smatraju otisci koji se računaju na nivou države, kontinenta ili globalno. Također pojedinačni ekološki otisak moguće je mjeriti za određeni proizvod, uslugu ili proces na osnovu njihovog životnog ciklusa. Analizu ekološkog otiska koriste vlade, poduzeća, znanstvene institucije i nevladine organizacije kao alat za mjerljivo upravljanje svojim razvojem. Mjerenje ekološkog otiska nam omogućuje da mudrije upravljamo našim prirodnim resursima i preuzmemo kolektivnu i osobnu odgovornost za akciju podrške dijelovima svijeta gdje ljudi žive izvan granica Zemljinih mogućnosti. Analiza podataka od 1961. godine pa do danas nam pokazuje da je čovječanstvo u utrci za ugodnijim životom i bogatstvom napravilo neodrživ pritisak na Zemlju. U svijetu ograničenih resursa bogate nacije imaju obavezu i odgovornost smanjiti svoj ekološki otisak tako što će naći načina da žive skromnije i u skladu sa Zemljinim mogućnostima, a bez da naruše postojeću kvalitetu života njihovih stanovnika (LUKIĆ, I., www.cqm.rs/2011/2/pdf/01.pdf).

Sl. 27. Ekološki otisak Hrvatske od 1992. -2012.g.

Izvor: adria.panda.org

Preporuke za daljnje čitanje:

Huwart, J.Y., Verdier, L. (2013), "What is the impact of globalisation on the environment?", u: *Economic Globalisation: Origins and consequences*, OECD Publishing, Paris.

Mazilu, M. (2009): Globalization - Tourism a Model from Green Economy, Recent research in Economy, <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2011/Montreux/>

Overland, I. (2016.): Energy: The missing link in globalization, *Energy Research & Social Science*, 14, p. 122–130. www.elsevier.com

Prasad K., Vatsal, V. (2013): Impact of Globalization and sustainability in Africa, *Global Journal of Management and Business Studies*, ISSN 2248-9878 Volume 3, Number 8 (2013), p. 923-428., <http://www.ripublication.com/gjmbs.htm>

Vizjak, M., Vizjak, A. (2015): Tourism, globalisation and sustainable development, u: *Managment*,

Ishodi učenja:

Znati navesti i objasniti neke od najvažnijih globalnih okolišnih problema.

Razumjeti potrebu donošenja i značaj Kyoto protokola na globalnoj razini.

Objasniti politiku i pristup održivog razvoja te kako se pristupa održivom razvoju na razini EU i Hrvatskoj.

Objasni pojam ekološkog otiska i zašto je važan.

knowledge and learning, Joint international conference 2015, Bari, Italy

11. ANTI/ALTER GLOBALIZACIJSKI POKRETI

Prvi prosvjedi protiv dominacije kapitalizma, jedno od glavnih obilježja nove neoliberalne ekonomije kao glavnog obilježja globalizacije, pojavili su se još prije 200 godina. Čak se i kroz 500-godišnju povijest otpora europskom kolonijalizmu i američkom imperijalizmu vide „obrisi“ onoga što danas podrazumijevamo pod antiglobalizacijom. Neki smatraju da je početak iste započeo s mobilizacijom masa protiv rata u Vijetnamu 1960-ih i 1970-ih, te čuvenim revolucionarnim ustancima širom Europe 1968. g. (ENGLER, 2007). Prosvjedi poput onog 2003. g. u Davosu (Švicarska) bili su protiv rata u Iraku, i tada su izvešeni natpisi „Ostavite Irak na miru“. U novije vrijeme (2011.) održavani su i prosvjedi poput „Zauzmimo Wall Street“ (*Occupy Wall Street*) protiv vodećih američkih banaka, čime se ujedno htjelo ukazati na nerazvnomjernu raspodjelu svjetskog bogatstva između onih najbogatijih i ostaka svijeta, odn. osiromašenje svjetskog pučanstva. Najviše sljedbenika ovaj je pokret dobio na Zapadu tj. u razvijenim državama, jer su razvijeni prvi postali svjesni nedostataka globalizacije.

Antiglobalistički pokret razvijao se i jačao usporedno s jačanjem globalizacije i jedan od ciljeva mu je ukazivanje na nejednakosti u svijetu, ali i borba protiv politike međunarodnih institucija poput MMF i Svjetske banke. Događaj koji je zasigurno potaknuo drukčije poglede prema globalizaciji bio je djelovanje WTO-a. Organizacija promiče pravilnije i slobodnije trgovanje među državama te za cilj ima osigurati što sigurnije i slobodnije tržište, ali je stav antiglobalista upravo je suprotan. Oni tvrde da su multinacionale korporacije te koje su dobile pravo na slobodnu trgovinu i da su samo one zaštićene međunarodnim ugovorima (BAZDAN, 2013). Zato su mnogi aktivisti antiglobalizacijskog

pokreta samom pokretu dali još jedan naziv – antikorporacijski, aludirajući na to da velike multinacionalne korporacije potihom preuzimaju glavnu ulogu u svijetu i na taj način odlučuju kojim smjerom će se ići. Situacija bi se mogla poistovjetiti sa svojevrsnim monopolom, obzirom da u mnogim sektorima sve manji broj korporacija kontrolira sve veći udio svjetskog tržišta. Korporacije koje se dovode u vezu s tim tezama su one iz područja farmaceutske i agrokemijske industrije, zatim korporacije usmjerene na proizvodnju genetski modificiranih proizvoda (najpoznatiji primjer je Monsanto, američka multinacionalna kompanija koja djeluje na području poljoprivrede i biotehnologije), zatim korporacije koje kontroliraju svjetsko tržište kave i kakaovca itd. Upravo su tvrtke usmjerene na kavu i kakaovac, poznate po udruživanju u poslovanju u korist većeg ovladavanja tržištem radi maksimiziranja profita - što bi se u suvremeno doba moglo nazvati „merger“ manijom. No to nisu izuzeci, sličnih primjera konglomerata ima u naftnoj, automobilskoj, farmaceutskoj industriji itd (DAVIS, 2016).

Međutim, gledajući dalje u povijest, uočljivi su razni prosvjedi za koje bi se moglo reći da su korijen antiglobalističkih pokreta kakve danas poznajemo. Tijekom svjetskih gospodarskih konferencija u Bonnu 1985., Veneciji 1987. i Indiji 1988. Održavali su se prosvjedi nekoliko desetaka tisuća ljudi koji su izražavali svoje nezadovoljstvo situacijama u Afganistanu tijekom konferencije u Veneciji, odnosno ugrožavanjem životne egzistencije ljudi i ekološkog sustava tijekom konferencije u Indiji (DJAKOVIC I DJAKOVIC, 2015).

„Antiglobalistički, društveni pokret kakvog danas poznajemo, pojavio se krajem 21. st. protiv neoliberalne globalizacije, modela globalizacije baziranog na promociji slobodnog tržišta i slobodne trgovine. U antiglobalističkom pokretu postoje dvije struje – desno i lijevo krilo antiglobalističkih aktivista. Ekstremne lijeve grupe kao što je Britanska nacionalna stranka (*British National Party*), Nacionalna demokratska stranka Njemačke (*Nationaldemokratische Partei Deutschlands [NPD]*), Nacionalna Fronta (*Front National [FN]*) u Francuskoj, i Slobodarska stranka Austrije (*Freiheitliche Partei Österreichs [FPÖ]*) vide globalizaciju kao prijetnju nacionalnim ekonomijama i nacionalnom identitetu i zagovaraju da ekonomija mora biti kontrolirana iz nacionalnih država te da imigracija mora biti strogo ograničena kakao bi garantirala taj nacionalni identitet.

Desno krilo antiglobalističkog trenda tvrdi da je globalizacija ideologija koju potiču cionizam, marksizam i liberalizam. Globalizacija se shvaća kao svjetska urota protiv nacionalnog identiteta, zapadnjačke kulture i bijelog čovjeka. Takvi argumenti često imaju rasističke i anti-semitske implikacije. Za desno orijentirane antiglobaliste neoliberalna globalizacija nije rezultat logike kapitalizma, već rezultat konspirativnog političkog plana moćnih elita. Ujedno, oni ne zagovaraju alternativnu globalizaciju te smatraju da su nacionalizam i partikularizam „lijevak“ za probleme koje je prouzročila globalizacija.

Puno značajniji prema broju aktivista i u javnosti prepoznati od desnog krila su antiglobalisti lijeve orijentacije. Došli su u fokus javnosti na skupu WTO-a koji se održavao u Seattleu 1999. g. Više tisuća ljudi, 30. studenog 1999. godine, izašlo je na ulice američkog grada Seattlea koji zbog sjedišta *Microsofta* slovi za glavni grad «digitaliziranog kapitalizma». U to vrijeme u gradu održavao se sastanak Svjetske trgovinske organizacije (WTO) na kojem se trebala donijeti deklaracija o liberalizaciji svjetske trgovine, kao i za to potrebnih financijskih transakcija. Prosvjed u Seattleu nije bio niti najveći niti najradikalniji prosvjed ovakve vrste (KRUSHAARR, n.d.). Zašto je on onda toliko važan? Ovaj prosvjed bio je jasan znak za uzbunu velikim svjetskim korporacijama i elitama jer se dogodio u centru globalne moći, a to je SAD. Mediji su pri tome odigrali veliku ulogu, jer se tada prvi put spominje pojam antiglobalizacija. Prosvjednike su u početku uglavnom činili američki i kanadski sindikalisti. Međutim, ono što ovaj prosvjed čini posebnim je pridruživanje pojedinaca i skupina iz svih društvenih sfera - od zaštitnika okoliša, aktivista za Treći svijet, feministkinja i seljaka do boraca za građanska prava, prava potrošača te protivnika genetičke tehnologije. Na plakatima koje su prosvjednici držali mogle su se vidjeti razne poruke, kao npr: «*The World is not for sale*», «*The WTO has got to go*» itd. Svoj primarni cilj prosvjednici su ispunili jer je sastanak u konačnici prekinut, čime su čelni ljudi WTO-a priznali neuspjeh.

Slijedili su protesti na skupu MMF u Washingtonu 2000, skupu Svjetske banke u Pragu 2000. g, sastanku G-8 u Genovi 2001., itd. Osim toga iste godine pripadnici ove struje organizirali su Svjetski socijalni forum u Porto Alegreu (Brazil) kao znak prosvjeda protiv sastanka Svjetskog gospodarskog foruma. Zagovornici lijevog krila antiglobalizma tvrde da je kapitalistička logika dovela do odnosa asimetrične moći, kako u državama tako i u svijetu, te da se svaki aspekt života (uključujući zdravlje, obrazovanje i kulturu) tretira kao roba.

Tablica 16. Prikaz globalnih i lokalnih antiglobalizacijskih pokreta

	NAZIV POKRETA	OPIS	Područje djelovanja
1	<i>50 Years is Enough</i>	Grupa protiv MMF-a	Globalno
2	<i>Our World is not for sale</i>	Zalažu se za "treći svijet"	Ujedinjeno Kraljevstvo
3	<i>Exodus</i>	Protiv komercijalizacije rave-kulture	Globalno
4	<i>Earth first</i>	Ekološki pokret	Globalno
5	<i>Terre des Hommes</i>	Za alternativne ekonomske politike	Njemačka i Francuska
6	<i>Citizens for Tax Justice</i>	Zalažu se za poreznu pravdu	SAD

Pojam antiglobalizam je ujedno i varljiv jer pokret nije čisto defenzivan i reaktivan, već proaktivan pokret za globalnu demokraciju i globalnu pravdu. Stoga ga je bolje definirati kao pokret za alternativnu globalizaciju ili pokret za demokratsku globalizaciju. Transnacionalni prosvjedni pokret koji je globalan po karakteru, ima decentralizirani oblik mrežne organizacije koji komunicira uglavnom preko interneta, pa se to koristi i za organiziranje *on-line* protesta kako bi se raspravljalo o strategijama, o političkim događajima i proteklim prosvjedima te gradnji identiteta. Ovaj oblik internetski baziranog protesta mogao bi se nazvati *cyberactivism*. *Mailing* liste, web forumi, *chat-rooms*, i alternativni *on line* projekti karakteristika su ovog pokreta koji ima visok stupanj otvorenosti, dostupnosti i globalnosti.

Antiglobalistički pokret je pluralistički i u neku ruku kontradiktoran. Grupe koje su se uključile obuhvaćaju tradicionalne i autonomne radničke sindikate, umjetničke grupe, seljake „bezemljaše“, urođeničke grupe, socijaliste, komuniste, anarhiste, trockiste, dio ekološkog pokreta, feminističkog pokreta, inicijativa za Treći svijet, grupa za građanka prava, studente, vjerske skupine, grupe za zaštitu ljudskih prava, pokret nezaposlenih, tradicionalne lijevo i desno orijentirane stranke, kritički nastrojene intelektualce širom svijeta. Ovu mrežu karakterizira globalna mreža mreža, pokreti socijalnih pokreta, jedinstveni prosvjedni pokret te koalicija koalicija. Cilja na povratak zajedničkog karaktera dobara i usluga koje su privatizirane u sve većem broju ugovorima kao što su Opći ugovor o trgovini i uslugama (*General Agreement on Trade in Services (GATS)*) i Sporazum o trgovinski povezanim aspektima i pravima intelektualnog vlasništva (*Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)*).

Michael Hardt i Toni Negri koriste pojam mnoštvo (*multitude*) kako bi opisali antiglobalizacijski pokret kao cjelinu singularnosti koja djeluje zajednički, decentraliziranog autoriteta, kooperativne moći globalne demokracije odozdo, otvorenog društva i direktne demokratske vlasti od svih za sve. Mnoštvo, prema Hardt i Negriju, je neobuzdana mreža koja promovira zajednički život i rad.

Zbog svoje strukture i raznolikosti, pokret je nedogmatski i decentraliziran. Ne može se kontrolirati niti njime dominirati. Zajedništvo ove pluralnosti pojavljuje se kroz zajedničku mobilizaciju protiv neoliberalnog jačanja globalnih problema. Različita pitanja i problemi involviranih grupa su povezani jer smatraju da su svi problemi uzrokovani logikom kapitalističke globalizacije. Ciljevi i prakse pokreta nisu homogeni; postoje velike razlike između reformista i revolucionarnih aktivista te nenasilnih i nasilnih metoda prosvjeda. Druga razlika tiče se strana koje zagovaraju jačanje regulacije kapitalizma

na nacionalnoj razini i onih strana koje žele globalnom demokracijom zamijeniti nacionalni suverenitet.

Kao zajednički akter koji se sastoji od mnogih međupovezanih i različitih dijelova, pokret se kao cjelina može smatrati kao težnja k globalnoj demokraciji, globalnoj pravdi, globalnom ostvarenju ljudskih prava. On želi privući pažnju javnosti na nedostatak demokracije unutar međunarodnih organizacija i staviti pritisak kako bi se ojačala potpora demokraciji u glavnim institucijama. Pokret je spontan, umrežen, samo-organiziran i baziran na osnovama demokracije. Mislioci antiglobalizacije vide organizacijsku formu kao izraz promjenjivih organizacijskih karakteristika društva koje se ubrzano transformira u fleksibilnu, decentraliziranu, transnacionalnu, umreženu dominaciju. Kapitalistička globalizacija, oni vjeruju, rezultirala je u uspostavi svjetskog sustava dominacije koji su oblikovali ekonomski interesi. Hart i Negri zovu ovaj decentralizirani, fleksibilan, mrežno umrežen sustav „carstvom“. Carstvo bi bilo globalni sustav kapitalističke vladavine; temeljilo bi se na krizama suvereniteta nacija-država, deregulaciji međunarodnih tržišta i intervenciji globalnih policijskih snaga kao i na mobilnosti, decentralizaciji, fleksibilizaciji i mrežnom karakteru kapitala i proizvodnje. Pojava decentraliziranog globalnog carstva izazvana je decentraliziranim globalnim protestnim pokretom koji poziva na globalnu participaciju i globalnu kooperaciju te više demokratski, pravednu i održivu globalizaciju.

Organizacijski princip pokreta je jedan od globalne umrežene samo-organizacije. Za mnoge aktiviste protesti anticipiraju oblik budućeg društva kao globalno integrativnog i temeljenog na participatornoj demokraciji. Pokret izražava težnju za društvom u kojem autoriteti ne određuju ponašanje ljudi, već se ljudi određuju i organiziraju samostalno. Pokret oponira globalizaciji odozgora sa samo-organizacijskim formama globalizacije odozdo. Vj. najpoznatija antiglobalistička grupa ATTAC (*Association pour la Taxation des Transactions Financière et l'Aide aux Citoyens*, "Association for the Taxation of Financial Transactions and Aid to Citizens") postoji u 30 država. ATTAC smatra da financijska globalizacija vodi prema manjoj sigurnosti i jednakim pravima ljudi favorizirajući umjesto njih interese globalnih korporacija i financijskih tržišta. Glavni zahtjev ove skupine je *Tobin tax*, porez na trgovanje valutama preko granica. ATTAC tvrdi da predstavlja nekoliko tisuća članova u 40 država".²⁹ Danas antiglobalistički pokret privlači i potporu ljudi kao što je nekadašnji direktor Svjetske banke i dobitnik Nobelove nagrade iz ekonomije, Joseph Stiglitz.

Na žalost, antiglobalisti su nedovoljno ujedinjeni pa nemaju jednu jasnu i jedinstvenu politiku koja bi upravljala njihovim akcijama, već se cijeli pokret katkada doima konfuzno i nejasno. Usprkos tome, pojedine akcije antiglobalista imale su utjecaja na svjetske odluke i politiku „moćnika“ pa su se njihove poruke čule širom svijeta. Tako su antiglobalistički prosvjedi u Seattleu 1999. i Genovi 2001., organizirani povodom konferencija WTO-a, bili vodeće vijesti u svim dnevnim listovima i ostalim medijima.

Kada govorimo o „deglobalizaciji“ ili o pokušaju da se poništi proces smanjivanja svijeta, treba se podsjetiti da je ono što danas zovemo globalizacijom bio dug, neujednačen i složen proces. Termini poput „jednog svijeta“ ili „kozmpolitanstvo“ imaju dugu povijest, ali nikako ne smijemo zaboraviti da se negativni komentari, izrazi odbijanja, najčešće izražavaju suvremenom terminologijom i u odnosu na suvremeno okruženje“ (MILARDOVIĆ, 1999).

Preporuke za čitanje:

Lai O. K. (2014): The theory and practice of Antioglobalization movement: Case studies of Independent media in Chinese societies – Hong Kong and Taiwan, <http://hss.ulb.uni-bonn.de/2014/3753/3753.pdf>

²⁹<https://www.britannica.com/>

Steger, M, Wilson, E. K., 2012: Anti-Globalization or Alter-Globalization? Mapping the Political Ideology of the Global Justice Movement, *International Studies Quarterly* 2012, Vol. 56, No. 3, 439-454., Wiley, <https://www.jstor.org/stable/pdf/23256797.pdf>

Warner, A., 2005: A brief history of The Anti-globalization Movement, *University of Miami International and Comparative Law Review*, vol. 12 (2), <https://repository.law.miami.edu/umiclr/>

Ishodi učenja:

Razumjeti razloge pojave antiglobalizacijskih pokreta.
 Navesti pojave i primjere antiglobalizacijskih pokreta u svijetu.
 Shvatiti razliku između alter i anti globalizacijskih pokreta.

12. REPUBLIKA HRVATSKA U PROCESU GLOBALIZACIJE

Globalizacijski proces značajno je utjecao na sve aspekte života u Hrvatskoj. Hrvatska je država s malim utjecajem na globalnoj razini i uglavnom se uspoređuje s drugim državama približno jednake veličine te slične povijesne i ekonomske prošlosti. Veći globalni utjecaj na Hrvatsku javlja se nakon njezinog ulaska u međunarodne organizacije i EU.

Kao posljedica pristupanja Hrvatske EU, već se u 2014. godini bilježe visoke stope rasta robnog izvoza. Takav rast omogućen je ukidanjem svih prepreka slobodnoj trgovini s drugim članicama EU. Izvoz se dijelom temelji i na izvozu roba inozemnog podrijetla, odnosno povećanoj trgovini, a države članice EU najvažnije su tržište za hrvatske izvozne proizvode.

Tab. 17. Međunarodna razmjena Hrvatske s odabranim državama, 2018. g., u mil. eur.

Država		Vrijednost u eurima
BOSNA I HERCEGOVINA	Izvoz	1 361 899 919
	Uvoz	732 932 591
FRANCUSKA	Izvoz	377 188 872
	Uvoz	61 4374 644
ITALIJA	Izvoz	2 124 915 253
	Uvoz	3 130 787 329
MAĐARSKA	Izvoz	497 811 815
	Uvoz	1 820 830 054
NJEMAČKA	Izvoz	1 926 599 681
	Uvoz	3 622 215 996
POLJSKA	Izvoz	220 779 934
	Uvoz	886 724 837
RUSIJA	Izvoz	147 417 553
	Uvoz	379 194 839
SAD	Izvoz	341 043 373
	Uvoz	179 766 763
SLOVAČKA	Izvoz	159 008 966
	Uvoz	438 617 092

SLOVENIJA	Izvoz	1 609 969 563
	Uvoz	2 654 489 096
ŠPANJOLSKA	Izvoz	237 796 115
	Uvoz	504 922 126
ŠVEDSKA	Izvoz	105 992 937
	Uvoz	134 271 910
ŠVICARSKA	Izvoz	179 379 159
	Uvoz	173 133 560
UJEDINJENO KRALJEVSTVO	Izvoz	218 427 010
	Uvoz	295 831 706

Izvor: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr

Kao i ostatak svijeta RH osjetila je posljedice svjetske financijske krize koja je nastupila 2008. g. Kriza se ipak u Hrvatskoj dogodila s odmakom u odnosu na svijet, njezine posljedice počele su se osjećati tek od 2010. godine. Pad BDP-a u RH dogodio se ipak neposredno odmah nakon početka krize. Oporavak nastupa nekoliko godina kasnije i u trendu kretanja BDP-a neki pozitivni ekonomski trendovi bilježe se u 2014. godini. Pravi oporavak ekonomije u cjelini, pa i BDP-a u RH slijedio je tek 2015. g.

Sl. 28. Kretanje BDP-a u Hrvatskoj, 2001-2017.

Izvor: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr

Hrvatskoj je tijekom svih proteklih godina nedostajao model ekonomskog rasta koji bi omogućio dinamičan i dugoročan rast BDP-a. Pojedina razdoblja obilježena dinamičnijim rastom ponajprije su omogućena: prethodnom niskom razinom gospodarske aktivnosti, dugoročno neodrživim čimbenicima rasta tj. znatnim rastom unutarnjeg i vanjskog duga te povoljnim okolnostima u globalnom okruženju.

Visina plaće koju primaju zaposlenici/radnici u nekoj zemlji također nam uz BDP može biti barem okvirni pokazatelj koliko je stanovništvo neke države bogato odn. siromašno, s obzirom da visina

plaće određuje i njihovu kupovnu moć. Prema DZS-u prosječna mjesečna bruto plaća u Hrvatskoj za srpanj 2020. g. iznosila je 9.172 kn. Prosječna mjesečna isplaćena neto plaća po zaposlenome u pravnim osobama u Hrvatskoj za isti mjesec je iznosila 6.722 kn. Kada se analiziraju sektori djelatnosti, najviša prosječna mjesečna isplaćena neto plaća po zaposlenome isplaćena je u zračnom prijevozu (u iznosu od 10.343 kn), a najniža u proizvodnji odjeće (4.436 kn). Prosječna mjesečna neto plaća po satu isplaćena za srpanj iznosila 36,23 kune, a bruto 49,44 kune.

12.1. Konkurentnost Hrvatske u odnosu na ostale države³⁰

U svjetskoj ekonomiji koja je sve više otvorena i integrirana, konkurentnost zauzima najvažnije mjesto. Stoga je pojmovno određenje pojma konkurentnosti vrlo kompleksan problem. Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) definira međunarodnu konkurentnost kao mjeru prednosti ili nedostatka zemlje s aspekta plasmana svojih proizvoda na međunarodnom tržištu, dok Svjetski ekonomski forum definira kao sposobnost zemlje da ostvari održive stope rasta BDP-a per capita. Konkurentnost je jedna od najvažnijih faktora državne dinamičke efikasnosti, gospodarskog rasta i razvoja. To je koncept koji svatko želi povećati - zato svaka država unapređuje konkurentnost svoje ekonomije.

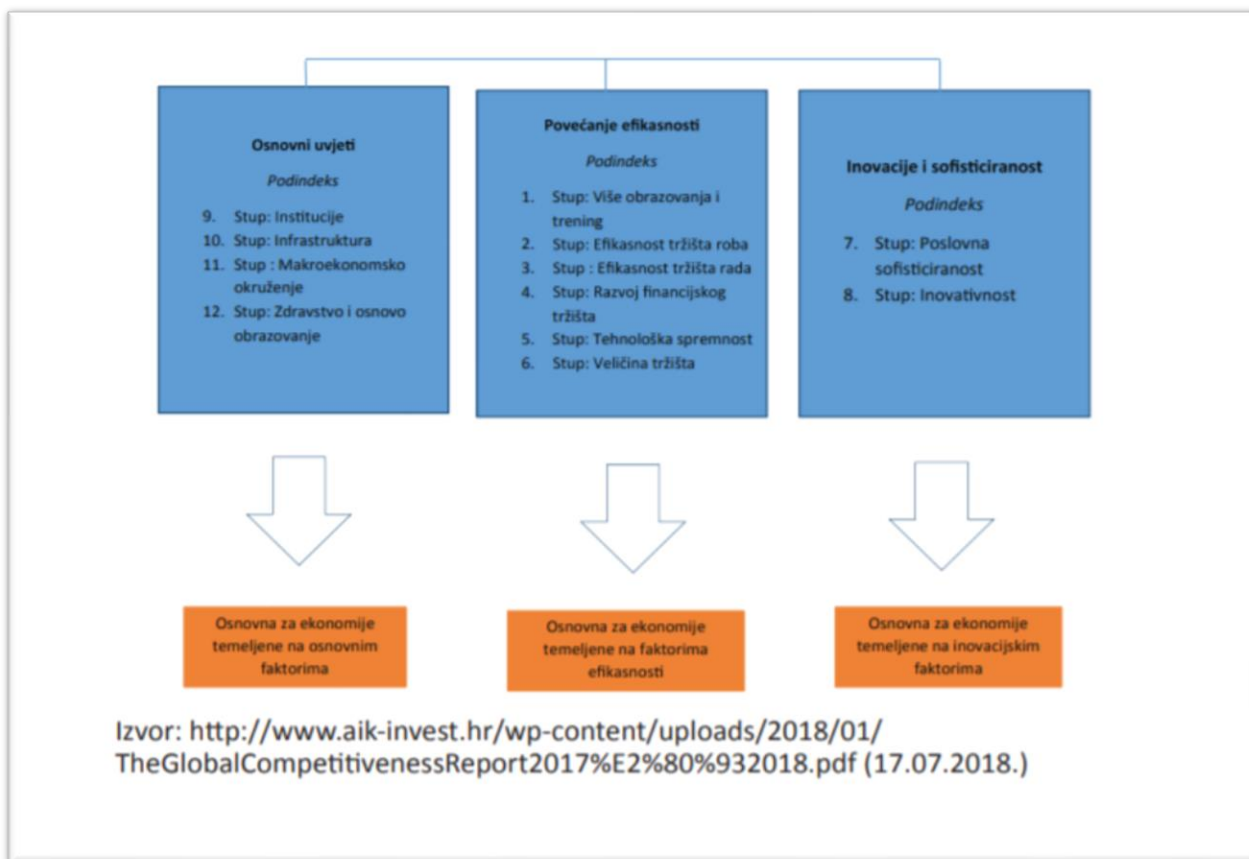
Izvješća o konkurentnosti su najjednostavniji način mjerenja konkurentnosti i uspoređivanja promatrane zemlje s ostatkom svijeta. Predstavljaju koristan izvor usporednih informacija o globalnim prednostima i nedostacima pojedinih zemalja i to sukladno izmjerenim faktorima koji imaju utjecaj na konkurentnost gospodarstva.

Kada hrvatsku konkurentnost stavimo u odnos sa državama iz bližeg okruženja tj. onima iz JI Europe, Hrvatska pokazuje bolje rezultate samo u odnosu na Srbiju i Grčku, dok Bugarska i Rumunjska imaju višu konkurentnost od RH. Hrvatska, u odnosu na ostale države JI Europe stagnira na globalnoj razini sa ocjenom 4,19. Najveći pad zabilježen je kod razvoja institucija, visokog obrazovanja i treninga te efikasnosti tržišta. Hrvatska se nalazi na 74 mjestu između 137 gospodarstava svijeta. Rezultati pokazuju poboljšanje ocjene makroekonomskog okruženja (60.) gdje je uočen rast za 24 mjesta, zdravlja i osobnog obrazovanja (44.) gdje je rast za 22 mjesta, tehnološke spremnosti (43.) rast za 4 mjesta i veličina tržišta (77.) gdje je zabilježen rast za 1 mjesto. Od Srednjoeuropskih država najkonkurentnije su u 2017. godini bile Češka (31. mjesto), Poljska (39. mjesto), Slovenija (48. mjesto), Slovačka (59. mjesto), Mađarska (60. mjesto) i Hrvatska (74. mjesto).

Koncept konkurentnosti u zadnjih 10 godina bilježi rastući značaj u globaliziranom svijetu. Nedavna globalna kriza dodatno je potencirala značaj konkurentnosti i utjecaj povoljnog poslovnog okruženja na nju, kao preduvjet da nacionalno gospodarstvo lakše apsorbira ekonomske krize i ostvari povoljne performanse.

Indeks globalne konkurentnosti kvantificira i određuje razinu konkurentnosti neke države. Metodologija kalkulacije indeksa globalne konkurentnosti temelji se na 12 faktora konkurentnosti koji uključuju institucije, infrastrukturu, makroekonomsko okruženje, zdravlje i osnovno obrazovanje, visoko obrazovanje i trening, efikasnost tržišta rada, efikasnost tržišta roba, tehnološku spremnost, financijsko tržište, veličinu tržišta, poslovnu sofisticiranost i inovativnost.

Preuzeto iz: ³⁰ Vurnek, D., Hodak, Z., Bengesz, A., 2019: Konkurentnost gospodarstva RH, *Obrazovanje za poduzetništvo*, 9 (1)

Sl. 29. Indeks globalne konkurentnosti

Izvor: Vurnek, D., Hodak, Z., Bengez, A., 2019.

Prema Izvješću o globalnoj konkurentnosti 2017.-2018. Svjetskog gospodarskog foruma, najkonkurentnija zemlja globalno u 2017. godini je Švicarska. Slijede je SAD, Singapur, Nizozemska, Njemačka, Hong Kong, Švedska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Japan i Finska. U razdoblju od 2013. do 2017. godine istih je 10 najkonkurentnijih država, izuzevši to što mijenjaju poziciju na rang listi od godine do godine. Švicarska je jedina država od 10 najkonkurentnijih koja je kroz petogodišnje razdoblje zadržala svoju poziciju i svih 5 godina ostala najkonkurentnije gospodarstvo svijeta.

Postoje velike razlike u konkurentnosti između država Europske unije. Konkurentnost Hrvatske može se okarakterizirati kao slaba, a ovisi o kvalitetnoj ekonomskoj politici koja mora biti orijentirana prema budućnosti. Prema Izvješću o globalnoj konkurentnosti kao najveći nedostaci konkurentnosti Hrvatske u 2019. godini navedeni su: jednostavnost pronalaženja kvalificiranih zaposlenika, fokusiranost Vlade prema budućnosti, sklonost prema poduzetničkim rizicima, lakoća zapošljavanja strane radne snage, efikasnost pravnog okvira u osporavanju propisa, opterećenje vladinim propisima i efikasnost pravnog sustava u rješavanju sporova.

Hrvatska bilježi pad konkurentnosti od 2008. do 2017. godine zbog: pogoršanja stupova makroekonomskog okruženja, slabog razvoja financijskog tržišta, infrastrukture, zdravstvenog i primarnog osiguranja te slabe poslovne sofisticiranosti. Također, promatrajući izvještaje unazad nekoliko godina može se ukazati na kontinuirani pad inovativnosti i tehnološke spremnosti Hrvatske. Iako postoji generalni napredak indeksa konkurentnosti koji su omogućili napredak u makroekonomskom stupu zbog smanjenja deficita i javnog duga te poboljšanje u stupu tržišta rada i tržišta roba, sve je to nedostavno za konkuriranje u današnjem globalnom svijetu. Hrvatska zbog svoje slabe inovativnosti i tehnološke spremnosti zaostaje za drugim državama posebice onima koje

su svoje snage usmjerile u visoku tehnologiju i područja kao što su genetika, umjetna inteligencija, nano tehnologija te biotehnologija ostalih znanost.

Visoka stopa siromaštva u Hrvatskoj također utječe na smanjenje konkurentnosti. Prema UNICEF-ovim kriterijima čak oko 32 % Hrvata živi ispod praga siromaštva. Prema navedenim kriterijima Hrvatska je među 5 najsiromašnijih država u Europi.

12.1.1. Turistička konkurentnost

U okviru analize konkurentnosti svakako je potrebno dotaknuti se i turizma kao najvažnije i za hrvatsko gospodarsko najbitnije gospodarske grane. Konkurentnost Hrvatske u turizmu je relativno dobra. Hrvatska se 2015. nalazila na 33. mjestu (od 141 države) na ljestvici svjetske turističke konkurencije odn. turističkog indeksa u svijetu. RH je pozitivno ocijenjena u stupovima infrastrukture turističkih usluga (6. pozicija), zdravlja i higijene (18. pozicija), međunarodne otvorenosti (19. pozicija) te zaštite i sigurnosti (28. pozicija) (The World Economic Forum, 2015).

Hrvatska je što se tiče turizma vrlo dobro ocijenjena u području turističke infrastrukture. Izrazito povoljna ocjena naše turističke infrastrukture posljedica je: velikog broja hotelskih kreveta u odnosu na broj stanovnika, prisutnosti *rent-a-car* kompanija, razvijenosti mreže bankomata i prihvaćanja kreditnih kartica. Pozitivna ocjena u Međunarodnoj otvorenosti posljedica je velikog broja regionalnih trgovinskih sporazuma. Također dobroj poziciji Hrvatske pridonosi mobilni širokopojasni Internet i raširenost mobilnih mreža.

S druge strane, bilježe se i neki nedostaci odn. područja u kojima hrvatski turizam nije toliko konkurentan. Od navedenih 14 stupova najlošije je ocijenjen stup: poslovnog okruženja (125. pozicija), cjenovna konkurentnost (101. pozicija) i prioritetnost sektora turizma i putovanja (74. pozicija). To je odraz loših pozicija koje se odnose na utjecaj poreza na poticaje za rad (139.), utjecaj poreza na poticaje za ulaganje (139.), utjecaj propisa na izravna strana ulaganja (137.), efikasnost regulatornog okvira u pobijanju propisa (135.) i rješavanju sporova (132.) te troškovi građevinskih dozvola (132.). Obrazovanje zaposlenika (128.) te praksa zapošljavanja i otpuštanja (126.). Sve ovo predstavlja područja koja treba poboljšati.

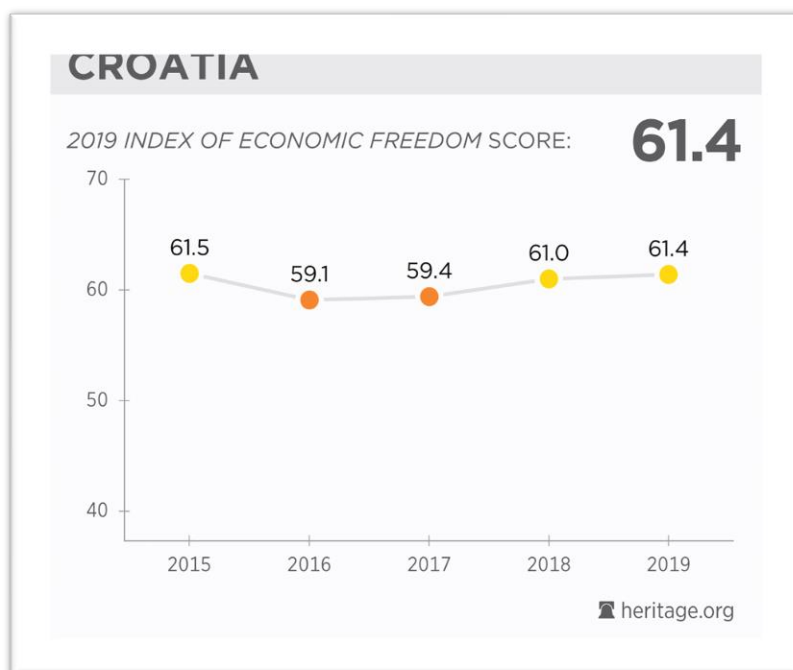
12.2. Indeks ekonomskih sloboda³¹

U studijama i analizama primjerenosti institucionalnog okvira u zemljama nečlanicama EU, uobičajeno se koriste sljedećim pokazateljima institucionalnog razvitka: indikatori kvalitete javnoga upravljanja (engl. *good governance*) Svjetske banke, indikatori ekonomske slobode *Heritage Foundation*, indeks percepcije korupcije *Transparency International*, indikatori liberalizacije i napretka za zemlje u tranziciji koje objavljuje EBRD i slični pokazatelji razvitka institucionalne kvalitete.

Viši stupanj ekonomskih sloboda preduvjet je za brži gospodarski rast i razvitak. Pojam ekonomskih sloboda usko je povezan s idealnim konceptom tržišnoga gospodarstva pri čemu idealna ekonomska sloboda jamči svima iste uvjete neograničenog i ravnopravnog sudjelovanja u tržišnoj utakmici. Dva se agregatna pokazatelja ekonomskih sloboda ističu velikim obuhvatom, kako po broju komponenti, tako i po broju država i nizu godina za koje su javno dostupni:

1. indeks ekonomskih sloboda zaklade Heritage (*Index of Economic Freedom, Heritage Foundation*)
2. indeks ekonomskih sloboda u svijetu prema Gwartneyu i Lawsonu (*Index of Economic Freedom of the World, EFW*) koji objavljuje kanadski *The Fraser Institute*.

Preuzeto iz: ³¹ Baletić, Z., Budak, J., 2007: Indeksi ekonomskih sloboda kao mjerila institucionalne konvergencije Hrvatske prema EU, *Ekonomski pregled*, 58 (12)

Sl. 30. Indeks ekonomskih sloboda za Hrvatsku od 2015.-2019.

Izvor: The Heritage Foundation, www.heritage.com

Indeks ekonomskih sloboda Zaklade Heritage više se oslanja na pokazatelje regulative po deset područja ekonomskih sloboda: sloboda poslovanja, sloboda trgovine, fiskalna sloboda, sloboda utjecaja od države, monetarna sloboda, sloboda ulaganja, financijska sloboda, radna sloboda, vlasnička prava i sloboda od korupcije. Autori navode da je svaka od tih sloboda vitalno važna za prosperitet pojedinca i nacije. Pritom je pojam ekonomskih sloboda definiran kao onaj dio slobode čovjeka koji se odnosi na materijalnu neovisnost pojedinca u odnosu na državu i ostale organizirane skupine. Samo ekonomski slobodan pojedinac može imati političku slobodu. Pojedinac je ekonomski slobodan ako ima potpunu kontrolu nad svojim radom i vlasništvom, bez uplitanja države. Uloga države svedena je na zaštitu tako definirane slobode. Idealni (najviši) stupanj ekonomske slobode osigurava pojedincu apsolutno pravo privatnoga vlasništva, potpunu slobodu kretanja kapitala, rada i roba te neuplitanje države

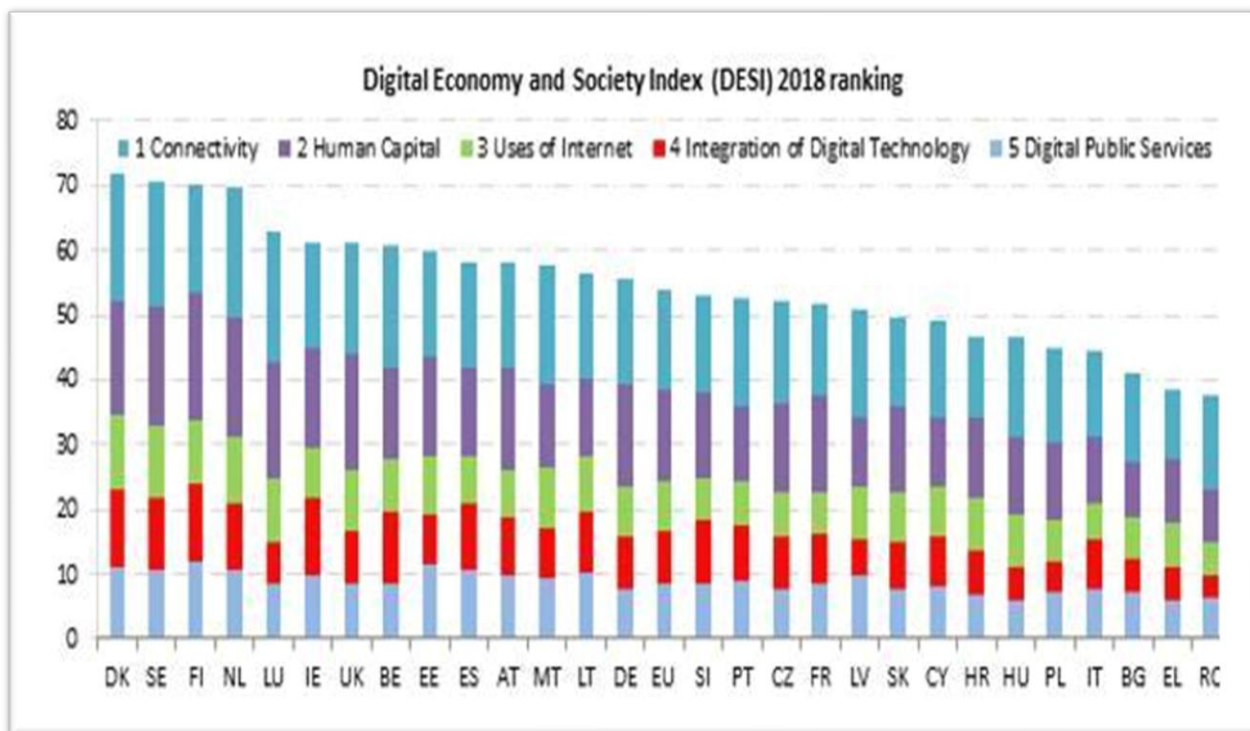
Indeks ekonomskih Sloboda EFW-a razrađeniji je i obuhvaća niz komponenti iz pet područja ekonomskih sloboda, a ocjene komponenti dobivene su na osnovi više od 40 pokazatelja. To su npr:

- Veličina sektora države
- Pravna struktura i zaštita prava vlasništva
- Pristup „zdravom” kapitalu
- Sloboda međunarodne trgovine
- Regulativa koja se odnosi na rad, kredite i poslovanje.

Teorija na kojoj počiva ideja kanadskog *The Fraser Institute* da istraživači prate stupanj ekonomskih sloboda, svoja uporišta nalazi u ekonomskoj misli Adama Smitha, Milтона Friedmana i Fridricha Hayeka. Osnovne ekonomske slobode jesu: sloboda osobnog izbora, dragovoljna razmjena i otvorenost tržišta. Za izradu indeksa ekonomskih sloboda EFW koristilo se slijedećom definicijom ekonomskih sloboda: “Pojedinci posjeduju ekonomsku slobodu kada je imovina koju stječu bez uporabe sile, prijevare ili krađe fizički zaštićena od drugih pojedinaca; kada se svojom imovinom

moгу slobodno koristiti, razmjenjivati je ili davati drugima, sve dok to ne narušava identična prava drugih osoba. Indeks ekonomskih sloboda mjeri stupanj zaštite ispravno stečene imovine i stupanj angažmana pojedinaca u dobrovoljnim transakcijama” (Gwartney i sur., 2006, preuzeto iz Baletić, Budak, 2007).

Ovje treba spomenuti i digitalnu ekonomiju i društveni indeks. Oni uključuju: povezanost, ljudski kapital, korištenje interneta, integraciju digitalne tehnologije te digitalne javne usluge. Hrvatska se prema tim indikatorima nalazi pri dnu EU – na 23. mjestu.

Sl. 31. Digitalna ekonomija i društveni indeks 2018. u EU

Izvor: Europska komisija, www.europa.eu

12.3. Direktna strana ulaganja u RH³²

„Izravne strane investicije (engl. *Foreign Direct Investment – FDI*) - obuhvaćaju investicijske aktivnosti poduzeća izvan granica države u kojoj se nalazi sjedište tvrtke i u kojoj se donose ključne odluke, a u većini se slučajeva radi o investicijama u proizvodne pogone ili podružnice koje kontroliraju poduzeća sa sjedištem u nekoj drugoj zemlji. Izlazak neke tvrtke na strana tržišta putem zajedničkih ulaganja ili osnivanje vlastite tvrtke u inozemstvu, tretira se kao strana direktna investicija. Pri tome se izravnu investiciju u inozemstvu može provesti na dva načina: a) investiranjem u potpuno novi pogon ili djelatnost (engl. *greenfield investment*); b) preuzimanjem ili spajanjem domaćeg poduzeća s postojećom tvrtkom u inozemstvu. Direktna ulaganja putem procesa privatizacije u tranzicijskim zemljama također se ubrajaju u ovu skupinu. Najčešći oblik FDI je preuzimanje tvrtki i/ili sjedinjenje s velikom multinacionalnom kompanijom, dok su potpuno nove investicije za sada manje zastupljene. O *greenfield* investicijama govori se o kao najpoželjnijem, ali i najzahtjevnijem obliku ulaganja. Kada govorimo o privlačnosti za tu vrstu ulaganja, RH je na začelju država Srednje i JI Europe. Najviše *greenfield* ulaganja u RH do sada je izvršeno u sektoru turizma.

³² Preuzeto iz Sisek, B. 2005. Strane izravne investicije u RH, *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, god. 3.

Strani investitori nužni su za uspješnu privatizaciju, posebno kada je riječ o privatizaciji velikih tvrtki. Razlog tomu je zato što donose specijalizirana znanja, nove tehnologije i kapital. Ujedno utječu i na veću produktivnost tvrtki u svom vlasništvu te donose korist ne samo tvrtkama primateljima već i drugim tvrtkama u pojedinim sektorima odnosno djelatnostima hrvatskoga gospodarstva (horizontalni efekt prelijevanja izravnih inozemnih ulaganja).

Želimo li razlikovati izravne investicije ovisno o motivima investitora, možemo utvrditi nekoliko skupina ulaganja (Matić, 2004, preuzeto iz Sisek, 2005):

1. Ulaganja zbog iskorištavanja prirodnih bogatstava drugih zemalja - najstariji je motiv ulaganja iako sada gubi na značaju.
2. Ulaganja zbog osvajanja novih tržišta nastala su zbog potrage za novim tržištima te su bila rezultat određene zatvorenosti nekih tržišta za uvoz gotovih proizvoda, velikih transportnih troškova ili potreba prilagodbe proizvoda lokalnim uvjetima. Ovdje je riječ o korištenju određenih prednosti na strani potražnje zemlje primatelja tako da se u ovom slučaju FDI javljaju kao drugačija strategija u odnosu na izvoz proizvoda ili licenciranje. Aktualnost ove vrste ulaganja je i u tome što je mnoge usluge (bankarstvo, telekomunikacije) na inozemna tržišta moguće jedino isporučiti putem izravnog ulaganja.
3. Ulaganja zbog poboljšanja učinkovitosti motivirana su smanjenjem troškova proizvodnje. Taj se oblik ulaganja najviše afirmirao praksom multinacionalnih kompanija da se organizira proizvodnja pojedinih dijelova proizvoda na različitim lokacijama u svijetu čime se postiže optimalna struktura troškova i najveća efikasnost proizvodnje.
4. Strateški motivirana ulaganja su investicije kojima je svrha ostvarenje strateških ciljeva i prednosti. Ona su također dio prakse multinacionalnih kompanija, a osnovni su im ciljevi stjecanje novih znanja i osposobljavanje u novim tehnologijama.“

Što se Hrvatske tiče, u razdoblju od 1993.-2018.g. najviše ulaganja u RH ostvarila je Nizozemska – preko 20 % svih stranih ulaganja. Do 2018.g. u RH uloženo je preko 33 mlrd. dolara, a 2014. godine strana ulaganja bila su najveća – preko 2,2 mlrd. dolara.

Tab. 18. Strana ulaganja u RH od 2013-2018., u mil.dolara

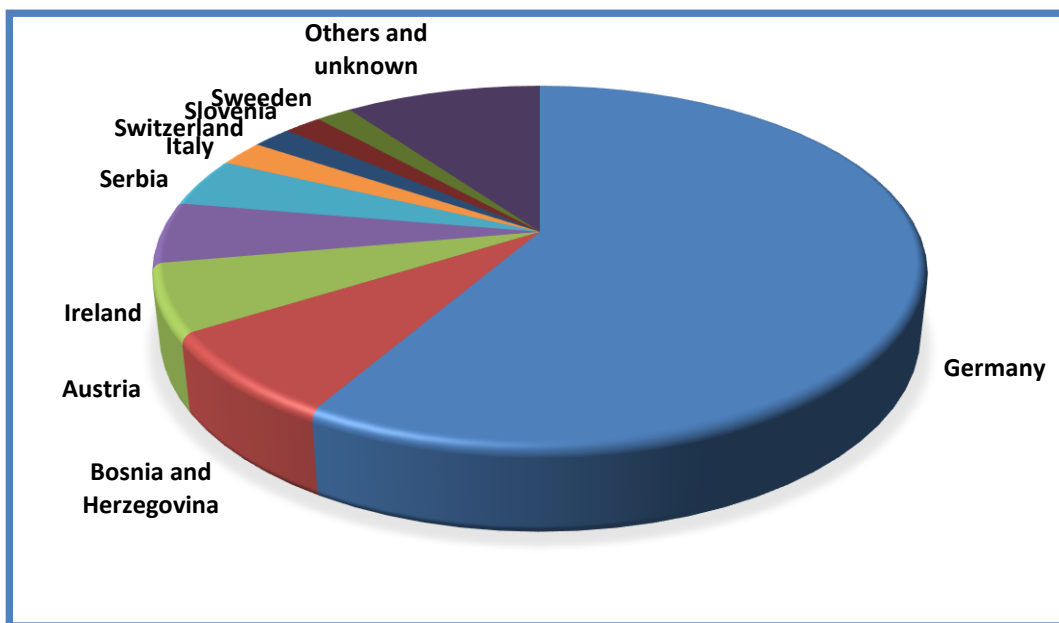
Država	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	Ukupno (1993- 2018.)	ukupno %
Nizozemska	198,0	2.408,1	108,3	546,3	206,1	88,4	6.853,7	20,35
Austrija	67,2	-206,2	-861,2	-1,353,8	437,7	333,8	4.345,3	12,90
Italija	44,0	15,4	7,9	1.916,0	49,4	-31,9	3.350,2	9,95
Njemačka	130,7	-808,9	191,2	170,0	231,9	191,3	3,306,8	9,82
Luksemburg	48,5	22,8	286,1	272,3	448,8	92,6	2.827,4	8,40
Mađarska	-169,6	-89,9	-109,0	51,0	234,7	76,1	2.723,2	8,09
Slovenija	55,5	27,0	91,3	48,6	98,4	-82,3	1.365,1	4,05
U.Kraljevstvo	41,6	25,0	579,1	59,6	65,1	-88,6	1.101,5	3,27
Francuska	26,3	37,4	19,4	48,9	-468,9	4,0	977,1	2,90
Šviarska	51,5	504,0	-146,9	-164,0	36,2	79,7	901,1	2,68
Ostale države	188,3	304,4	69,2	172,7	105,2	439,2	5.721,7	16
Ukupno	739,2	2.299,7	191,8	1.762,6	1.781,9	1.057,8	33.675,8	100

Izvor: <https://china-cee.eu/2019/07/24/croatia-economy-briefing-the-need-for-a-new-fdi-strategy/>
(na osnovi podataka Državnog zavoda za statistiku)

12.4 Međunarodne migracije u Hrvatsku

Ulaskom Republike Hrvatske u EU započeo je novi val iseljavanja hrvatskoga stanovništva. Prema statističkim podacima Državnog zavoda za statistiku, najpopularnije zemlje za migraciju u Europskoj uniji su Njemačka (u nju se odselilo 64 % emigranata), Austrija (6 %) i Irska (6%). Službeni podaci DZS-a navode da se u 2016. ukupno odselilo 34 815 hrvatskih državljana - stvarna brojka iseljenih za tu godinu procjenjuje se na oko 56 400. Prema istom izvoru, od ulaska Hrvatske u EU 2013. g. do 2017. g. Hrvatsku je napustilo 242 285 građana što je gotovo 6 % ukupnog stanovništva Republike Hrvatske.

Prema broju odseljenih osoba iz Republike Hrvatske u inozemstvo na prvome je mjestu Grad Zagreb s 14,4% od ukupnog broja odseljenih. Slijede Vukovarsko-srijemska županija i Osječko-baranjska županija, svaka s 10,8%. U ukupnom broju doseljenih osoba iz inozemstva u RH u 2017. najveći su udio imali Grad Zagreb (23,9%) i Splitsko-dalmatinska županija (12,8%).

Sl. 32. Odseljeno stanovništvo iz RH, 2016.

Izvor: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr

Hrvatska, za razliku od nekih drugih država EU nije toliko privlačna stranim migrantima. Ona se uglavnom nalazi na tranzitnoj ruti prilikom migracijskih tokova, kako legalnih tako i onih ilegalnih. U godini 2017. u Hrvatsku doselile su se iz inozemstva 15.553 osobe, a u inozemstvo su se odselile 47.352 osobe. Saldo migracije stanovništva Hrvatske s inozemstvom bio je negativan i iznosio je - 31 799. U 2017. iz inozemstva se doselilo 50,9 % hrvatskih državljana i 49,1 % stranaca, a odselilo se 95,8 % hrvatskih državljana i 4,2 % stranaca. Od ukupnog broja doseljenih osoba u Hrvatsku 31,8 % osoba doselilo se iz Bosne i Hercegovine. Od ukupnog broja odseljenih osoba iz Hrvatske najviše osoba odselilo se u Njemačku (61,4%)

Tab. 19. Migracije u Hrvatsku u razdoblju 2007.-2016.

Međunarodni migranti u populaciji RH			
	Imigranti	Emigranti	Net migracija
2007.	14 622	9 002	5 620
2008.	14 541	7 488	7 053
2009.	8 468	9 940	-1 472
2010.	4 905	9 860	-4 875
2011.	8 543	12 699	-4 165
2012.	8 959	12 877	-1 918
2013..	10 378	15 282	-4 884
2014.	10 638	20 858	-10 220
2015.	11 706	29 851	-17 945
2016.	13 985	36 436	- 22 451

Izvor: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr

U Hrvatskoj se također, kao i u ostalim državama EU i svijeta, može zatražiti i međunarodna zaštita i to u najvećoj mjeri u formi azila. Azil ili supsidijarna zaštita priznaje se osobama čiji bi život bio ugrožen povratkom u zemlju podrijetla.

Azil se priznaje strancu koji priloži svu raspoloživu dokumentaciju i vjerodostojno obrazloži da je u zemlji podrijetla proganjan zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili političkog mišljenja. Supsidijarna zaštita priznaje se strancu koji ne ispunjava uvjete za azil, ali koji priloži svu raspoloživu dokumentaciju i vjerodostojno obrazloži da bi se povratkom u zemlju podrijetla suočio sa stvarnim rizikom trpljenja ozbiljne nepravde (smrtna kazna, smaknuće, mučenje, nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje, ozbiljna i individualna prijetnja životu zbog proizvoljnog nasilja u situacijama međunarodnog ili unutarnjeg oružanog sukoba).

Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (2017.) stupio je na snagu 2. srpnja 2015. godine uz izmjene od 1. siječnja 2018. godine, a propisuje načela, uvjete i postupak odobrenja međunarodne i privremene zaštite, status, prava i obveze tražitelja međunarodne zaštite, azilanata, stranaca pod supsidijarnom zaštitom, stranaca pod privremenom zaštitom te uvjete i postupak poništenja kao i prestanak azila, supsidijarne i privremene zaštite.

Tražitelj međunarodne zaštite ima pravo boravka u RH od dana izražavanja namjere za podnošenje zahtjeva do okončanja postupka. To omogućava tražitelju međunarodne zaštite slobodu kretanja na cijelom teritoriju Republike Hrvatske - osim u slučajevima propisanim zakonom kada mu se može ograničiti kretanje. Nakon podnošenja zahtjeva, tražitelju međunarodne zaštite izdaje se iskaznica

tražitelja. Iskaznica tražitelja *nije dokaz o identitetu* već potvrđuje njegovo pravo boravka i adresu boravišta u RH za vrijeme trajanja postupka.

Tab. 20. Migranti prema državi porijekla koji su zatražili azil u RH, 2017.

	Prijavljeni u 2017.	U proceduri krajem 2017.	Izbjeglički status	Subsid. zaštita	Odbijeno	Izbjeglička stopa	Stopa subsidijar. zaštite	Stopa odbijenosti
Afganistan	180	95	5	0	70	7%	0%	93%
Sirija	140	75	75	25	50	50%	17%	33%
Pakistan	115	40	0	0	5	0%	0%	100%
Alžir	70	25	0	0	25	0%	0%	100%
Iran	60	55	0	0	40	0%	0%	100%
Turska	45	5	5	0	5	50%	0%	50%
Irak	35	30	20	0	65	24%	0%	76%
Kuba	35	5	-	-	-	-	-	-
Tunis	35	5	0	0	10	0%	0%	100%
Bangladeš	30	15	-	-	-	-	-	-

Izvor: Eurostat: <https://bit.ly/21vghK8>; <https://bit.ly/2JFJyRE>; <https://bit.ly/1FfXBco>.

Stranac koji je nezakonito ušao u Republiku Hrvatsku, a došao je izravno s područja na kojem je proganjan u smislu Ženevske konvencije te kad postoji stvarni rizik da će povratkom u zemlju podrijetla biti izložen ozbiljnoj nepravdi, neće se kazniti zbog nezakonitog ulaska ili boravka, ukoliko bez odgode izrazi namjeru za podnošenje zahtjeva za međunarodnu zaštitu i ako predoči valjane razloge svog nezakonitog ulaska ili boravka.

U prvostupanjskom postupku o zahtjevu za međunarodnu zaštitu odlučuje Ministarstvo unutarnjih poslova, Služba za strance i azil, dok se protiv odluke Ministarstva može pokrenuti upravni spor pred nadležnim upravnim sudom.

Preporuke za daljnje čitanje:

Galović, T., 2017: *Putovima krupnog kapitala i globalizacije*, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka .

Lončar, J., 2019: Globalizacija i/ili održivi razvoj, *Geografski horizont*, 2/19, 7-16.

Lončarić, R., 2002: *Ekonomski položaj poljoprivrednih gospodarstava Republike Hrvatske u uvjetima globalizacije svjetskog tržišta*, 2002., magistarski rad, Ekonomski fakultet, Osijek.

Ishodi učenja:

Utvrđiti i shvatiti globalnu poziciju Hrvatske kroz odabrane pokazatelje kao što su globalni indeks konkurentnosti i direktna strana ulaganja.

Analizirati ekonomske čimbenike odn. obilježja hrvatske ekonomije u okviru globalnih trendova.

Objasniti položaj Hrvatske u okviru međunarodnih migracija.

ZAVRŠNE MISLI O GLOBALIZACIJI

„Termin *globalizacija* zamijenio je izraze kao što su industrijalizacija, kapitalizam, socijalizam, liberalizam, moderna, postmoderna i ostale koji su opisivali slične fenomene naglog evolucijsko-revolucijskoga razvoja društva. Činjenica je da je fenomen globalizacije ili globalizacijski proces kompleksan, slojevit, višedimenzionalan i duboko protuslovan fenomen. Stoga među znanstvenicima i nema suglasja o tome što je to globalizacija i kamo nas globalizacijski procesi vode. Nema u društvenim znanostima, jedinstvene definicije što taj fenomen uopće znači, kakvi su procesi koji ga pospješuju i/ili osporavaju, a poglavito ne kakve su posljedice tih procesa za suvremenog čovjeka i društvo, pa ih je moguće tumačiti kroz optiku filozofije, teologije, sociologije, ekonomije, politike, ekologije i drugih znanosti. Nastojeći sažeto odrediti fenomen, vrlo pojednostavljeno, možemo reći da je globalizacija skup transgraničnih procesa uzrokovanih nezapamćenim razvojem modernih tehnologija.

Globalizacija je, prema tome, planetarna, svjetska, nadnacionalna pojava koja je zahvatila sve aspekte suvremenog društva. U počecima se temeljila na proizvodnji i prodaji industrijskih roba i usluga. Radilo se o planetarnoj povezanosti proizvodnog procesa i stavljanju novčane vrijednosti na gotovo sva dobra u svijetu. U svojim je počecima bila ponajprije definirana tržišnim pravilima i tržišnom filozofijom. Osnovna su joj obilježja bila jeftina radna snaga, ponuda i potražnja, manji porezi i u konačnici, veća zarada. Budući da je globalizacija projekt neidentificiranih autora, kada i kako je nastala, teško je odrediti. Naime, svaki autor drugačije poima i tumači fenomen globalizacije, a globalizacijske procese stavlja u različite vremenske okvire. Temeljna su joj obilježja prevlast kapitalizma, neoliberalne ekonomije slobodnoga tržišta, stvaranje jedinstvenoga globalnog tržišta, transnacionalno integrirana proizvodnja, neograničeno prostorno i vremenski tržišno poslovanje.

To pak, posljedično i na izravan način, utječe na donošenje gospodarskih zakona koji su svjetski. Prevlast kapitalizma i neoliberalne ekonomije postaju „pogonskim gorivom“ globalizacijskih procesa. Socijalno-kulturne i društveno-povijesne dimenzije globalizacije pak generiraju promjene koje se ne odnose samo na svijet kao cjelinu, nego dovode i do promjena ne samo u lokalnim društvima i (dotad) zatvorenim kulturama nego i u (s)a(vijesti) pojedinaca. Svijet kao cjelina postaje, kako je McLuhan predvidio, „*globalnim selom*“. S obzirom na to da je globalizacija kompleksan i slojevit fenomen, a globalizacijski procesi raznorodni i nepredvidivi, teško ju je nadzirati i posve je nemoguće predvidjeti njezine posljedice. Stoga se i stvaraju *novi rizici* koji se tiču svih nas. U svakom slučaju, opravdano je reći da se paralelno s brzim i turbulentnim promjenama u globalizacijskim procesima događaju odnosno rastu mnogobrojni i nepredvidivi (globalni) rizici. Tako smo u globalnome svijetu zapravo prisiljeni živjeti u društvu visokog rizika“ (TADIĆ, 2011).

Trendovi povezani s globalizacijom:

- Porast međunarodne trgovine po većoj stopi nego rast svjetske ekonomije
- Porast međunarodnih tokova kapitala uključujući i FDI
- Povećanje svjetske proizvodnje i potrošnje
- Veći trans-ganični tijek podataka, zahvaljujući tehnologijama poput interneta i komunikacijskih satelita
- Velika međunarodna kulturna razmjena

- Jačanje individualnog pristupa kulturnoj raznolikosti, ali i smanjenje raznolikosti kroz procese asimilacije, hibridizacije, vesternizacije, amerikanizacije itd.
- Smanjenje značenja nacionalnog suvereniteta i nacionalnih granica kroz međunarodne ugovore
- Rast međunarodnog turizma i putovanja
- Porast imigracija uključujući ilegalne migracije
- Razvoj globalne telekomunikacijske infrastrukture
- Razvoj globalnog financijskog sustava
- Porast udjela svjetske ekonomije kojeg kontroliraju TNC
- Povećana uloga međunarodnih organizacija ao što su WTO, UN, MMF i dr. uključenih u međunarodne transakcije
- Porast broja standarda primjenjenih globalno npr. zakona o *copyright*-u.³³

Kao svojevrsni zaključak na temu globalizacije, globalizama i svih uzroka i posljedica koje ovi procesi utječu, mogli bismo reći da ipak, bez obzira na sve različitosti i suprotstavljenosti pristupa, suočeni smo s nikad brojnijim i snažnijim utjecajima globalizacijskih procesa u kojima robe, kapital, ljudi, znanja, komunikacije, oružja, zločini, zagađenja, kultura, umjetnost, moda, uvjerenja itd., lako prelaze preko svih granica, jednako kao i socijalni pokreti i neformalni odnosi koji se protežu na sva područja ljudskih aktivnosti. Globalni sustavi trgovine, financija i proizvodnje povezuju zajednice i nacije cijelog svijeta, tako da *teritorijalne granice gube značenje*. Već postignuti najznačajniji aspekti globalnih ekonomskih procesa, kao što su internacionalizacija proizvodnje i financijskih transakcija, prvi su označili „brisanje“ granica među nacionalnim ekonomijama. Novi *globalni komunikacijski sustavi* (kompjutorske mreže, video i film) dodatno su pripomogli pojedincima i grupama stvoriti “nevidljiv prijelaz” preko geografskih i političkih granica. Tako se došlo do niza socijalnih i kulturalnih iskustava s kojima pojedinci ili grupe možda nikad ne bi imali mogućnost susreta (GALIĆ, 2001).

U sklopu globalizacije „okrnjenost suvereniteta rezultat je snage liberalne političke misli i konvergencije političkih sustava, te njihove sve veće organske vezanosti uz razvoj sofisticiranih tehnologija, inzistiranjem na pravima čovjeka kao pojedinca, širenjem međunarodnih pravila regulacije, prava i ugovora. Gotovo je nemoguće da u suvremenom svijetu mogu postojati zemlje koje bi inzistirale na konceptu "albanizacije" ili "kubanizacije", odnosno izoliranosti. Da bi kohabitacija suvremenih poredaka bila što učinkovitija, postojeće države, objektivno se nalaze u situaciji, da dio svoje suverenosti moraju prenijeti na šire asocijacije, bilo zbog međunarodnog pritiska, bilo zbog utjecaja multinacionalnih kompanija, interesa krupnog kapitala, međunarodnih institucija, uvriježenog pravila o prednosti nadsuverenih prava nad pravima nacionalnih država, itd. Ipak, i najveći zastupnici globalizacije svjesni su činjenice da ona nije ispunila svoje zadaće te da je suvremeni svijet obilježen disproporcijama na nekim područjima društvenoga života, koje su veće nego ikada u ljudskoj povijesti, te da tako polarizirani svijet nije garancija sigurne budućnosti. Država kao institucija koja je prošla brojna iskušenja, čini se da će i u budućnosti igrati značajnu ulogu instrumenta regulacije, jer je malo vjerojatno da uniformnost može pobijediti raznolikost, koja je imanentna i čovjeku i društvu“ (LOZINA, 2006).

Globalizacija te utjecaj informacijsko–komunikacijskih tehnologija prirodan je i nužan proces djelovanja u stvaranju novog svjetskog poretka predvođenog novim tržišnim zakonima, međunarodnim ekonomskim politikama, novom načinu tržišnog i konkurentskog promišljanja i pravilima igre. Globalizacija predstavlja prijelazno razdoblje iz kojega bi države, vlade i u konačnici svjetsko gospodarstvo trebale izvući samo najbolje. Negativnosti će biti potrebno nadrastiti kako bi se normalan prirodan tijek gospodarskih kretanja nastavio na jednostavnim postulatima ekonomije ponude i potražnje koje će dovesti do nadasve jasne veze među narodima, državama i jedinstvenosti svijeta općenito (BUDIMIR, 2010).

³³ <http://www.newworldencyclopedia.org>

LITERATURA:

1. Anand, V., 2013: *Global Environmental Issues*, 2: 632, DOI: 10.4172/scientificreports.632
2. Klemenčić, M. (ur.), 1997: *Atlas Europe*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
3. Ravlić, S. (ur.), 2006: *Atlas globalizacije*, Poslovni dnevnik, Masmedia.
4. Babić Krešić, I., 2015: Globalizacija, europeizacija i tranzicija, *Nova prisutnost*, 13/3, 381-409.
5. Baletić, Z., Budak, J., 2007: Indeksi ekonomskih sloboda kao mjerila institucionalne konvergencije Hrvatske prema EU, *Ekonomski pregled*, 58 (12)
6. Barišić, P., 2008: *Does Globalisation Threaten Democracy?*, *Synthesis Philosophica*, 46/2, 297-303.
7. Bazdan, Z., 2013: Međunarodni odnosi, globalni građanski aktivizam za ljudska prava i Republika Hrvatska, *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima* 14, 55-78.
8. Božac, Marko: Organizacije civilnog društva, <https://www.slideshare.net/markobozac/dijagnostika-analiza-poslovanja-civilnog-drutva-u-republici-hrvatskoj> (2018.)
9. Djaković, M., Djaković, K., 2015: Kronologija antiglobalizacijskih prosvjeda, *Društvo hrvatskih književnika*
10. Budimir M., 2010: Utjecaj posljedica globalizacije i razvitka informacijsko-komunikacijskih tehnologija na novi svjetski poredak, *Praktični menadžment*, 1(1), 42-46.
11. de Charenntenay, P. 2012: Globalizacija i kršćanstvo – kulturni identiteti i svjetsko upravljanje, *Obnov.život*, 67(1), 77-86.
12. Čiček, J., Čiček, M., 1991: Je li ekološki održivo društvo budućnost ili utopija, *Revija za sociologiju*, XXII, 1, 25-34.
13. Čolić, S. 2004: Globalizacija, kultura kapitalizma i globalna kultura, *Nar.umjetnost* 41/2, 185-192.
14. Dabić, M., 2007: Uloga multinacionalnih kompanija u promicanju tehnološkog razvoja zemalja u tranziciji, *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, god. 5
15. Davis, M., 2016: Effects of Multinational Company Investments, *National Bureau of Economic research*
16. Dicken, P., 2003: *Global shift: Reshaping the global economic map in the 21st ct.*, The Guilford Press, p. 632.
17. Bazdan, Z., 2013: Međunarodni odnosi, globalni građanski aktivizam za ljudska prava i Republika Hrvatska, *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima* 14, 55-78.
18. Davis, M., 2016: Effects of Multinational Company Investments, *National Bureau of Economic research*
19. Djaković, M., Djaković, K., 2015: Kronologija antiglobalizacijskih prosvjeda, *Društvo hrvatskih književnika*
20. Dominis, Ž., 2006: Posljedice stupanja na snagu Protokola iz Kyota, *Naše more*, 53 (3-4).
21. Dragičević, M., 1996: *Ekonomija i novi razvoj*, Alinea, Zagreb, pp. 160.
22. Dujšin, U., 1999: Globalizacija, ekonomske integracije i Hrvatska, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 49, 2, 179-195.
23. Dužanec, I., 1997: Globalizacija i regionalizacija gospodarskog razvoja svijeta, *Geografski horizont*, 43, 1, 17-23.
24. Engler, M., 2007: *Defining Anti-globalisation Movement*, <http://democracyuprising.com/2007/04/01>
25. Fetahagić, M., 2008: Indikatori održivosti, cjeloviti pristup, *Tranzicija*, vol. 9, br. 19-20, 135-146

26. Forsyth, T., 2011: *Global environmental problems and politics*, University of London, LSE
27. Franc, S., 2015: FDI and sustainable development in EU, *Notitia - časopis za održivi razvoj*, 1, 117-133.
28. Gabrić M., Makovac, P., 2016: Globalizacijski procesi i buduća faza razvoja kapitalizma, *Tranzicija*, god. XVIII, br. 38.
29. Galić, B., 2000: Paradoksi globalizacije i multipolarni svijet, *Soc. Ekol.*, 9(3); 163-174.
30. Galić, B., 2001: Globalizacija, okoliš i novi identiteti u postmodernoj kulturi, *Politička misao*, XXXVIII, 3, 176-185.
31. Grande, E., 2002: Od nacionalne države do transnacionalnog režima politike – državna upravljačka sposobnost u globalizacijom razdoblju, *Politička misao* XXXIX, 2, 92-105.
32. Grbić, J., 2004: Jezični procesi, identitet i globalizacija, *Nar.umjetnost*, 41/2, 235-253.
33. Grgurić, I., 2004: Globalizacija, rast, nejednakost i siromaštvo, *Financijska teorija i praksa*, 28(2), 235-250.
34. Jagić, S., Vučetić, M., 2012: Globalizacijski procesi i kultura, *Acta Iadertina*, 9, 15-24.
35. James, P. i Steger, M. B., 2014: A Genealogy of 'Globalization': The Career of a Concept, *Globalizations*, 11:4, DOI: 10.1080/14747731.2014.951186, 417-434.
36. Karlić, I., 2009: Dvoznačnost fenomena globalizacije, *Filozofska istraživanja*, 113, god. 29, 87-106.
37. Kaluđerović, Ž., 2008: Poimanje globalizacije, *Filozofska istraživanja*, 113/29, 15-29.
38. Kherbash, O., Mocan, L. M., 2015: A Review of Logistics and Transport Sector as a Factor of Globalization, *Procedia Economics and Finance* 27, 42 – 47, www.sciencedirect.com
39. Knox, P., Agnew, J., McCarthy, L., 2008: *The Geography of the World Economy*, Hodder Education, UK, p. 464.
40. Krešić, i., 1996: Značenje globalizacije u suvremenom prostornom razvitku svjetske privrede i politike, *Ekonomski pregled*, 47, 1-2, 81-88.
41. Lay, V., 2007: Održivi razvoj i vođenje, *Društvena istraživanja*, 16, br. 6 (92), 1013-1053.
42. Krznar, T., 2008: Globalizacija kao destruktor identiteta: Primjer okolišnog osiromašenja, *Filozofska istraživanja*, 113, god. 29, 131-143.
43. Kukoč, M., 2009: *Liberal Philosophy and Globalization*, *Synthesis Philosophica*, 47/1, 65-78.
44. Lončar, J., 2005: Globalizacija – Pojam, nastanak i trendovi razvoja, *Geoadrija*, vol 10, br. 1, 91-104.
45. Lozina, D., 2006: Globalizacija i suverenitet nacionalne države, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 43 (1), 17-41.
46. Mesić, M., 2002: Globalizacija migracija, *Migracijske i etničke teme*, 18(1), 7-22.
47. Michie, J., 2017: *Advanced Introduction to Globalization*, Edward Elgar Publishing, UK, USA
48. Mihelj, S., 2001: Identiteti i globalizacija: mitovi i stvarnost, *Revija za sociologiju*, XXXII, 3-4, 147-154.
49. Milardović, A., 1998: *Poraz Europe*, Pan Liber, Osijek-Zagreb-Split, 271.
50. Milardović, A., 1999.: *Globalizacija*, Pan Liber, Osijek-Zagreb-Split.
51. Murray, E.W., 2006: *Geographies of globalization*, Routledge; London, N.York, 392.
52. Natek, K., Natek, M., 2000: *Države svijeta 2000*, Mozaik knjiga, Zagreb, 764.
53. Pažanin, A., 2009: Globalizacija i politika, *Politička misao*, 46 (1), 49-58.
54. Režan, P., 2012: Vodi li globalizacija „sukobu civilizacija?“, *Acta Iadertina*, 9, 33-46.
55. Seleši, M., 1997: Transnacionalne kompanije kao nositelji globalizacije, *Geografski horizont* 43, 1, 25-35.
56. Sisek, B. 2005. Strane izravne investicije u RH, *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, god. 3.
57. Steger, M. B. I Wahlarab, A., 2017: *What is Global Studies? Theory and Practice*, Routledge, London, N.York, p. 203
58. Stiperski, Z., Fuerst-Bjeliš, B., 2003: Problemi i modeli upravljanja okolišem u megagrafovima zemalja u razvoju, *Društvena istraživanja*, 6 (68), 1051-1067.

59. Šimić, J., 2009: Religije i crkve pred izazovom globalizacije, *Filozofska istraživanja*, 116, 29 (4), 745-761.
60. Tucak, I., 2007: Globalizacija i državni suverenitet, *Hrvatska javna uprava*, god. 7/1, 139-170.
61. Tadić, S., 2012: Globalizacijski procesi, *Nova prisutnost*, 9(1), 73-84.
62. Turek, F., 1999: *Globalizacija i globalna sigurnost*, Hrvatska udruga za međunarodne studije, Varaždin, 159.
63. Veljak, L., 2008: *Neumitnost globalizacije, nužnost alternative i pitanje o odgovornosti*, *Filozofska istraživanja*, 113, god. 29/ 1, 7-13.
64. Vurnek, D., Hodak, Z., Bengesz, A., 2019: Konkurentnost gospodarstva RH, *Obrazovanje za poduzetništvo*, 9 (1).

IZVORI:

1. Strategija održivog razvitka R. Hrvatske, NN 110/7, 2009., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_658.html (1.8.2018.)
2. Encyclopedia Britannica, www.britannica.com (2.8.2018)
3. Ministarstvo zaštite okoliša i prirode, www.klima.mzoip.hr (2.8.2018)
4. Hrvatsko geografsko društvo, www.geografija.hr (2.8.2018)
5. Global management consulting firm, www.atkearney.com (21.8.2018)
6. Eurostat, www.ec.europa.eu (21.8.2018)
7. Ujedinjeni narodi, www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/urbanization/the_worlds_cities_in_2016_data (22.8.2018)
8. Forbes, www.forbes.com, Global 2000: The World's Largest Public Companies 2018 (1.12.2018)
9. Hrvatska enciklopedija, www.enciklopedia.hr (1.9.2018)
10. ETH Zurich KOF, www.kof.ethz.ch (1.9.2018)
11. Introduction to Sociology – 1st Canadian Edition, <https://opentextbc.ca/introductiontosociology/chapter/chapter21-social-movements-and-social-change> (1.9.2018)
12. CEWeb for Biodiversity, <http://www.ceeweb.org/> (3.9.2018)
13. Zaklade i filantropija u Hrvatskoj, Istraživanje i izvještaj sastavljeni u sklopu AED CroNGO Programa, [https://udruga.gov.hr/UserDocsImages/UserFiles/File/filantrop%20-%20cro\(1\).pdf](https://udruga.gov.hr/UserDocsImages/UserFiles/File/filantrop%20-%20cro(1).pdf) (9.4.2021.)

PRILOZI

Popis slika

- Sl. 1. Korištenje pojma globalizacija u znanstvenoj literaturi od 1930. do 2010. godine
- Sl. 2. Shematski prikaz strukture sektora socijalnih pokreta
- Sl. 3. Mreža NGO-a za očuvanje bioraznolikosti i održivog razvoja u Srednjoj i Istočnoj Europi
- Sl. 4. Trgovinski odnosi u svijetu
- Sl. 5. Glavni trgovinski partneri EU u periodu od 2000.-2016.g.
- Sl. 6. Kretanje svjetskog volumena u trgovini dobara i BDP-a, 2005.-2015.
- Sl. 7. Trgovinska bilanca, izvoz i uvoz prema državama, 2016. (u mlrd. eur.)
- Sl. 8. Oblici organizacijskih struktura – globalne, transnacionalne, međunarodne i multinacionalne organizacije
- Sl. 9. Tipologija TNC prema Bartlettu i Goshalu, u odnosu na lokalnu odgovornost i globalnu integraciju
- Sl. 10. Neke glavne prednosti od ulaska u strateške saveze
- Sl. 11. Glavne svjetske gospodarske regije
- Sl. 12. O „McDonaldizaciji“ napisane su brojne knjige
- Sl. 13. Ugroženi jezici u svijetu
- Sl. 14. Međunarodni migranti, prema prostoru (regiji) porijekla od 2000.-2015., u mil.
- Sl.15. Useljenici u EU (na 1.000 st.), 2015.g.
- Sl.16. Dobna struktura domaće i doseljene populacije u EU-28, stanje 1.1.2016.
- Sl. 17. Raspodjela stanovništva prema veličini naselja, prema svjetskim regijama, 2016. i 2030.g.
- Sl.18. Global city index za određene pokazatelje, 2017. god.
- Sl. 19. Vodeći globalni gradovi – prema *Global city index*
- Sl. 20. Brojnovih oboljelih HIV-om od 2010.-2016. godine
- Sl. 21. Prosječne stope rasta BDP-a po stanovniku, 1960-1990.-e
- Sl. 22. Indeks svjetske globalizacije od 1970.-2010.g.
- Sl. 23. Europa regija, podjela na NUTS 2 regije, 2008.
- Sl. 24. Švicarski kantoni – primjer podjele
- Sl. 25. Sustav tzv. „nula-otpada“
- Sl. 26. Okolišne takse u EU zemljama prema kategorijama, u % 2013.
- Sl. 27. Ekološki otisak Hrvatske od 1992. -2012.g.
- Sl. 28. Kretanje BDP-a u Hrvatskoj, 2001.-2017.
- Sl. 29. Indeks globalne konkrentnosti
- Sl. 30. Indeks ekonomske slobode za Hrvatsku od 2015-2019.
- Sl. 31. Digitalna ekonomija i društveni indeks, 2018. u EU
- Sl. 32. Odseljeno stanovništvo iz RH, 2016.

Popis tablica

- Tab. 1. Upotreba riječi globalizacija u izabranim bazama
- Tab. 2. Tri teze o globalizaciji – shematski prikaz
- Tab. 3. Glavni regionalni ekonomski blokovi
- Tab. 4. Novi i stari nosioci globalne trgovine
- Tab. 5. Razlike u procesima proizvodnje i rada: fordizam i fleksibilna akumulacija (neo-fordizam)
- Tab. 6. Razlike u karakteristikama država: fordizam i fleksibilna akumulacija (neo-fordizam)
- Tab. 7. Osnovne karakteristike nekih TNC organizacija
- Tab. 8. Svjetski najvrijedniji *brandovi* (u mlrd. \$) 2018.
- Tab. 9. Najvrijednije hrvatske kompanije (u mlrd.kn), 2017.g.
- Tab. 10. Neki od sukobljenih ciljeva TNC-a i država
- Tab. 11. Tri glavne varijante kapitalizma; američki, njemački i japanski model
- Tab. 12. Nacionalne varijacije u kulturnim karakteristikama
- Tab. 13. Međunarodni migranti, kretanje broja od 1970.–2015.g. (u mil.)
- Tab. 14. Imigranti u zemljama EU prema državljanstvu, 2015.g.
- Tab. 15. Svjetska populacija prema veličini naselja, 2016. i 2030.g.
- Tab. 16. Prikaz globalnih i lokalnih antiglobalizacijskih pokreta
- Tab. 17. Međunarodna razmjena Hrvatske s odabranim državama, 2018. g., u mil. eur.
- Tab. 18. Strana ulaganja u RH, 2013.-2018., mil dolara
- Tab.19. Migracije u RH, 2007.-2016.
- Tab. 20. Migranti prema državi porijekla koji su zatražili azil u RH, 2017.